

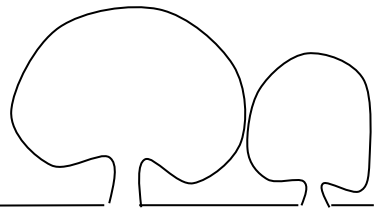
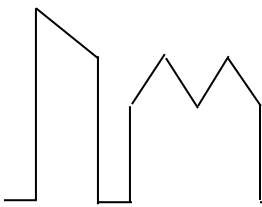
De Productie van Stedelijke Natuur

*De rol van planologen en politici in de ruimtelijke planning van natuur
in Den Haag*

Levi Salet

Masterthesis Stadsgeografie
Universiteit Utrecht

Masterthesis Stadsgeografie

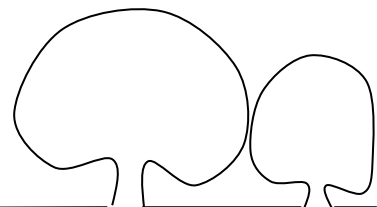
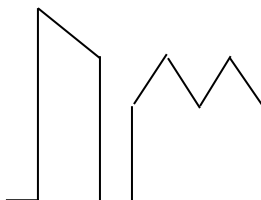
De Productie van Stedelijke Natuur

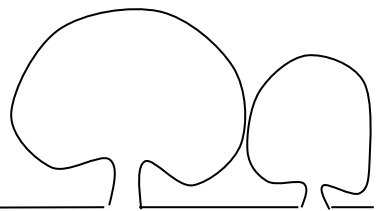
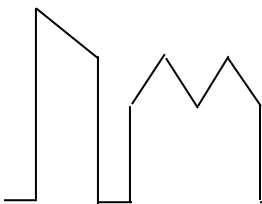
*De rol van planologen en politici in de ruimtelijke planning van natuur
in Den Haag*

Levi Salet
Studentnummer 3486893
Begeleiders: prof. dr. Martin Dijst
dr. Marco Helbich
Master Stadsgeografie
Faculteit Geowetenschappen
Contact: l.salet@students.uu.nl /
levi.salet@gmail.com

Universiteit Utrecht

I. Voorwoord

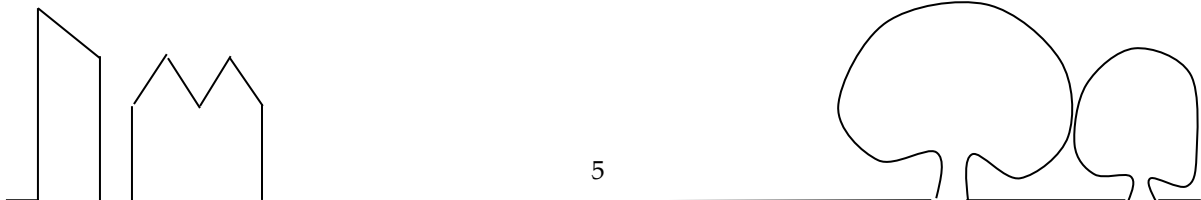
Beste lezer,

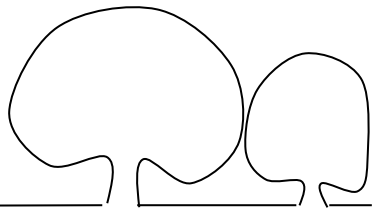
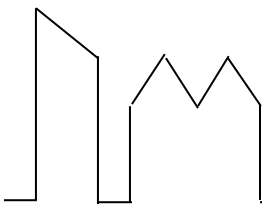
Voor u ligt mijn thesis ter afsluiting van mijn Master Stadsgeografie aan de Universiteit Utrecht.

Hierbij wil ik mijn begeleiders Martin Dijst en Marco Helbich bedanken voor de begeleiding tijdens het onderzoek. Ze hebben mij geholpen bij de totstandkoming van het onderwerp, de keuze voor de methodes en het schrijven en herschrijven van de thesis. Daarnaast wil ik mijn medestudent Jillian Benders bedanken, omdat ik de onderzoeksresultaten van zijn onderzoek naar de betekenis van natuur voor bewoners mocht gebruiken en zo mijn eigen onderzoek kon versterken. Ten slotte wil ik uiteraard de participanten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek bedanken voor het vrijmaken van hun tijd en de bereidheid tot deelname aan een interview.

Veel leesplezier!

Levi Salet,
15 oktober 2014

II. Samenvatting

Uit eerder onderzoek blijkt dat stedelijke natuur een positief effect heeft op zowel het milieu in de stad als op de gezondheid van de stadsbewoners. Toch staat wereldwijd natuur in veel steden onder druk. Stedelijke natuur maakt deel uit van de openbare ruimte, ruimte die door planologen en politici is ontworpen en wordt gebruikt door stadsbewoners. Dit onderzoek is deels gebaseerd op de Spatial Triad van Lefebvre (1974). Aan de hand van de Spatial Triad kan de productie van openbare ruimte worden verklaard, in het geval van dit onderzoek de productie van stedelijke natuur. Lefebvre stelt dat enerzijds de ontwerpers (planologen en politici) en anderzijds de gebruikers (stadsbewoners) van de ruimte een andere betekenis kunnen geven aan een bepaalde plaats. Samen produceren deze groepen de stedelijke natuur. In dit onderzoek is ingegaan op de invloed van de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici op hun stedelijk natuurbeleid en in hoeverre de betekenis van natuur voor bewoners daarin een rol speelt. Daarnaast is ook onderzocht in hoeverre de door onderzoek aangetoonde effecten van invloed zijn op het werk van planologen en politici. Het is immers de vraag waarom natuur in steden onder druk staat; zijn de positieve effecten wel bekend bij planologen en politici of wegen andere factoren zwaarder?

Voor deze thesis is er onderzoek gedaan in Den Haag, een stad met relatief veel natuurlijk oppervlak. Er zijn daarbij twee verschillende onderzoeksmethoden gebruikt. Ten eerste is er een analyse van de verkiezingsprogramma's van de Haagse politieke partijen gemaakt, zodat de mate van aandacht voor natuur en de bijbehorende effecten duidelijk werd. Ten tweede zijn er planologen werkzaam bij de Gemeente Den Haag en Haagse politici geïnterviewd, om zo een beeld te krijgen van de mate van invloed van de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici en de mate van invloed van de betekenis van natuur voor bewoners op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici.

Zoals gezegd ontwerpen planologen en politici de openbare ruimte, die door stadsbewoners wordt gebruikt. Uit dit onderzoek blijkt echter dat planologen en politici een dubbelrol in de Spatial Triad spelen, ze zijn naast ontwerpers ook gebruikers van de openbare ruimte. Den Haag naast de werkomgeving van de planologen en politici ook hun woonomgeving; alle respondenten wonen, of woonden recentelijk, in Den Haag of in een aangrenzende gemeente. Als gevolg hiervan speelt de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici een rol in hun professionele werk. Deze persoonlijke betekenis van stedelijke natuur wordt beïnvloed door de levensfase en woonmilieukenmerken van de respondenten.

Er wordt van professionals (planologen en politici) verwacht dat ze bij het ontwerpen een betekenis aan een plaats meegeven die wordt gedeeld door non-professionals (bewoners). Planologen en politici zeggen echter op een andere manier naar natuur te kijken dan bewoners dat doen. Ze stellen dat bewoners voornamelijk geleid worden door emoties, maar dat zij als ontwerpers van de ruimte daar niet altijd rekening mee kunnen houden. Dit sluit aan bij de Spatial Triad, waarin Lefebvre stelt dat de ontwerpers en gebruikers van openbare ruimte kunnen verschillen in het geven van betekenis van een bepaalde ruimte, in dit geval stedelijke natuur. Echter, moet er ook rekening gehouden worden met de persoonlijke betekenis van planologen en politici die van invloed is op hun werk en met de dubbelrol die planologen en politici spelen. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici niet verschilt van de betekenis van natuur voor bewoners. In dit opzicht moet de Spatial Triad worden aangepast.

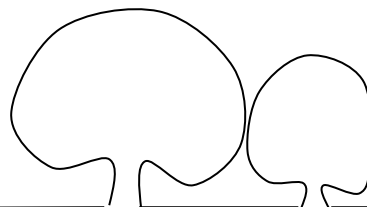
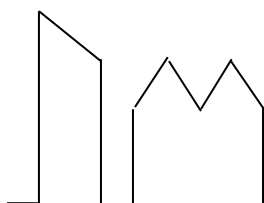
Het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici wordt echter ook beïnvloed door hun beroepsmatige kennis. Deze beroepsmatige kennis van planologen en politici wordt beïnvloed door de politiek, de door onderzoek aangetoonde effecten van stedelijke natuur en de kennis die hebben van de betekenis van natuur voor bewoners. Uit de analyse van de verkiezingsprogramma's van de Haagse politieke partijen blijkt dat er relatief weinig aandacht is voor de effecten van natuur op het milieu en de gezondheid van stadsbewoners, slechts drie partijen noemen zowel milieu- als gezondheidseffecten in hun programma. Wel blijkt dat vrijwel elke partij positief tegenover stedelijke natuur staat, waarbij vooral bomen als voorbeeld van natuur in de stad worden gebruikt. In de interviews met planologen en politici wordt er door de respondenten meer aandacht geschonken aan de positieve effecten van natuur op de waarde van omliggende bebouwing en op het vestigingsklimaat dan aan de effecten van natuur op milieu en gezondheid. De milieu- en gezondheidseffecten worden eerder als positieve bijwerking gezien van stedelijke natuur, natuur die eigenlijk voor recreatie bedoeld is. Dit terwijl natuur op het gebied van milieu en gezondheid juist geld kan opleveren, zo zijn mensen bijvoorbeeld gezonder in een groene omgeving, wat ziektekosten bespaart.

Planologen en politici constateren dat op dit punt hun opvatting verschilt van de opvatting van bewoners. De professionele opvatting van planologen en politici kan namelijk verschillen van de opvatting van bewoners, waardoor het stedelijk natuurbeleid niet altijd aan zal sluiten bij de behoeftes van bewoners. Toch zal hier altijd rekening mee gehouden moeten worden. Het is namelijk de taak voor planologen en politici om een betekenis aan bepaalde openbare ruimte mee te geven die wordt gedeeld door bewoners. Hierbij is zowel een rol voor de beroepsmatige kennis van planologen en politici, als voor de lokale kennis van bewoners. Fenster & Yacobi (2005) maken immers onderscheid tussen vakkennis van planologen en lokale kennis van bewoners. Natuur in de stad wordt namelijk niet alleen gemaakt door de planologen en politici die de natuur ontwerpen en plannen, de ruimte wordt ook bepaald door hoe bewoners de natuur gebruiken. Zo zijn zowel planologen en politici, als bewoners verantwoordelijke voor de productie van stedelijke natuur.

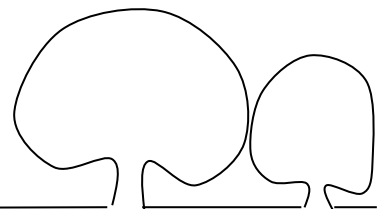
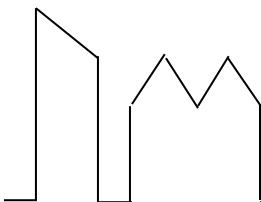

III. Inhoudsopgave

I. Voorwoord.....	5
II. Samenvatting.....	7
III. Inhoudsopgave	9
1. Inleiding	11
1.1. Aanleiding	11
1.2. Parapluproject	13
1.3. Doel.....	14
1.4. Leeswijzer	14
2. Theoretisch Kader	15
2.1. Natuur in steden	15
2.2. Effecten van stedelijke natuur.....	16
2.2.1 Milieueffecten	17
2.2.2. Gezondheidseffecten	18
2.3. Planning natuur in steden	21
2.4. De productie van stedelijke natuur.....	24
2.5. Conceptueel Model en Leidende Gedachten.....	27
3. Methodologie	31
3.1. Onderzoeksgebied	31
3.2. Onderzoeksgroep.....	33
3.2.1. Bestuursstructuur Den Haag.....	33
3.3. Methode Inhoudsanalyse	36
3.4. Methode Interviews.....	37
3.5. Methode bewonersonderzoek.....	40

4. Resultaten Analyse Verkiezingsprogramma's	41
4.1. Aandacht natuur	41
4.2. Effecten stedelijke natuur	46
4.2.1. Milieueffecten	46
4.2.2. Gezondheidseffecten	47
4.2.3. Effecten op de woonomgeving.....	48
4.3. Stedelijke bebouwing	48
4.4. Conclusie analyse verkiezingsprogramma's	50
5. Resultaten Interviewanalyse	51
5.1. Spatial Triad.....	51
5.2. Invloed persoonlijke betekenis natuur op planologen en politici.....	52
5.3. Bewonersperspectief.....	56
5.4. Invloed bewonersperspectief op stedelijk natuurbeleid planologen en politici.....	57
5.5. Relatie tussen planologen en politici.....	61
5.6. Invloed effecten van stedelijke natuur.....	63
5.7. Ruimte voor stedelijke natuur in Den Haag	65
5.8. Conclusie interviewanalyse planologen en politici	67
6. Conclusie & Discussie	69
Literatuur.....	75
Bijlagen.....	79

1. Inleiding

“The planner, like everyone else, is an embodied person. That person, again like everyone else, occupies an exclusive space for a certain time and is endowed with certain powers and skills that can be used to change the world. He or she is also a bundle of emotions, desires, concerns and fears all of which play out through social activities and actions. The planner, as an embodied person, cannot deny consequences of that embodiment in material, mental and social life.”

(Harvey, 1999, p.272).

Natuur is fijn. Natuur in de stad al helemaal. Stedelijke natuur is als een groene oase in een versteende woestijn. Maar aangezien natuur in de stad deel uitmaakt van de openbare ruimte, maken verschillende mensen gebruik van deze ruimte en deze verschillende mensen hebben verschillende meningen. De openbare ruimte is hierin geen abstract concept; de ruimte kan gepland zijn voor bepaald gebruik, maar de bezoekers van de ruimte, kunnen de ruimte op een andere manier interpreteren en zodoende op een andere manier gebruiken dan waarvoor de ruimte ontworpen is. Natuur in de stad kan bijvoorbeeld gepland zijn voor esthetische doeleinden, puur omdat het er mooi uitziet, maar stadsbewoners kunnen hier heel anders tegenaan kijken. Zij kunnen bijvoorbeeld de natuur zien als mogelijke recreatievoorziening. Zodoende ontstaat er frictie tussen de geplande ruimte en de beleefde ruimte. Frictie waar de ontwerper van de ruimte, de politici die het stedelijk natuurbeleid maken en planologen die dat beleid uitvoeren, rekening mee moet houden. Planologen en politici plannen niet voor zichzelf, maar voor de stad en de bewoners. Echter, een politicus of een planoloog is ook maar een mens. Ze hebben een eigen voorkeur en natuur zal naast een professionele betekenis ook een persoonlijke betekenis voor ze hebben. Het is de vraag in hoeverre de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur een rol speelt in het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici. Deze thesis zal zich richten op de betekenis van stedelijke natuur voor zowel planologen en politici als voor bewoners, samen vormt dit de productie van stedelijke natuur.

1.1. Aanleiding

Een steeds groter deel van de wereldbevolking woont in steden. Deze verstedelijking gaat in veel gevallen ten koste van natuur. Natuur die juist positieve effecten op de stad en de stadsbewoners heeft. Als gevolg van de mondiale urbanisering pleit het Wereld Natuurfonds

voor een nieuwe benadering van natuur en ook de Nederlandse politiek lijkt het beleid ten aanzien van natuur te willen veranderen. In april 2013 stuurde Sharon Dijksma, staatssecretaris van Economische Zaken, een brief aan de voorzitter van de Eerste Kamer, waarin werd vermeld dat het ministerie heeft voldaan aan de vraag van de Kamervoorzitter om het thema 'groen en boer in en om de stad' te verkennen. Dijksma komt tot de conclusie dat deze trend binnen het toekomstige natuurbeleid past. Daarnaast laat de overheid weten, door middel van het Natuurpact, natuur te willen die is verankerd in de maatschappij (Ministerie van Economische Zaken, 2013).

Over het algemeen wordt natuur in steden als positief en belangrijk ervaren voor stad en haar bewoners. Stedelijke natuur zorgt voor een verbetering van het milieu in de stad, de lucht is door de aanwezigheid van natuur schoner en het is koeler in de stad (Chiesura, 2004; Bolund & Hunhammar, 1999). Ook is stedelijke natuur bijvoorbeeld essentieel voor de afvoer van regenwater tijdens een hevige stortbui (Swanwick, 2003, p.104). Daarnaast heeft het ook een directe positieve invloed op de mens. Zo vinden mensen rust in stedelijke natuur en dragen parken bijvoorbeeld bij aan een verhoogde lichamelijke activiteit van stadsbewoners (Kaczynski & Henderson, 2007). Over het belang van natuur in steden zijn meerdere artikelen en rapporten geschreven (zie bijvoorbeeld Aertsens e.a., 2012; Kaplan, 1984; Koster e.a., 2001). Het blijkt dat mensen behoefte hebben aan natuur, ook in een stedelijke omgeving. Het is niet voor niets dat mensen in hun vrije tijd en vakantie de stad verlaten, op zoek naar natuur. Een natuurlijke omgeving biedt namelijk een plek die in de stedelijke dagelijkse routine niet te vinden is (Lea, 2008, p.96; Thwaites e.a., 2005, p.528). Dan rijst de vraag: waarom is het aandeel natuur in steden schaars, terwijl er wel behoefte aan stedelijke natuur is? In de steden Amsterdam en Utrecht is immers minder dan drie procent van het totale oppervlak natuur (Telos, 2011, p.69).

Hoewel het belang van natuur in steden grotendeels bekend is, kan er zoals eerder gesteld, op verschillende manieren naar stedelijke natuur als onderdeel van de openbare ruimte gekeken worden. In het boek *The Production of Space* beschrijft Henri Lefebvre (1974) de Spatial Triad. Aan de hand van de Spatial Triad kan de productie van (openbare) ruimte verklaard worden. Volgens Lefebvre wordt ruimte geproduceerd door drie elementen van de Spatial Triad: *spatial practices*; de waargenomen ruimte, *representations of space*; de bedachte ruimte door planners en *spatial representation*; de beleefde ruimte door bewoners en gebruikers. Er kan binnen de Spatial Triad een verschil in perceptie van dezelfde ruimte ontstaan. Bewoners kunnen een ruimte anders zien en gebruiken, dan hoe de ruimte oorspronkelijk bedacht en gepland is (Leary, 2009, p.192;196; Lefebvre, 1974, p.38-41). Leary (2009) stelt dat de Spatial Triad flexibel genoeg is om op uiteenlopende planningsvraagstukken en op verschillende schaalniveaus toegepast te worden (Leary, 2009, p.197). Er kan dus ook vanuit het perspectief van de Spatial Triad van Lefebvre naar natuur in de stad gekeken worden, Zo, kan er bijvoorbeeld een verschil bestaan in de opvatting van natuur in de stad tussen enerzijds planologen en politici en anderzijds stadsbewoners; planologen en politici kunnen natuur anders zien dan bewoners (Van der Windt e.a., 2007).

Planologen en politici creëren de *representations of space*, ze zijn verantwoordelijk voor het stedelijk natuurbeleid. Ze moeten als professional bij het ontwerpen van de (openbare) ruimte een betekenis aan de ruimte mee te geven die wordt gedeeld door non-professionals, de bewoners (Amdur & Epstein-Pliouchtch, 2009, p.147). Hierbij moeten planologen en politici rekening houden dat beide groepen dus op een andere manier naar openbare ruimte kunnen kijken. Daarnaast bestaat er een verschil in kennis tussen professionals en non-professionals. Fenster & Yacobi (2005) stellen dat er een onderscheid gemaakt kan worden tussen de vakkennis van planologen en politici, verkregen uit hoger onderwijs, alsmede uit de praktijk, en de lokale kennis van bewoners, die gebaseerd is op percepties en beelden van de stad, verkregen uit hun dagelijkse routines (Fenster & Yacobi, 2005, p.192). Planologen en politici maken in hun professionele rol in de Spatial Triad gebruik van beroepskennis. Het is de vraag in hoeverre deze beroepsmatige kennis een rol speelt in het stedelijk natuurbeleid van politici en planologen.

Planologen en politici spelen een dubbelrol in de Spatial Triad; ze zijn immers naast planners ook gebruikers van de openbare ruimte. Ze bedenken enerzijds de ruimte, in hun rol in de *representations of space*, maar maken ook gebruik van de ruimte, en behoren daarom ook tot de *spatial representations*. Door deze dubbelrol kan de het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici worden beïnvloed door de persoonlijke betekenis die natuur voor ze heeft. Het is vervolgens de vraag waardoor de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici wordt beïnvloed. Zo kan de woonomgeving waarbinnen is opgegroeid, de huidige woonomgeving en de levensfase waarin iemand zich bevindt een rol spelen. Er is tot nu toe nog weinig onderzoek gedaan naar de dubbelrol van planologen en politici in de Spatial Triad van Lefebvre. Hiermee tracht dit onderzoek een aanvulling te zijn op het boek *The Production of Space* van Henri Lefebvre (1974). Hierin beschrijft Lefebvre de Spatial Triad, waarop een deel van dit onderzoek is gebaseerd. De vraag is in hoeverre de persoonlijke achtergrond van de planologen en politici en de behoefte van stadsbewoners een rol spelen in het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici. Aan de hand van de Spatial Triad van Lefebvre wordt onderzoek gedaan naar natuur in steden, een onderzoek wat nog niet eerder is gedaan. Dit is een toevoeging op de huidige literatuur en relevant omdat natuur in steden een steeds prominentere rol in beleid krijgt.

1.2. Parapluproject

Dit onderzoek maakt, samen met twee andere onderzoeken, deel uit van een parapluproject naar stedelijke natuur. Deze onderzoeken worden uitgevoerd in het kader van een masterthesis voor de studie Stadsgeografie. Margret Metselaar doet onderzoek naar de relatie tussen gezondheid van stadsbewoners en de nabijheid van stedelijke natuur en Jillian Benders onderzoekt de betekenis van stedelijke natuur voor bewoners. Door het samenwerken in een parapluproject kunnen onderzoeksresultaten worden gedeeld en kunnen de onderzoeken elkaar versterken.

1.3. Doel

Het doel van het onderzoek is, om aan de hand van de Spatial Triad van Lefebvre, de rol van planologen en politici in de planning van natuur in steden te onderzoeken. De vraag is in hoeverre de opvatting van de planologen, politici en bewoners ten aanzien van natuur in de stad verschillen en in hoeverre de persoonlijke achtergrond van de planologen en politici een rol speelt in het plannen van natuur in steden. Aan de hand van de bestaande literatuur en het doel van het onderzoek is een hoofdvraag geformuleerd die is onderverdeeld in deelvragen.:

Wat is de persoonlijke betekenis die planologen, politici en bewoners geven aan natuur in de stad en wat is de invloed hiervan op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici?

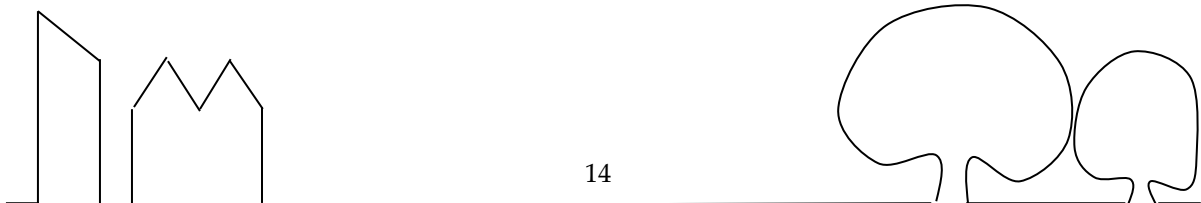
Deelvragen

- In hoeverre verschillen lokale politieke partijen in de aandacht die ze besteden aan natuur en implicaties van milieu- en gezondheidseffecten?
- Welke invloed heeft de beroepskennis betreffende betekenis van natuur in de stad op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici?
- Welke invloed heeft de persoonlijke betekenis van natuur op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici?
- Wat is de betekenis van natuur voor stadsbewoners en in hoeverre heeft dit invloed op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici.

1.4. Leeswijzer

Dit onderzoek start met een Theoretisch Kader, waarin aan de hand van bestaande onderzoeken en literatuur een theoretische basis voor het onderzoek gevormd wordt. In het Theoretisch Kader zal worden ingegaan op natuur in steden, waarbij de huidige situatie en de effecten van stedelijke natuur worden behandeld. Daarna zal aan de hand van de Spatial Triad van Lefebvre een brug worden geslagen naar de planning van natuur in steden. In dit deel van het Theoretisch Kader zal de rol van planologen en politici worden behandeld.

Vervolgens zullen de gebruikte onderzoeksmethoden worden uitgelegd en verklaard in het methodologiehoofdstuk, waarna de resultaten van het onderzoek uiteengezet en geanalyseerd zullen worden. De onderzoeksvragen zullen beantwoord worden aan de hand van kwalitatief onderzoek. Het onderzoek zal zich richten op de *spaces of representation* uit de Spatial Triad van Lefebvre. Daarom zijn er interviews afgenomen met planologen en politici die natuur in steden plannen. Op basis van de onderzoeksresultaten en het Theoretisch Kader zullen de hoofd- en deelvragen worden beantwoord en zal er een conclusie worden getrokken.

2. Theoretisch Kader

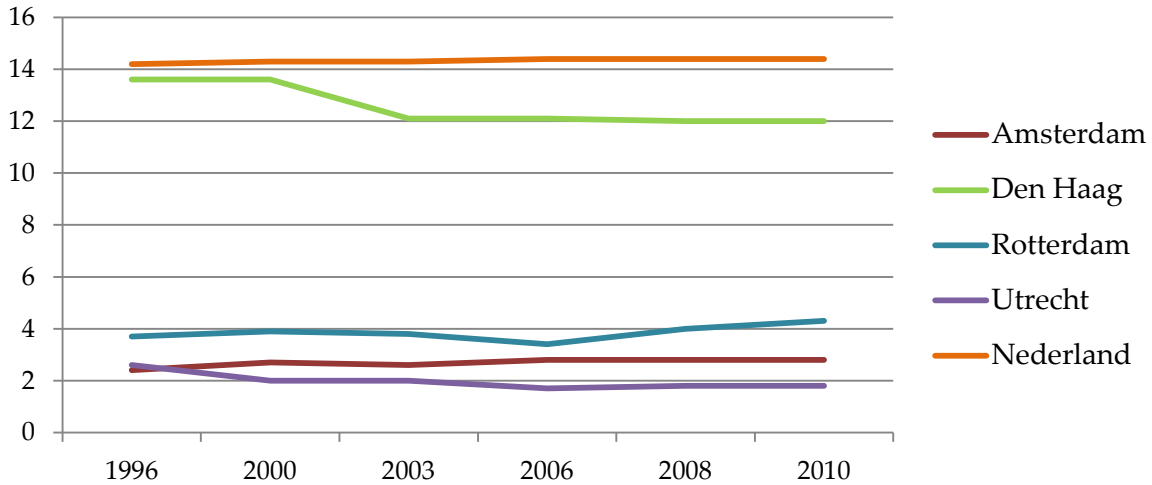
In dit hoofdstuk, het Theoretisch Kader, wordt de voor dit onderzoek relevante literatuur uiteengezet. Allereerst zullen de effecten van natuur in steden worden besproken. Vervolgens zal worden ingegaan op de ruimtelijke planning van stedelijke natuur en zal de productie van stedelijke natuur aan de hand van de Spatial Triad van Lefebvre worden uitgelegd, waarbij wordt ingegaan op de rol van planologen en politici. Het hoofdstuk wordt afgesloten door de weergave van het conceptueel model.

2.1. Natuur in steden

Steeds meer mensen wonen in steden; inmiddels meer dan de helft van de wereldbevolking (Fuller & Gaston, 2009, p.352). Dit gaat vaak ten koste van natuur. Een groeiend aantal inwoners van een stad leidt er toe dat het behoud van stedelijke natuur onder druk komt te staan (Baur e.a., 2013, p.100). Bolund & Hunhammar (1999) stellen echter dat ondanks dat de mensheid verstedelijkt, de mens nog even afhankelijk van natuur is als voorheen (Bolund & Hunhammar, 1999, p.293). De mens profiteert nog steeds van de positieve effecten van stedelijke natuur, maar ondanks die positieve effecten heeft stedelijke natuur het lastig (Brown & Grant, 2005, p.326). De mondiale urbanisatie leidt tot bezorgdheid over de effecten van de urbanisatie voor de biodiversiteit en de levenskwaliteit in steden (Fuller & Gaston, 2009, p.352).

Wereldwijd staat stedelijke natuur dus onder druk, ook in Nederland vindt de overheid dat het huidige beleid natuur in steden te weinig beschermd (Ministerie van Economische Zaken, 2013). Het aandeel stedelijke natuur verschilt in Nederland sterk per stad. In 2010 bestond van het totale Nederlandse landoppervlak 14,4 procent uit natuurlijke open ruimte. Van de vier grootste Nederlandse steden kent alleen Den Haag een vergelijkbaar percentage natuur, 12 procent van de stad bestaat uit natuur. De andere drie steden kennen een aandeel stedelijke natuur van minder dan 5 procent. De trends van de vier grote steden lijken de constatering dat natuur onder druk staat, voor Nederlandse steden tegen te spreken. Het aandeel open natuurlijke ruimte is vrijwel niet toegenomen of afgenomen in de periode tussen 1996 en 2010 (figuur 2.1). De meest opvallende verandering in de trendlijnen is de afname van het aandeel natuur in Den Haag,. Dit is echter het gevolg van een gemeentelijke uitbreiding in 2002, waarbij delen van omliggende gemeentes met een minder groot aandeel natuurlijk oppervlak tot de gemeente Den Haag gingen behoren (CBS, 2014).

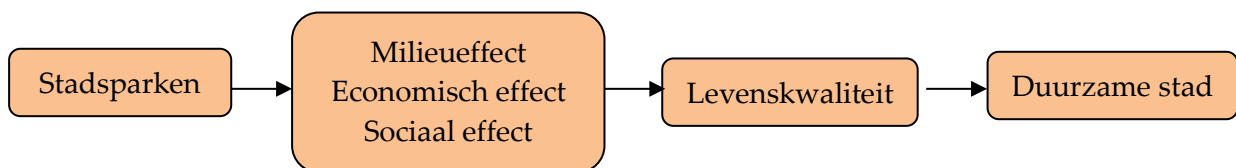

Figuur 2.1: Aandeel natuurlijke open ruimten (1996-2010) (CBS, 2014)

2.2. Effecten van stedelijke natuur

Stedelijke natuur beïnvloedt op verschillende manieren de stad en stadsbewoners. Natuur in steden kan bijvoorbeeld bijdragen aan de ontwikkeling van de identiteit van een stad, wat kan leiden tot het aantrekken van meer mensen op het gebied van wonen, werken, investeringen en toerisme (Baycan-Levent & Nijkamp, 2009, p.1-2). In dit deel van het Theoretisch Kader zullen de verschillende effecten van natuur in de stad worden besproken. Niet alle positieve effecten van natuur, zoals bijvoorbeeld de bestuiving van planten, hebben een direct effect op de stadsbewoners, maar het grootste deel van de effecten van natuur in steden heeft direct betrekking op de mens (Bolund & Hunhammar, 1999, p.295). Chiesura (2004) geeft, op basis van onderzoek naar het gebruik en waardering van stadsparken, drie verschillende effecten van deze parken op de levenskwaliteit in steden: een milieueffect een economisch effect en een sociaal effect (figuur 2.2). Deze effecten hebben een positieve invloed op de levenskwaliteit van de stadsbewoners, wat resulteert in een duurzame stad.

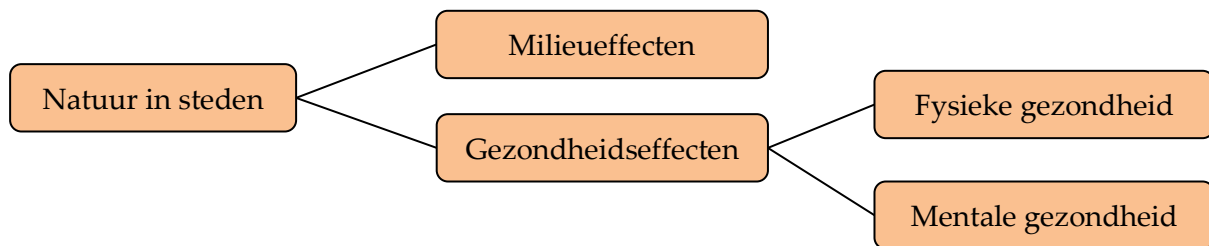

Figuur 2.2: Relatie stadsparken en duurzame stad (Chiesura, 2004, p.131)

Brown & Grant (2005) stellen dat de effecten van natuur op de gezondheid in drie groepen onder te verdelen zijn: *ecological services* van de stedelijke natuur voor de mens, actieve ervaring van natuur en passieve ervaring van natuur (Brown & Grant, 2005, p.330). De indeling van effecten van stedelijke natuur in dit Theoretisch Kader is gemaakt op basis van de indelingen van Chiesura en Brown & Grant: ten eerste zullen de milieueffecten van stedelijke natuur worden besproken, vervolgens de effecten op de fysieke gezondheid van

stadbewoners en ten slotte de effecten op de mentale gezondheid van stadsbewoners, waaronder ook de sociale effecten van stedelijke natuur vallen (figuur 2.3).

Figuur 2.3: Indeling effectendeel Theoretisch Kader

2.2.1 Milieueffecten

Natuur heeft in het algemeen een positief effect op het milieu en ook natuur in steden draagt hieraan bij (Aertsens e.a., 2012, p.15). Stedelijke groene ruimtes spelen een belangrijke rol in het verbeteren van de milieukwaliteit, de leefbaarheid en de duurzaamheid van steden (Baycan-Levent & Nijkamp, 2009, p.1). De aanwezigheid van natuurlijke ruimten (zoals stadsparken en bossen) en natuurlijke componenten (zoals bomen en water) zorgt voor belangrijke processen zoals het filteren van lucht en water, of het dempen van geluid (Bolund & Hunhammar, 1999, p.294; Brown & Grant, 2005, p.330-331; Chiesura, 2004, p.129-130). Bolund & Hunhammar (1999) hebben onderzoek gedaan naar de stedelijke ecosystemen en hun waarde voor de levenskwaliteit in de stad en beschouwen alle natuurlijke elementen in een stad als onderdeel van een stedelijk ecosysteem, waar met zorg mee omgegaan moet worden (Bolund & Hunhammar, 1999). In dit Theoretisch Kader zullen de belangrijkste effecten van stedelijke natuur op het milieu in steden worden besproken: de afkoelfunctie, het afvoeren van regenwater en het zuiveren van de lucht.

Urban Heat Island – Afkoelfunctie

Lokaal klimaat en zelfs het weer in steden worden beïnvloed door de stad zelf. Uit onderzoek blijkt dat in steden in de Verenigde Staten de jaarlijks gemiddelde luchttemperatuur in de steden gemiddeld 0,7 graden Celsius hoger is dan in het omliggende rurale gebied. Deze verhoging van temperatuur in steden wordt in literatuur bestempeld als het *urban heat island effect* (Bolund & Hunhammar, 1999, p.296). Het *urban heat island effect* wordt voornamelijk veroorzaakt door de dichtheid van de gebouwd omgeving als vervanging van natuurlijke omgeving, en door menselijke activiteit (Yu & Hien, 2006, p.105). De stijging van temperatuur in steden leidt tot een toename in energiegebruik voor afkoeling en een toenemend watergebruik voor irrigatie. Hierdoor zal er meer energie geproduceerd moeten worden, wat leidt tot meer uitstoot en een verslechtering van de luchtkwaliteit en een verdere toename van de luchttemperatuur in steden (Aertsens 2012, p.26-27). Het planten van vegetatie in stedelijke gebieden is een van de voornaamste strategieën om het *urban heat island effect* tegen te gaan (Yu & Hien, 2006, p.105). Natuur in steden kan zodoende zorgen voor afkoeling van de stad en bijdragen aan het terugdringen van het *urban heat island effect*. Dit gebeurt doordat vegetatie hitte uit de lucht onttrekt tijdens de verdamping van

water en doordat vegetatie schaduw creëert, waardoor zonnestraling wordt geblokkeerd (Aertsens e.a., 2012, p.25).

Afvoer regenwater

In steden is het grondoppervlak grotendeels bedekt met bebouwing en bestrating in de vorm van beton en asfalt; als gevolg hiervan kan het regenwater niet goed bezinken in de bodem. Dit kan leiden tot overlast door overstromingen in de stad. Door de toename van beton en asfalt is de stedelijke natuur in toenemende mate belangrijker voor de afvoer van regenwater. Als gevolg van de zachte grond in natuurlijke oppervlakten kan het water gemakkelijker worden opgenomen door het grondwater en daarnaast kunnen planten en bomen het water opnemen in de wortels en het water vervolgens laten verdampen (Aertsens e.a., 2012, p.57; Bolund & Hunhammar, 1999, p.297)..

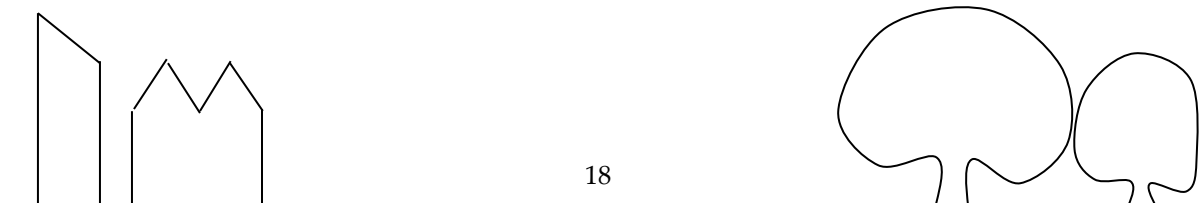
Effect op luchtkwaliteit

Natuur in steden heeft een positief effect op de luchtkwaliteit in steden. Vegetatie in steden zorgt voor namelijk een schonere lucht door de schadelijke stoffen uit de lucht te filteren (Aertsens e.a., 2012, p.33). Fotosynthese in bomen en planten in stedelijke natuur zorgt namelijk voor een lagere hoeveelheid koolstof en een verhoogde hoeveelheid zuurstof in de lucht (Brown & Grant, 2005, p.330). De zuivering van de lucht, die plaatsvindt in stedelijke natuur kan leiden tot kostenreductie voor luchtzuivering. Hierdoor heeft natuur in steden, naast een positief effect op het milieu in de stad en op de stedelijke gezondheid, ook een positief effect op de stedelijke economie (Chiesura, 2004, p.129-130).

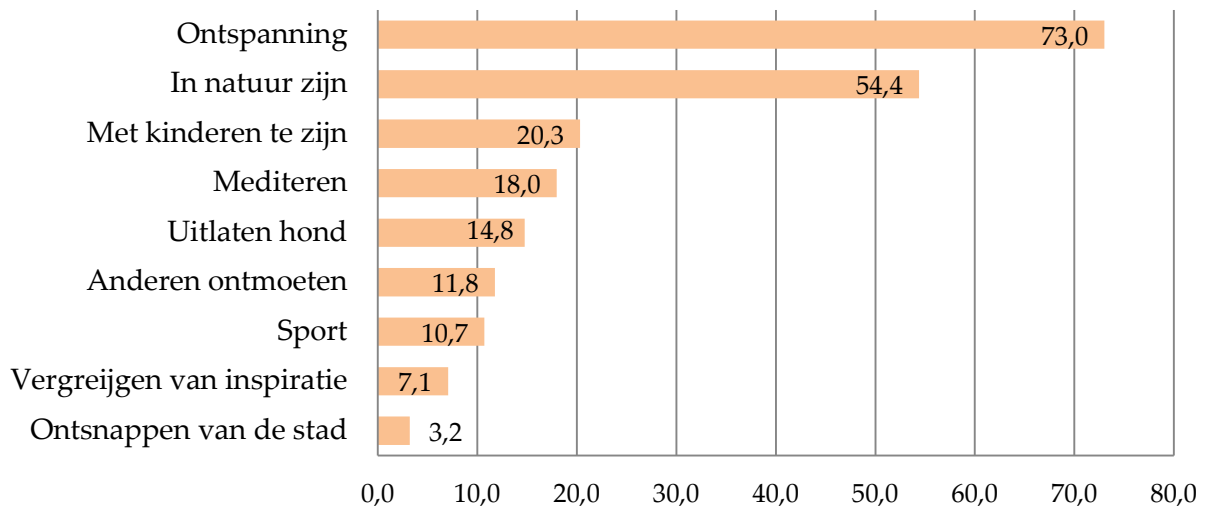
2.2.2. Gezondheidseffecten

Naast een positieve invloed op het milieu, waar uiteraard ook de mens van profiteert, heeft stedelijke natuur ook een directe invloed op de mens. Bolund & Hunhammar (1999) stellen dat natuurlijke ecosystemen bijvoorbeeld ook zorgen voor esthetische- en culturele waarden (Bolund & Hunhammar, 1999, p.298). Volgens Kaplan (1984) is er een wezenlijke aanwijzing dat de natuurlijke omgeving een belangrijke invloed op de mens heeft (Kaplan, 1984, p. 189). Contact met natuurlijke omgeving kan worden gezien als een fundamenteel component van welzijn van de mens (Fuller & Gaston, 2009, p.352). Daarnaast wordt gesteld dat ervaringen met natuur het bewustzijn van mensen versterkt om hun verantwoordelijkheid voor een schoon en duurzaam milieu te nemen (Baur e.a., 2013, p.101).

Stedelijke natuur heeft een positieve invloed op stadsbewoners. Stadsparken en groene openbare ruimte zijn volgens Chiesura bijvoorbeeld belangrijk voor de levenskwaliteit van de stedelijke samenleving (Chiesura, 2004, p.129). Een afname van groene ruimte in steden leidt dan ook tot een grote kans op minder contact tussen stadsbewoners en natuur. Dit kan een negatieve impact hebben op de stedelijke levenskwaliteit (Baur e.a., 2013, p.100). Chiesura (2004) heeft onderzoek gedaan naar de behoefte naar stadsparken en de voordelen die mensen als gevolg van het bezoeken van een stadspark ondervinden. Omdat stadsparken onderdeel zijn van stedelijke natuur is dit onderzoek opgenomen in dit Theoretisch Kader.

Het onderzoek van Chiesura baseert zich op zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethodes onder gebruikers van het Vondelpark in Amsterdam. Uit onderzoek naar de motieven voor het bezoeken van het park, blijkt dat ontspanning en het in de natuur zijn de belangrijkste factoren zijn om natuur in de stad te bezoeken (figuur 2.4). Ruim 20 procent van de respondenten zegt het park te bezoeken om met de kinderen te zijn. Volgens Chiesura is er een relatie tussen leeftijd en het motief om een park te bezoeken. Chiesura stelt dat sporten en het ontmoeten van andere mensen de voornaamste reden voor jonge mensen is om een park te bezoeken, terwijl ouders en bejaarden het park voornamelijk bezoeken vanwege ontspanning en het zijn met kinderen (Chiesura, 2004, p.131-134)..

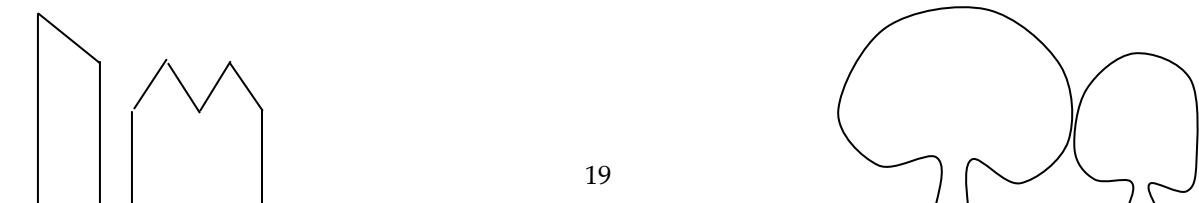

Figuur 2.4: Motieven tot het bezoeken van stadspark (in procenten) (Chiesura, 2004, p.132),

De gezondheidseffecten kunnen worden verdeeld in twee onderdelen: effecten op de fysieke gezondheid en effecten op de mentale gezondheid. Echter, een deel van de effecten van natuur in steden valt onder beide onderdelen en ook de eerder behandelde milieueffecten hebben een mogelijke doorwerking op de gezondheid van stadsbewoners. Zo is bijvoorbeeld luchtvervuiling in steden zowel een milieuprobleem, als een probleem voor de gezondheid van de stadsbewoners. Natuurlijke elementen, zoals bomen, zorgen voor een zuivering van de lucht en zodoende voor een verbetering van de luchtkwaliteit, dit heeft een positief effect op de fysieke gezondheid van stadsbewoners tot gevolg (Bolund & Hunhammar, 1999, p.295). Ondanks de aanwezigheid van enige overlap zullen de fysieke- en mentale gezondheidsaspecten apart worden behandeld in dit Theoretisch Kader. Daarnaast worden de sociale effecten van stedelijke natuur behandeld.

Fysieke gezondheid

Stedelijke natuur heeft over het algemeen een positief effect op de fysieke gezondheid van stadsbewoners. Onderzoek wijst uit dat mensen die vaker een park bezoeken, over het algemeen een betere fysieke gezondheid hebben (Chiesura, 2004, p.130). Een goede fysieke gezondheid is het gevolg van gezonde activiteiten. Deze gezonde activiteiten kunnen ondersteund of bemoeilijkt worden door de gebouwde omgeving (Brown & Grant, 2005,

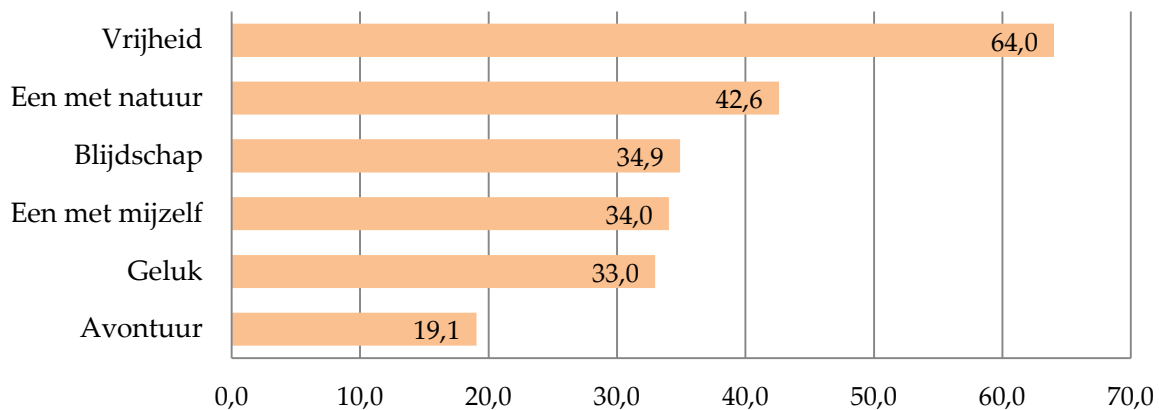
p.328). Stedelijke natuur ondersteunt vaak gezonde activiteiten; het biedt ruimte voor fysieke activiteit. En sporten in een natuurlijke omgeving heeft een positief effect op de gezondheid (Brown & Grant, 2005, p.332). Daarnaast bewegen kinderen volgens Aertsens e.a. (2012) meer wanneer zij eenvoudiger toegang tot groene ruimten hebben (Aertsens e.a., 2012, p.65). Stedelijke natuur heeft dus een positief effect op de fysieke gezondheid. Een verbetering van de fysieke gezondheid kan daarnaast weer een positieve uitwerking hebben op de mentale gezondheid. Zo kan bijvoorbeeld tuinieren zowel als een fysieke inspanning als een therapeutische bezigheid gezien worden. De interactie met natuur kan in twee soorten worden onderverdeeld; actieve interactie en passieve interactie. Mensen die tuinieren en wandelaars in een natuurlijke omgeving hebben actieve interactie met natuur. Mensen die naar een natuurlijke omgeving vanuit hun raam kijken hebben passieve interactie met natuur. Naast de positieve effecten voor de gezondheid bij actieve beleving van natuur blijkt namelijk ook dat passieve beleving van natuur een positieve uitwerking heeft op de gezondheid (Brown & Grant, 2005, p.332-333).

Mentale gezondheid

Naast de positieve effecten van stedelijke natuur op de fysieke gezondheid, heeft natuur in steden ook een positief effect op de mentale gezondheid van stadsbewoners. Een stad is een stressvolle omgeving en natuur in steden kan stadsbewoners helpen om te gaan met de dagelijkse stress (Bolund & Hunhammar, 1999, p.298; Tyrväinen, 2014, p.1). Zo kan het bezoeken van een park stress doen afnemen (Chiesura, 2004, p.130). Daarnaast stellen Grahn & Stigsdotter (2003) bovendien dat natuur geen vermoeidheid bij mensen opwekt, vanwege de aanwezigheid van vele rustopwekkende elementen in natuur (Grahn & Stigsdotter, 2003, p.3). Het besteden van tijd in een natuurlijke omgeving leidt zodoende tot een vermindering van stress, een verbeterde concentratie en een verbetering van de mentale gezondheid (Baur e.a., 2013, p.100).

Tyrväinen e.a. (2014) deden onderzoek naar de psychologische en fysiologische effecten van korte bezoeken aan natuur in steden. 77 participanten bezochten drie verschillende types van stedelijke omgeving: een stadscentrum (als controle-omgeving), een stadspark en een stadsbos in Helsinki (Finland). Uit het onderzoek blijkt dat grote stadsparken en stadsbossen een positief effect hebben op het welzijn van de bezoekers (Tyrväinen e.a., 2014). In het onderzoek naar het gebruik en de waardering van het Vondelpark in Amsterdam heeft Chiesura naast de verschillende motieven voor het bezoeken van een park ook de beleefde emoties van de bezoekers onderzocht. Vrijheid blijkt de meeste opgeroepen emotie te zijn bij het bezoeken van stadsparken (figuur 2.5).

Figuur 2.5: De beleefde emoties van bezoekers van het park (in procenten) (Chiesura, 2004, (p.134):

Sociale effecten

Natuur kan het gebruik van openbare ruimte bevorderen, wat kan leiden tot sociale integratie en een toename van interactie tussen buurtgenoten. Chiesura stelt dat natuurlijke ruimten en componenten zorgen voor een verbetering van de sociale en psychologische leefbaarheid (Chiesura, 2004, p.130). Zo hebben bijvoorbeeld initiatieven omtrent stadslandbouw een positieve invloed op de sociale cohesie van de deelnemers. En ook onder bezoekers van stadsparken ontstaat een bevorderde sociale cohesie, als gevolg van sociale interacties tussen bezoekers (Aertsens e.a., 2012, p.83-94). Daarnaast kan het gebruik van stedelijke natuur door immigranten bijdragen aan hun integratie (Leikkilä, 2013, p.184).

Naast positieve effecten, bestaan er ook negatieve effecten van natuurlijke ruimten in steden. Zo kunnen mensen zich onveilig voelen in stedelijke natuur en kunnen ze natuur in de stad associëren met vandalisme en een angst voor criminaliteit (Chiesura, 2004, p.130). Mensen geven aan vooral 's avonds minder graag openbare groene ruimten te bezoeken, terwijl dit juist het tijdstip is dat de meeste mensen vrij zijn en zodoende tijd hebben om stedelijke natuur te bezoeken (Grahn & Stigsdotter, 2003, p.10).

2.3. Planning natuur in steden

Stedelijke natuur heeft dus over het algemeen een positieve invloed op het milieu in steden en op de gezondheid van stadsbewoners. Over het algemeen leiden meer duurzame steden bovendien tot een verbeterde waardering van de eigen levenskwaliteit van de stadsbewoners (Chiesura, 2004, p.131). Het is echter de vraag wat stedelijke natuur daadwerkelijk voor stadsbewoners betekent. Baur e.a. (2004) hebben onderzoek gedaan aan de hand van een enquête onder willekeurig gekozen inwoners van Portland (Verenigde Staten). Hieruit blijkt dat zowel gebruikers van stedelijke natuur als mensen die geen gebruik maken van de stedelijke natuur, positief tegenover natuur in de stad staan (Baur, 2004, p.109). Uit het onderzoek van Chiesura (2004) blijkt dat 59 procent van de ondervraagde respondenten ontevreden is met de hoeveelheid groen in de stad. Chiesura stelt dat er nog te weinig aandacht is voor de natuurlijke componenten van de stad. Dit heeft tot gevolg dat er weinig

geld door de (lokale) overheid geïnvesteerd wordt in de groene openbare ruimte (Chiesura, 2004, p.129-130;136). De vraag is in hoeverre er in de planning van steden rekening gehouden moet worden met het duurzame karakter van de stad en het aandeel stedelijke natuur. Campbell (2007) stelt dat stadsplanologen tegenwoordig rekening moeten houden met verschillende conflicterende aspecten; het beschermen van de groene stad, het promoten van de economisch groeiende stad en het verdedigen van sociale gelijkheid (Campbell, 2007, p.296). Volgens Baur e.a. (2013) moeten planners van steden tegenwoordig, in een tijd van krimpende budgetten, innovatieve manieren bedenken om de voordelen van stedelijke natuur te benutten (Baur, 2013, p.110). Brown & Grant (2005) stellen dat ondanks een groeiende interesse in het verband tussen natuur en welzijn, er bij professionals die de gebouwde omgeving plannen weinig begrip voor is (Brown & Grant, 2005, p.327). Ook volgens Baycan-Levent & Nijkamp (2009) wordt stedelijke natuur, ondanks de voordelen ervan, ondergewaardeerd in de stedelijke planning. Toch stellen Baycan-Levent & Nijkamp dat als gevolg van de groeiende aandacht voor duurzaamheid, de aandacht voor stedelijk groen groeit (Baycan-Levent & Nijkamp, 2009, p.2).

De planning van natuur hangt sterk samen met de planning van stedelijke bebouwing. Volgens Ugga (2012) bestaat er onder planologen een discussie met enerzijds centralisten, voorstanders van een compacte stad, en anderzijds decentralisten, voorstanders van een verspreide stad (Ugga, 2012, p.71). Steden met een meer verspreide gebouwde omgeving kunnen meer plaats bieden aan natuur dan steden met een meer geconcentreerde bebouwing (Bolund & Hunhammar, 1999, p.299). Zoals eerder beschreven blijkt uit onderzoek van Grahn & Stigsdotter dat er een verband bestaat tussen de nabijheid van openbare groene ruimten en de mate van stress. Mensen die dichterbij de buurt van een openbare groene ruimte wonen hebben, over het algemeen, een lager stressniveau dan mensen die verder van een openbare groene ruimte wonen. Mensen die openbare groene ruimtes niet bezoeken, geven als achterliggende reden een gebrek aan tijd of een te grote afstand tot de openbare groene ruimte, wat leidt tot een lange reistijd. Het lijkt dus aannemelijk dat de woonmilieukenmerken een rol spelen in de betekenis die mensen aan natuur geven. Om de positieve effecten van natuur in steden optimaal te benutten is het van belang dat bij het plannen van stedelijke natuur de nabijheid tot de natuur wordt meegenomen. Een kortere afstand tot openbare groene ruimte leidt immers tot een toenemend bezoek van openbare groene ruimte (Grahn & Stigsdotter, 2003, p.10-11). Er moet dus, om te profiteren van de positieve effecten van de stedelijke natuur, ruimte voor natuur gemaakt worden in steden. Dit heeft gevolgen voor de dichtheid van de bebouwing. Aan de ene kant is stedelijke verspreiding niet wenselijk, vanwege het verlies van ruraal gebied rond de steden. Aan de andere kant is het ontbreken van kwalitatief goede groene ruimte en het slechte milieu in steden de oorzaak van suburbanisatie, wat leidt tot stedelijke verspreiding (Baycan-Levent & Nijkamp, 2009, p.2).

Van Zoest & Melchers (2006) stellen dat om stadsbewoners natuur in de woonomgeving te bieden, stadsbesturen die natuur doelgericht zullen moeten ontwikkelen en onbebouwde terreinen actief zullen moeten beschermen. Overheden moeten bepaalde politieke afwegingen over het gebruik en inrichting van de schaarse ruimte maken om stedelijke natuur en de bijbehorende effecten te behouden voor haar stadsbewoners (Van Zoest & Melchers, 2006, p.174). Volgens Brown & Grant (2005) heeft overheidsbeleid in het algemeen meestal wel aandacht voor de rol van het milieu voor de menselijke gezondheid, maar wordt daarbij minder gesproken over de rol van natuur en biodiversiteit. Het beleid gaat voornamelijk in op het terugdringen van de negatieve invloeden op de gezondheid, in plaats van op het verbeteren van de positieve factoren. Zo zijn er bijvoorbeeld richtlijnen voor luchtverontreiniging, maar wordt de positieve rol van natuur weggelaten (Brown & Grant, 2005, p.329). De Nederlandse rijksoverheid richt zich, volgens Van Zoest en Melchers, te veel op woningbehoefte, wat ten koste gaat van de stedelijke natuur (Van Zoest & Melchers, 2006, p.175). Toch verandert de Nederlandse overheid verandert ook het beleid ten aanzien van natuur in steden. In april 2013 stuurde Sharon Dijksma, staatssecretaris van Economische Zaken een brief aan de voorzitter van de Eerste Kamer, waarin werd vermeld dat het ministerie heeft voldaan aan de vraag van de Kamervoorzitter om het thema 'groen en boer in en om de stad' te verkennen. Volgens Dijksma past deze trend binnen het toekomstige natuurbeleid. Dijksma stelt dat veel initiatieven rondom stadslandbouw en groen in de stad *bottom-up* worden georganiseerd, waardoor mensen in nabije omgeving in aanraking komen met groen. Zo leren mensen over biodiversiteit, komen ze in contact met buurtgenoten en bedenken zij innovatieve oplossingen voor het inrichten van braakliggende terreinen (Dijksma, 2013). Zo heeft stedelijke natuur een positief effect op de stadsbewoners.

Ook Brown & Grant pleiten voor verandering. Zij stellen dat er een andere opzet van het planningsysteem moet komen, waarin het belang van gezondheid door natuur in de stad prominenter naar voren komt (Brown & Grant, 2005, p.336-337). Uit onderzoeken blijkt hoe natuur bijdraagt aan het tegengaan van stress. Aan de hand van deze uitkomsten zou een omgeving gecreëerd kunnen worden die de gezondheid en het welzijn van de bewoners positief kan beïnvloeden. Grahn & Stigsdotter stellen dat stadsplanologen en (landschaps)architecten een progressievere houding aan moeten nemen om het stressniveau onder stadsbewoners te reduceren (Grahn & Stigsdotter, 2003, p.3;16). Ook Van Zoest & Melchers vinden dat het planningsbeleid ten aanzien van stedelijke natuur veranderd moet worden. Ten eerste vinden ze dat de planologische instrumenten voor groenplanning moeten worden versterkt. Ten tweede vinden ze dat het groenbeheer moet worden versterkt. Ze stellen dat groengebieden in financieel, recreatief en sociaal opzicht gezonde en vitale gebieden zijn. Een tekort aan bereikbaar groen in een wijk of stad kan, volgens Van Zoest & Melchers, worden opgeheven of verminderd door:

1. De aanleg van nieuwe groene ruimten, door bijvoorbeeld bij stedelijke herstructurering compacter te bouwen en zo ruimte voor stedelijke natuur te creëren.
2. Het vergroten van de capaciteit van de huidige groene ruimten.
3. Het verbeteren van de bereikbaarheid en toegankelijkheid van de groene ruimten.

4. Het verbeteren van de kwaliteit van de huidige groene ruimten.
5. Het investeren in andere stedelijke kwaliteiten die het tekort aan groene ruimten kunnen compenseren (Van Zoest & Melchers, 2006, p.177; 190).

2.4. De productie van stedelijke natuur

Binnen de planning van natuur in de stad hebben planologen en politici een grote rol. De planoloog voert namelijk het planningsbeleid uit, wat onder andere wordt bepaald door politici. In dit deel van het Theoretisch Kader wordt ingegaan de rol van planologen en politici.

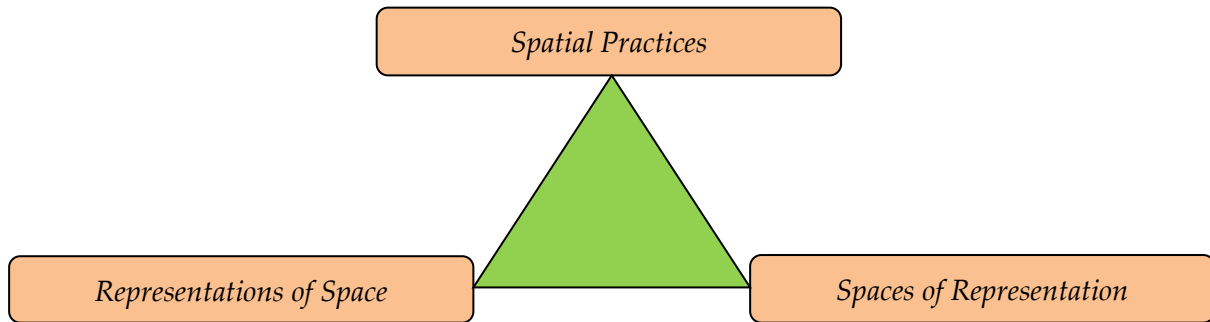
Een van de voornaamste doelen van stedelijke ontwikkeling is het creëren van plaatsen. Volgens Amdur & Epstein-Pliouchtch (2009) zijn betekenissen het verschil tussen plaatsen en locaties. Het is de rol van planologen en politici om betekenis toe te voegen aan de gebouwen en omgevingen die ze ontwerpen. Toch zijn het niet alleen planologen en politici die betekenis aan een plaats geven; ook gebruikers geven een betekenis aan een bepaalde plaats (Amdur & Epstein-Pliouchtch, 2009, p.149). In het boek *The Production of Space* beschrijft Henri Lefebvre (1974) de Spatial Triad. Lefebvre stelt dat ruimte geen abstracte plaats is, maar dat openbare ruimte wordt gecreëerd door de percepties van verschillende groepen (Leary, 2009, p.192; Lefebvre, 1974). Aan de hand van de Spatial Triad (figuur 2.6) kan de productie van (openbare) ruimte verklaard worden. Volgens Lefebvre wordt het gebruik van openbare ruimte niet door een bepaalde groep bepaald, maar is het gebruik van openbare ruimte het gevolg van interactie tussen verschillende groepen.

Lefebvre stelt dat er op drie manieren naar ruimte gekeken kan worden (Leary, 2009, p.196; Lefebvre, 1974, p.38-41):

- *Spatial practices*
Vormen de *perceived space* – de waargenomen ruimte. Volgens Lefebvre is dit de fysieke ruimte, het onderhoud ervan, de herontwikkeling en de dagelijkse routines van het dagelijks leven.
- *Representations of space*
Vormen de *conceived space* – de bedachte ruimte. Lefebvre stelt dat dit de ruimte is, zoals bedacht door wetenschappers, planners en stedenbouwkundigen. Dit kan worden gezien als de dominante opvatting van de ruimte.
- *Spatial representations*
Vormen de *lived space* – de beleefde ruimte. Volgens Lefebvre is dit de ruimte die wordt beleefd aan de hand van associaties en symbolen en kan gezien worden als de ruimte van de bewoners en gebruikers.

Ruimte is, in de ogen van Lefebvre, geen levenloos object, maar organisch en vloeibaar (Watkins, 2005, p.211). De relaties tussen de drie onderdelen van de Spatial Triad zijn nooit stabiel en er vindt constant interactie plaats (Merrifield, 1993, p.524). De openbare ruimte wordt gecreëerd door interactie tussen de drie onderdelen van de Spatial Triad (Leary, 2009, p.192).

Figuur 2.6: *Spatial Triad van Lefebvre*

Leary (2009) stelt dat de Spatial Triad flexibel genoeg is om op uiteenlopende planningsvraagstukken en op verschillende schaalniveaus toegepast te worden (Leary, 2009, p.197). Er kan dus vanuit het perspectief van de Spatial Triad van Lefebvre naar natuur in de stad, als onderdeel van de openbare ruimte, gekeken worden. Er kan zodoende, volgens de Spatial Triad, een verschil bestaan in opvatting van natuur in de stad tussen enerzijds planologen en politici en anderzijds stadsbewoners; de ontwerpers kunnen natuur anders zien dan de gebruikers (Van der Windt e.a., 2007). Er is echter niet altijd sprake van een conflict tussen enerzijds planologen en politici en anderzijds bewoners. Zo kunnen de groepen elkaar ook versterken in de productie van stedelijke natuur.

Van Zoest & Melchers (2006) stellen dat het een probleem kan zijn dat natuur in steden voor het overgrote deel publiek domein vormt. De toestand van stedelijke natuur is zodoende sterk afhankelijk van hoe bewoners de stedelijke natuur gebruiken (of misbruiken) (Van Zoest & Melchers, 2006, p.178). Dit geeft de essentie van de Spatial Triad van Lefebvre weer; de openbare ruimte wordt geproduceerd door interactie tussen de onderdelen van de Spatial Triad. Er kan een verschil bestaan in betekenis van stedelijke natuur tussen de ontwerpers (*representations of space*) en stadsbewoners (*spatial representations*), maar aangezien planologen en politici de ruimte voor de bewoners plannen moeten de ontwerpers van de stedelijke ruimte bij het plannen constant rekening houden met veranderende opvattingen van bewoners (Healey, 2007, p.206). De bewoners kunnen hun opvatting kenbaar maken door verschillende vormen van politieke participatie. Dat kan via verkiezingen, waarbij door bewoners de gemeenteraad wordt gekozen. De gemeenteraad is verantwoordelijk voor het ruimtelijk beleid in de stad. Daarnaast hebben bewoners in Nederland inspraak op het beleid wat varieert van meepraten met beleidsmakers tot een rechtsgang waarin bepaald beleid wordt aangevochten (Coenen, Van de Peppel & Woltjer, 2001, p.315).

Amdur & Epstein-Pliouchtch maken in de ruimtelijke planning onderscheid tussen professionals en non-professionals. Bij het ontwerpen van een plaats, wordt er van professionals verwacht dat ze een betekenis aan de plaats meegeven, die ook wordt gedeeld door non-professionals. De vraag is echter of professionals en non-professionals ruimte op dezelfde manier beleven en interpreteren (Amdur & Epstein-Pliouchtch, 2009, p.147). Er kan

dus onderscheid gemaakt worden tussen de vakkennis van planologen, verkregen uit hoger onderwijs en uit de praktijk, en de lokale kennis van bewoners, die gebaseerd is op percepties en beelden van de stad, verkregen uit hun dagelijkse routines (Fenster & Yacobi, 2005, p.192). Healey (2007) constateert dat zowel bewoners als beleidsmakers hun eigen *local knowledge* hebben. Healey stelt dat: *“this knowledge production becomes a social process of making meanings shaped by the situations, trajectories, activities and values of particular social groupings”* (Healey, 2007, p.243). Planologen en politici zouden behalve alleen van hun eigen kennis ook van de kennis van bewoners gebruik moeten maken. Ze moeten volgens Healey meer naar bewoners luisteren en informatie uitwisselen om zo meer *streetwise* te worden (Healey, 2007, p.251-254).

In de Spatial Triad wordt beschreven dat de ruimte geproduceerd wordt door de interactie tussen de ontwerpers en de gebruikers van de ruimte. Dit zijn in de Spatial Triad twee losstaande groepen. De ontwerpers van de ruimte zijn echter niet homogeen, elke planoloog en elke politicus heeft zijn of haar eigen percepties en ethische houding (Fenster & Yacobi, 2005, p.198). Harvey (1999) stelt:

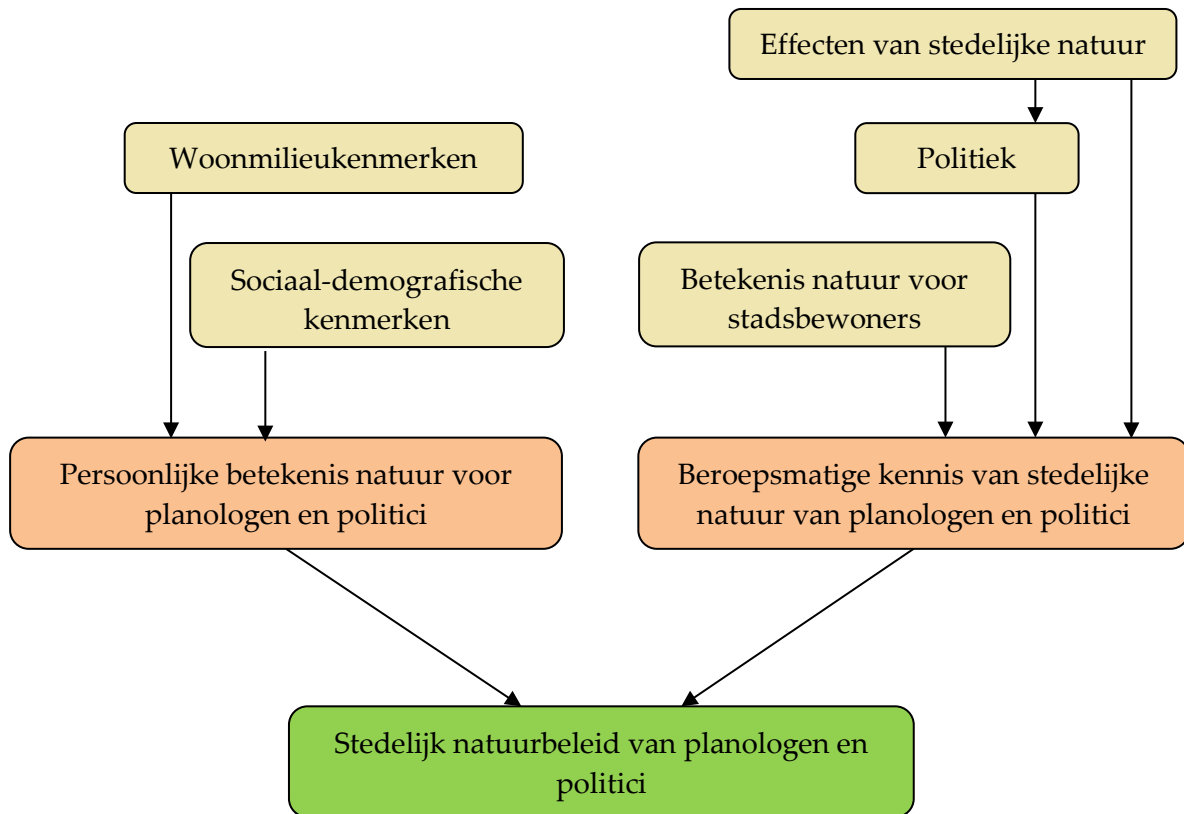
“The planner, like everyone else, is an embodied person. That person, again like everyone else, occupies an exclusive space for a certain time and is endowed with certain powers and skills that can be used to change the world. He or she is also a bundle of emotions, desires, concerns and fears all of which play out through social activities and actions. The planner, as an embodied person, cannot deny consequences of that embodiment in material, mental and social life” (Harvey, 1999, p.272).

Spanningen in de rol van planologen en politici ontstaan door externe druk, die tegen de persoonlijke waarden van planologen en politici ingaat (Sager, 2009, p.66). Zo kunnen planologen beleid uit moeten voeren waar ze het zelf niet mee eens zijn. Of kunnen politici beleid moeten verdedigen waar ze het zelf niet mee eens zijn. Daarnaast kunnen planologen en politici naast de planners ook gebruikers van de openbare ruimte zijn. Het is aannemelijk dat ze zodoende een dubbelrol in de Spatial Triad van Lefebvre spelen. Daarom wordt in het kader van dit onderzoek de mogelijke dubbelrol van planologen en politici in de Spatial Triad van Lefebvre onderzocht. Op deze dubbelrol zal in de resultatenhoofdstukken en in de conclusie van deze thesis worden ingegaan.

2.5. Conceptueel Model en Leidende Gedachten

Op basis van het literatuuronderzoek en de gestelde onderzoeksvragen is een conceptueel model opgesteld (figuur 2.7). Dit model leunt ten dele op de Spatial Triad van Lefebvre en tracht de invloed op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici weer te geven.

Figuur 2.7: Conceptueel Model

Uitleg concepten en leidende gedachten

In dit onderzoek is de invloed van elk van de concepten, zoals die zijn weergegeven in het conceptueel model, onderzocht. Voorafgaand aan het onderzoek is er nagedacht over de mogelijke invloed en op basis hiervan en op basis van de literatuur zijn leidende gedachten geformuleerd. Dit onderzoek richt zich op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici. Dit wordt mogelijk beïnvloed door zowel de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici en al door de beroepsmatige kennis.

Ten eerste lijkt het aannemelijk dat de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur voor planologen en politici het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici beïnvloedt. Mensen kunnen een bepaalde betekenis geven aan natuur. In het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici geven zij als ontwerpers van de ruimte een bepaalde betekenis aan de ruimte, dit vormt de *spaces of representation* in de Spatial Triad van Lefebvre. Dit is de professionele betekenis die de planologen en politici aan een plaats meegeven. Planologen en politici zijn naast ontwerpers ook gebruikers van stedelijke natuur. Het lijkt daarom

aannemelijk dat de persoonlijke betekenis die ze als gebruiker aan natuur geven een rol speelt in hun werk als planoloog of politicus in de ruimtelijke planning van natuur in de stad.

Deze persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici wordt waarschijnlijk beïnvloed door woonmilieukenmerken en door sociaal-demografische kenmerken. Onder woonmilieukenmerken worden kenmerken van de woonomgeving van de planologen en politici verstaan. In dit onderzoek zal voornamelijk worden gekeken naar natuur in de woonomgeving. Uit onderzoek blijkt dat mensen die dichter in de buurt van een openbare groene ruimte wonen, over het algemeen, een lager stressniveau hebben dan mensen die verder van een openbare groene ruimte wonen. Als reden tot het niet bezoeken van openbare groene ruimtes wordt vaak een te grote reisafstand aangegeven. Verwacht wordt dat de mate van natuur in de woonomgeving zo waarschijnlijk van invloed is op de betekenis van natuur in steden voor planologen en politici. Sociaal-demografische kenmerken kunnen ook van invloed zijn op de betekenis van natuur in steden voor planologen en politici. Verwacht wordt dat leeftijd een rol speelt in de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur. Zo zal een kind de natuur waarschijnlijk anders zien dan een bejaarde.

Ten tweede lijkt het aannemelijk dat het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici wordt beïnvloed door hun beroepsmatige kennis. Planologen en politici zullen zich niet enkel laten leiden door persoonlijke opvattingen, maar zullen bepaald beleid uit moeten voeren, zullen beïnvloed worden door de kennis van effecten van stedelijke natuur en zullen rekening moeten houden met de betekenis van natuur voor bewoners. Ze plannen immers stedelijke natuur voor de bewoners.

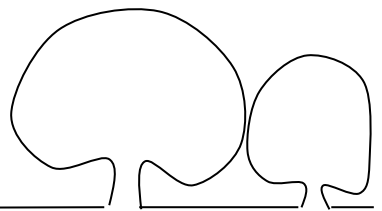
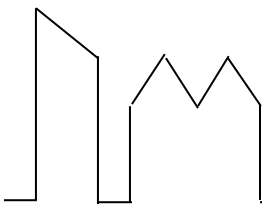
De betekenis van stedelijke natuur voor gebruikers van de ruimte, de stadsbewoners, vormt de *spatial representations* in de Spatial Triad. Het is de vraag in hoeverre de betekenis die stedelijke natuur heeft voor bewoners van invloed is op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici. Het lijkt aannemelijk dat deze invloed aanwezig zal zijn. Planologen en politici plannen immers voor bewoners en deze bewoners hebben door middel van verkiezingen en inspraakprocedures invloed op het beleid. Het is bij de ruimtelijke planning van stedelijke natuur van belang dat de ontwerpers weten hoe gebruikers naar bepaalde plekken kijken. Aan de andere kant zullen planologen en politici ook rekening moeten houden met andere actoren, zoals de kosten van bepaalde ingrepen en de veiligheid. Waarschijnlijk zullen niet alle wensen van bewoners leidend zijn in het werk van planologen en politici in de ruimtelijke planning van stedelijke natuur. Enige mate van invloed lijkt er altijd te bestaan, aangezien politici, door middel van verkiezingen, worden gekozen door bewoners. De gemeenteraad is het politieke orgaan waar de stadsbewoners invloed op kunnen uitoefenen. De bewoners tijdens de gemeenteraadverkiezingen stemmen op politieke partijen. Deze partijen maken hun wensen kenbaar in verkiezingsprogramma's. De beroepsmatige kennis van planologen en politici zal worden beïnvloed door de politieke situatie en de verkiezingsprogramma's, aangezien de verkiezingsprogramma's van partijen

met een of meer zetels in de gemeenteraad de wensen van een bepaald deel van de stadsbewoners weergeven.

Naast de invloed van de betekenis van natuur voor bewoners en de politieke situatie, wordt ook de invloed van de door onderzoek aangetoonde effecten van stedelijke natuur onderzocht. In paragraaf 2.2. van dit Theoretisch Kader is een beknopt overzicht gegeven van de literatuur omtrent effecten van natuur in de stad. Het is de vraag of deze effecten bekend zijn bij planologen en politici en in hoeverre dit van invloed is op hun stedelijk natuurbeleid. Het lijkt aannemelijk dat planologen en politici zich bewust zijn van de effecten en dit van invloed zal zijn op hun werk. Ook hierbij moeten ontwerpers rekening houden met meerdere actoren. Bepaalde ingrepen in de stad zullen bepaalde effecten van natuur versterken, maar kunnen ook financieel kostbaar zijn. Er zal dan een afweging gemaakt moeten worden of de ingreep wenselijk is. Het zal wellicht afhangen welke partij een politicus vertegenwoordigt en welk beleid een planoloog moet uitvoeren.

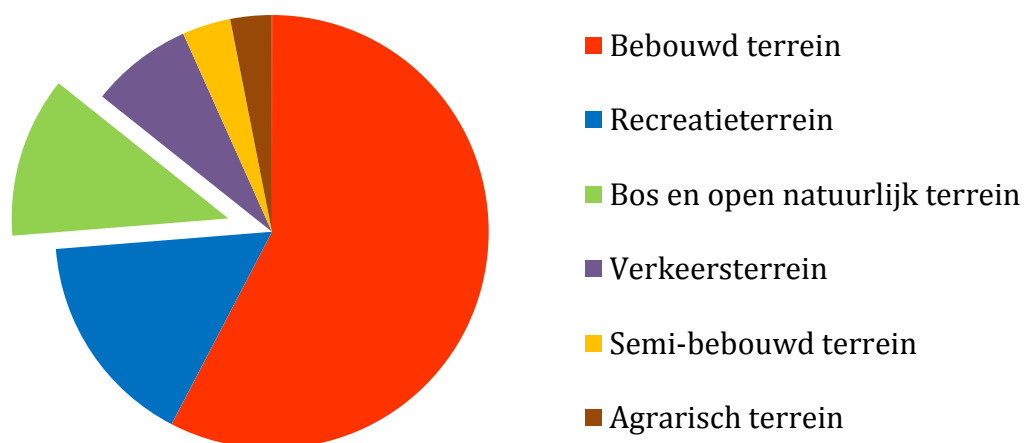

3. Methodologie

In dit hoofdstuk worden de keuzes voor de gekozen onderzoeksvormen uitgelegd en worden de verschillende methodes toegelicht. De onderzoeksvragen, zoals beschreven in de inleiding, zullen getracht beantwoord te worden aan de hand van kwalitatief onderzoek; ten eerste een inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen in Den Haag en ten tweede interviews met planologen en politici naar de betekenis van stedelijke natuur en de gevolgen voor het stedelijke natuurbeleid van politici en planologen.

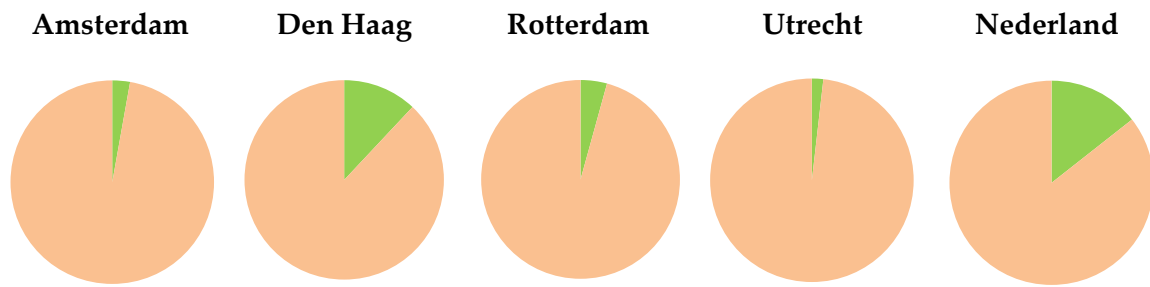
3.1. Onderzoeksgebied

Er is gekozen voor Den Haag als onderzoeksgebied. Deze keuze is samen met de andere studenten uit het parapluproject gemaakt. Door hetzelfde onderzoeksgebied te kiezen kan er gemakkelijker onderling gebruik gemaakt worden van elkaars onderzoeksresultaten. Den Haag is, met 508.322 inwoners, de op twee na grootste stad van Nederland (CSB, 2014). Den Haag is, vergeleken met andere grote steden in Nederland een stad met relatief veel natuur (figuur 3.1. en 3.2.). De stad ligt aan zee en kent naast strand- en duingebieden ook bossen in het stedelijk gebied, die soms tot vlakbij het centrum gelegen zijn. Dit maakt Den Haag een groene stad (figuur 3.3) Om deze reden is Den Haag, als *extreme case*, gekozen als onderzoeksgebied.

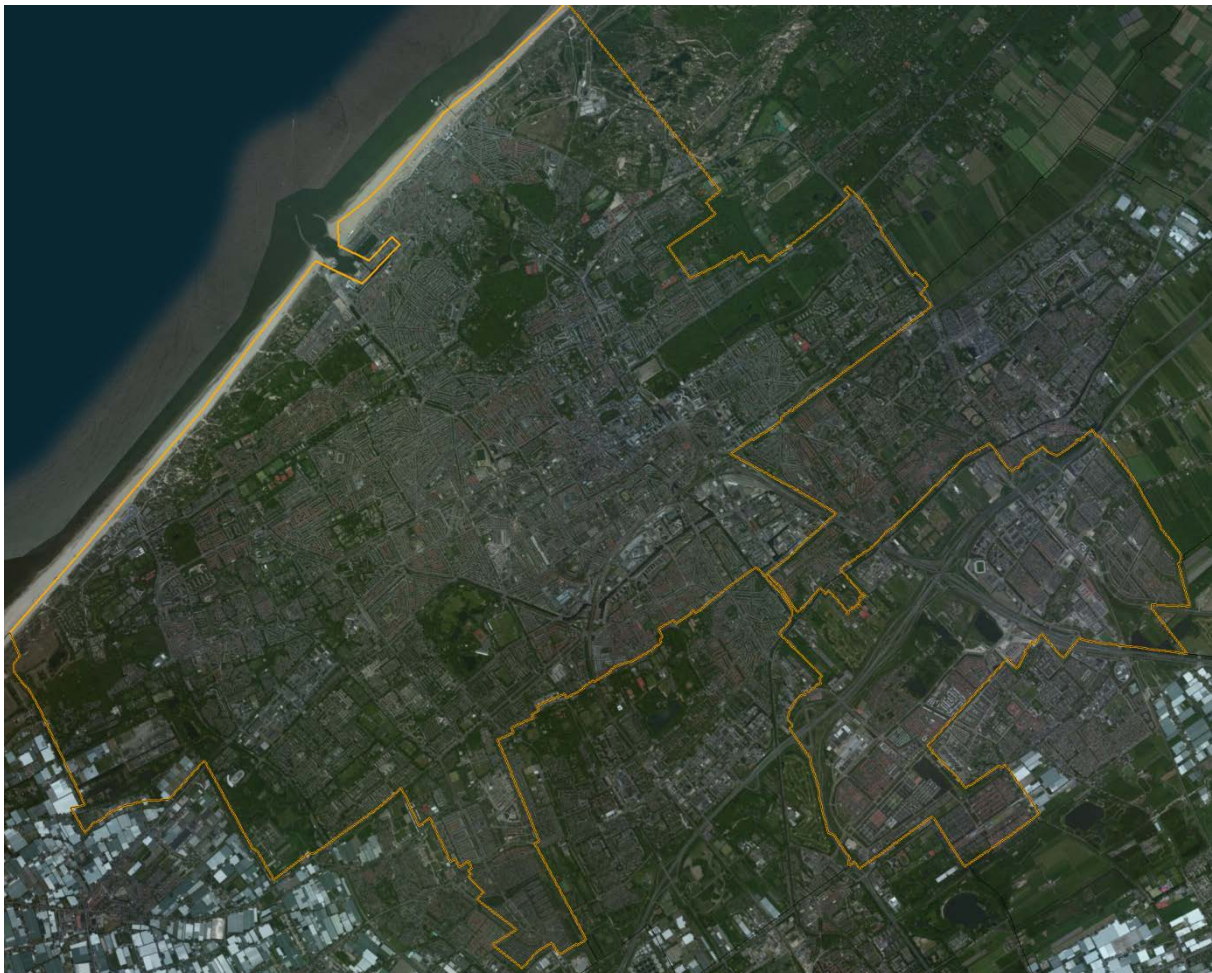

Figuur 3.1: Verdeling grondoppervlak naar functie Den Haag in 2010 (CBS, 2014)

Figuur 3.2: Aandeel bos en natuurlijk terrein van het totale oppervlak van de vier grootste steden en Nederland totaal, in 2010 (CBS, 2014).

Figuur 3.3: Luchtfoto Den Haag (ArcGis Universiteit Utrecht)

3.2. Onderzoeksgroep

Het onderzoek richt zich op de rol van planologen en politici in de ruimtelijke planning van natuur in steden. Hierom zijn planologen en politici gekozen als onderzoeksgroep. De rol van deze groep binnen de planning van stedelijke natuur in het onderzoeksgebied Den Haag zal worden geanalyseerd aan de hand van interviews met politici van Haagse politieke partijen, de politiek maakt immers het beleid, en aan de hand van interviews met planologen werkzaam bij de gemeente Den Haag, zij voeren het beleid uit.

3.2.1. Bestuursstructuur Den Haag

Om de juiste doelgroep voor het onderzoek te definiëren is er gekeken naar de politieke structuur van Den Haag. Aangezien bepaalde delen van de structuur niet relevant zijn voor de planning van natuur in de stad zijn deze delen weggelaten. Zo bleven alleen de relevante delen voor dit onderzoek over (figuur 3.4). De planning van natuur is te verdelen in twee fases; ten eerste het ontwerpen van het beleid, ten tweede het uitvoeren van het beleid. Als onderdeel van de politieke structuur van Den Haag wordt de gemeenteraad gekozen door de Haagse bevolking; deze verkiezingen worden om de vier jaar gehouden. Binnen de gemeenteraad wordt door een coalitie van verschillende politieke partijen een meerderheid gevormd. Deze coalitiepartijen leveren vervolgens wethouders, die samen met de (niet-gekozen) burgemeester het College van Burgemeester en Wethouders (College van B&W) vormen. Binnen het College van B&W zijn in Den Haag twee wethouders verantwoordelijk voor natuur in de stad. De wethouder Stadsbeheer is verantwoordelijk voor het aanleggen en onderhouden van stedelijke natuur en de wethouder Stadsontwikkeling is verantwoordelijk voor de stedelijke ontwikkeling, waar de planning van natuur in de stad een onderdeel van is.

Naast het College van B&W zijn ook gemeenteraadsleden verantwoordelijk voor het gemeentebestuur. De raadsleden van alle partijen vormen verschillende raadscommissies. Raadscommissies adviseren de gemeenteraad over specifieke onderwerpen, zoals stedelijke natuur. In de commissievergaderingen vertegenwoordigen de raadsleden hun partijfractie. Een commissie heeft gemiddeld 25 leden. Een raadscommissie geeft de gemeenteraad advies over besluiten die de raad moet nemen. Commissieleden spreken ook over het beleid van het college en de uitvoering hiervan. Het standpunt van de fractie in de commissie is vaak bepalend voor de stemming in de raad. De twee raadscommissies die relevant zijn voor de planning van stedelijke natuur zijn de Commissie Ruimte en de Commissie Leefomgeving; deze commissie adviseren de gemeenteraad onder meer over de ruimtelijke ontwikkeling in de stad en het beheer van het openbaar groen (Gemeente Den Haag, 2014). Er is voor gekozen om alleen commissieleden van coalitiepartijen op te nemen in het onderzoek, omdat de coalitie door het maken en uitvoeren van een coalitieakkoord het beleid bepaalt.

Het beleid ten aanzien van natuur in Den Haag wordt uitgevoerd door ambtenaren van de gemeente Den Haag. Het College van B&W stuurt via verschillende gemeentelijke diensten deze ambtenaren aan. De wethouder Stadsontwikkeling is verantwoordelijk voor de Dienst Stedelijke Ontwikkeling (DSO). De DSO is onder andere verantwoordelijk voor de planning van de natuur in Den Haag. De gemeente stelt:

“Dienst Stedelijke Ontwikkeling organiseert de groei van de stad, in samenwerking én samen met burgers en bedrijven. Veiligheid, gezondheid en duurzaamheid zijn daarbij belangrijke uitgangspunten” (Gemeente Den Haag, 2014).

Daarnaast is de wethouder Stadsbeheer verantwoordelijk voor de Dienst Stadsbeheer (DSB). De DSB is onder andere verantwoordelijk voor het onderhoud van het groen in Den Haag. De gemeente omschrijft de DSB zo:

“De Dienst Stadsbeheer houdt de stad schoon, heel en leefbaar. Zo onderhoudt Stadsbeheer het groen, zorgt voor het ophalen van huisvuil en grofvuil, de kwaliteit van water, bodem en het riool. Maar Stadsbeheer gaat ook over geluidsoverlast en geeft milieuvergunningen af” (Gemeente Den Haag, 2014).

Een belangrijk onderdeel van de DSB voor de planning van natuur in de stad is het Ingenieursbureau. De gemeente stelt dat:

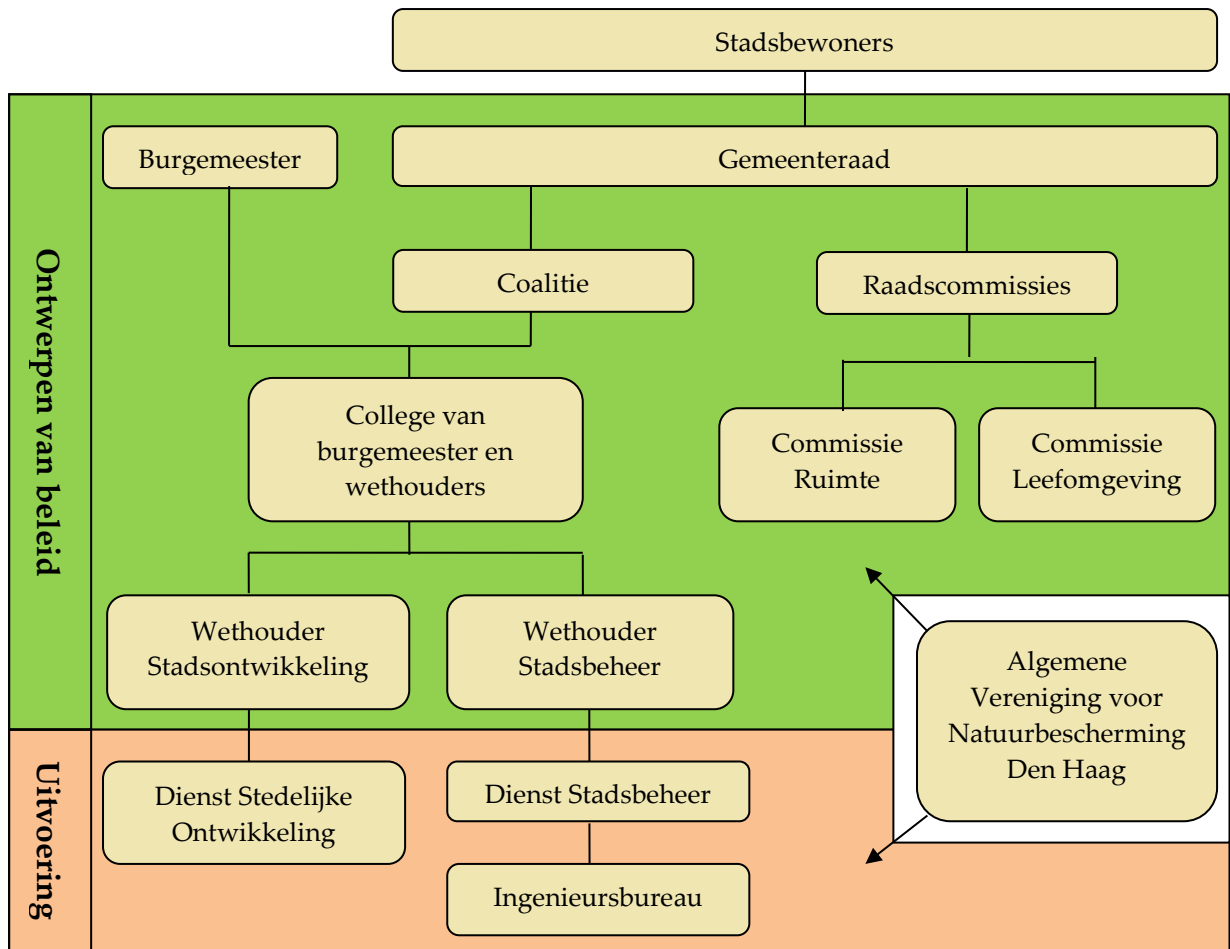
“Ingenieursbureau Den Haag is het ontwerp- en ingenieursbureau van de gemeente. De kracht van het ingenieursbureau ligt in de duurzame inrichting van de openbare ruimte, zowel boven- als ondergronds” (Gemeente Den Haag, 2014).

Naast de Haagse politiek, die het beleid ten aanzien van natuur in de stad ontwerpt, en gemeentelijke diensten, die het beleid uitvoeren, is de Algemene Vereniging voor Natuur Bescherming in Den Haag (AVN) een actor in de planning van natuur in de stad. Een medewerker van het Ingenieursbureau zegt tijdens een interview in het kader van dit onderzoek over de AVN:

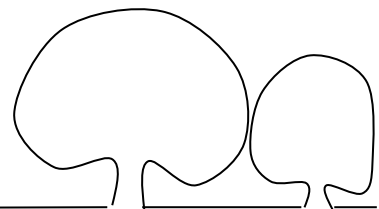
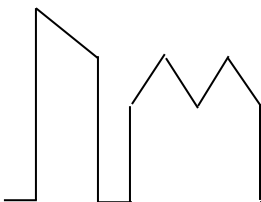
“Er is een stevige belangenvereniging, de AVN, de Algemene Vereniging voor Natuurbescherming in Den Haag. Die praten eigenlijk op vrij hoog niveau met plannenmakers, planologen en beleidsmakers binnen de gemeente mee. Die hebben ook regulier overleg met de gemeente. En in het kader van losse projecten spreken ze in, brengen ze zienswijzen in, maken ze bezwaren. Er zitten ook bewoners aan tafel, die halen de AVN er soms bij.”

Vanwege de rol in de planning van natuur is ook de AVN opgenomen in de, voor de planning van natuur relevante, gemeentelijke structuur (figuur 3.4) en is iemand van de AVN geïnterviewd in het kader van dit onderzoek.

Figuur 3.4: Bestuursstructuur Den Haag (bewerking van organogram Gemeente Den Haag)

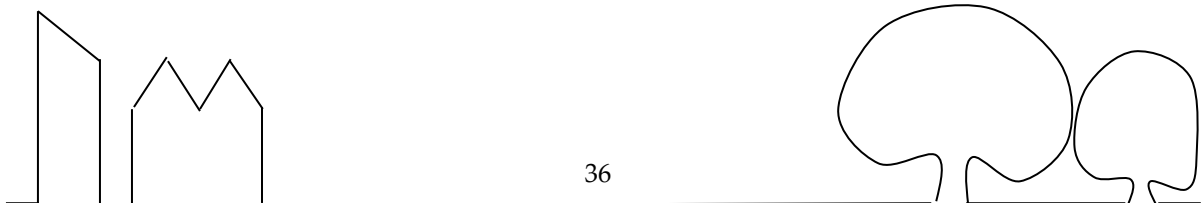
3.3. Methode Inhoudsanalyse

Om een beeld te geven van de opvatting omtrent natuur in steden van politieke partijen in Den Haag, is een inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's opgenomen in dit onderzoek. Er wordt een analyse gemaakt van de programma's van de politieke partijen die deelnamen aan de meest recente gemeenteraadsverkiezingen in Den Haag en daarbij tenminste een zetel haalden. Deze verkiezingen vonden plaats op 19 maart 2014. In totaal deden er 19 politieke partijen mee aan de verkiezingen, waarvan de volgende 13 partijen tenminste een zetel in de gemeenteraad haalden:

- Christelijk Democratisch Appèl (CDA)
- ChristenUnie/Staatskundig Gereformeerde Partij (CU/SGP)
- Democraten '66 (D66)
- GroenLinks
- Groep De Mos/Ouderen Partij
- Haagse Stadspartij
- Islam Democraten
- Partij van de Arbeid (PvdA)
- Partij voor de Dieren (PvdD)
- Partij van de Eenheid (PvdE)
- Partij voor de Vrijheid (PVV)
- Socialistische Partij (SP)
- Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

In de analyse wordt er gekeken in welke mate de verschillende partijen aandacht schenken aan stedelijke natuur en in hoeverre de verschillende effecten van natuur in Den Haag worden benoemd. Daarnaast wordt er gekeken in hoeverre en op welke manier de partijen ingaan op de planning van natuur binnen de stedelijke ontwikkeling. De analyse van de programma's wordt gedaan aan de hand van het analyseprogramma Nvivo. Door de analyse uit te voeren met Nvivo kunnen de relevante passages van de programma's worden gecodeerd. Deze codes zijn verdeeld per thema en verschillende subthema's. Zo wordt bijvoorbeeld de aandacht voor de effecten van natuur in de stad onderverdeeld in milieueffecten en effecten op gezondheid. Door het coderen kunnen overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende partijen duidelijk in kaart worden gebracht. De verschillende gebruikte codes zijn verwerkt in een codeboom en is terug te vinden in bijlage 2.

Om de resultaten te verduidelijken is in de weergave gebruik gemaakt van *wordclouds*. Deze grafische afbeeldingen geven de belangrijkste woorden uit de partijprogramma's weer. Hoe groter een woord in de *wordcloud* is, des te vaker een woord in het programma is genoemd. Er is voor elke partij een *wordcloud* gemaakt. Daarnaast is er ook een *wordcloud* gemaakt voor alle partijen gezamenlijk, waarbij alle passages over stedelijke natuur zijn samengevoegd. Vanwege de grote omvang zijn niet alle *wordclouds* in de reguliere tekst opgenomen, maar is er een selectie gemaakt. Alle *wordclouds* zijn wel te vinden in bijlage 4.

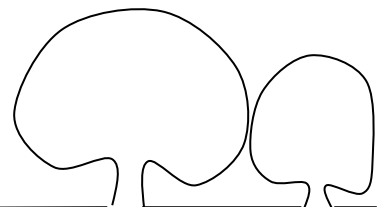
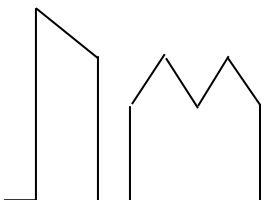
3.4. Methode Interviews

Naast de inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's is er gekozen voor het afnemen van interviews. Hier is voor gekozen vanwege het verkennende karakter van het onderzoek; er is nog niet veel bekend over het onderwerp en door de keuze voor deze kwalitatieve onderzoeksvorm wordt het onderzoekveld breed gehouden. Door het afnemen van interviews volgt het onderzoek meer het oogpunt van de respondent en niet van de onderzoeker, dit is een voordeel in verkennende onderzoeken (Bryman, 2012, p.470). Daarnaast is kwalitatief onderzoek de beste onderzoeksmethode bij onderzoek naar individuele ervaringen en moeilijk te bereiken groepen (Van Liempt, 2013). Dit onderzoek gaat deels in op de persoonlijke ervaring van planologen en politici, een relatief kleine groep die niet eenvoudig te benaderen is.

Het afnemen van de interviews heeft als doel de uiteindelijke beantwoording van de onderzoeksvragen. Om het onderzoek aan te laten sluiten bij de onderzoeksvraagstelling dienen de interviews een bepaalde mate van structuur te hebben. Door het aanhouden van een bepaalde structuur bij het afnemen van de interviews kunnen de antwoorden van de respondenten beter met elkaar worden vergeleken. Het gaat hier echter om een exploratief onderzoek, waardoor er is gekozen voor een semi-gestructureerd interview. Dit houdt in dat de onderwerpen van het interview van te voren vast staan, maar dat de volgorde van de onderwerpen en mate van aandacht die geschonken wordt aan een onderwerp per interview kan verschillen. Het voordeel van het gebruik van semi-gestructureerde interviews is dat er gemakkelijk doorgevraagd kan worden (Bryman, 2012, p.212). Bij het afnemen van de interviews is een onderwerplijst gebruikt, zoals beschreven in bijlage 1.

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de planning van natuur in Den Haag is getracht een zo divers mogelijke selectie van belanghebbende in de planning van stedelijke natuur te maken. Tot deze selectie behoren:

- De wethouder van Stadsontwikkeling.
- De wethouder van Stadsbeheer
- Raadsleden van de Commissie Ruimte en de Commissie Leefbaarheid van de coalitiepartijen:
 - PvdA
 - VVD
 - D66
 - CDA
- Planologen van de gemeente, werkzaam bij:
 - Dienst Stedelijke Ontwikkeling
 - Dienst Stadsbeheer
 - Ingenieursbureau
- AVN

De verschillende instanties zijn in eerste instantie per e-mail benaderd, mocht hierop niet gereageerd worden is er telefonisch contact opgenomen. Veel verzoeken werden, al dan niet via een woordvoerder, doorverwezen naar een planoloog of politicus werkzaam binnen de desbetreffende instantie. Met deze mensen is persoonlijk contact opgenomen om tot een afspraak te komen. Uiteindelijk leidde dit tot tien interviews. De interviews vonden voornamelijk plaats op de werkplek van de respondent, meestal was dit het stadhuis van Den Haag.

Omdat in het begin van de onderzoeksperiode de gemeenteraadsverkiezingen in Den Haag plaatsvonden, heeft het onderzoek enige hinder ondervonden. Een nieuwe gemeenteraad heeft namelijk een wisseling van raadsleden en wethouders tot gevolg. Deze wisseling heeft niet alleen gevolgen voor de politiek in Den Haag, maar ook voor de ambtenarij in de gemeente. In de formatieperiode van 19 maart, de datum van de verkiezingen, tot 12 juni, was er nog niet duidelijk welke raadsleden in welke commissie zouden plaatsnemen. Dit heeft tot gevolg gehad dat sommige voormalige commissieleden zijn opgenomen in het onderzoek. Bij het afbakenen van de te interviewen partijen is de oude coalitiesamenstelling aangehouden, dit vanwege het samenvallen van de onderzoeksperiode en de coalitievorming; tijdens het onderzoek was de nieuwe coalitie nog niet bekend. De situatie beïnvloedde ook het benaderen van de wethouders. De aftredend wethouder Stadsontwikkeling was bereid tot deelname, maar de wethouder Stadsbeheer, die aanbleef na de verkiezingen voor een nieuwe termijn, had het vanwege werkzaamheden, waaronder het vormen van een nieuw coalitieakkoord, te druk om aan het onderzoek mee te werken.

Naast dat het moeilijker was om een afspraak met politici te maken, hadden de verkiezingen ook invloed op het interviewen van planologen. De nieuwe raadsleden en wethouders moeten, omdat ze nieuw zijn in veel onderwerpen, veel worden bijgepraat door ambtenaren van de gemeente. Dit resulteerde in een aantal afwijzingen van planologen, omdat ze geen tijd hadden door de wisseling van de raad en wethouders. Uiteindelijk zijn er tien respondenten gevonden die mee wilden werken aan het onderzoek (tabel 3.1.).

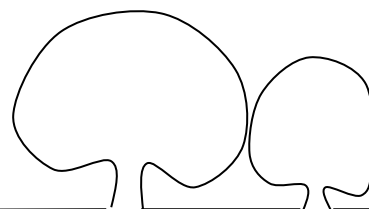
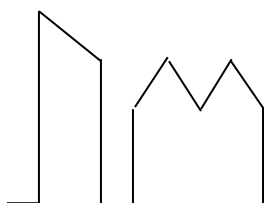
Tabel 3.1: Onderzoeksrespondenten

Nr.	Functie	Organisatie	Afdeling
1	Wethouder Stadsontwikkeling	Gemeente Den Haag	
2	Senior beleidsadviseur	Gemeente Den Haag	DSO
3	Projectleider	Gemeente Den Haag	DSO
4	Teamleider Groen	Gemeente Den Haag	DSB
5	Landschapsarchitect	Gemeente Den Haag	Ingenieursbureau
6	Gemeenteraadslid	CDA	Commissie Ruimte & - Leefomgeving
7	Gemeenteraadslid	D66	Commissie Ruimte & - Leefomgeving
8	Gemeenteraadslid	PvdA	Commissie Ruimte & - Leefomgeving
9	Gemeenteraadslid	VVD	Commissie Ruimte & - Leefomgeving
10	Secretaris	AVN	

*Sinds drie dagen verhuisd vanuit Den Haag

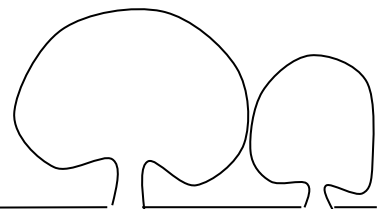
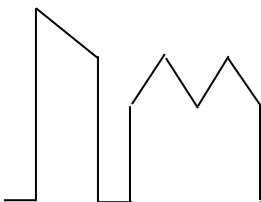
Analyse

De interviews zijn, na vooraf gegeven toestemming van de respondent, opgenomen met een *voice recorder*. Na het afnemen van de interviews zijn de gesprekken getranscribeerd. Omdat de interviews opgenomen zijn, kunnen de gesprekken letterlijk uitgetypt worden, waardoor alle uitspraken geanalyseerd kunnen worden. De analyse van de interviews is, net als in het geval van de analyse van de verkiezingsprogramma's, gedaan aan de hand van het analyseprogramma Nvivo. Door de analyse uit te voeren met Nvivo kunnen de interviews worden gecodeerd. Dit houdt in dat bepaalde uitspraken of opvattingen een bepaalde code toegekend kunnen krijgen. Deze codes zijn verdeeld per thema en verschillende subthema's. De verschillende gebruikte codes zijn verwerkt in een codeboom en is terug te vinden in bijlage 3. Door het coderen kunnen overeenkomsten en verschillen eenvoudiger worden signaleerd, zowel binnen hetzelfde interview, alsmede tussen de verschillende interviews. Hierdoor kan er een completere analyse worden gedaan.

3.5. Methode bewonersonderzoek

Als aanvulling op het onderzoek naar planologen en politici is er gebruik gemaakt van de onderzoeksresultaten van een ander onderzoek uit het paraplu-project; het onderzoek van Jillian Benders naar de betekenis van natuur voor bewoners van Den Haag. Dit onderzoek is gebaseerd op 16 interviews met inwoners uit Den Haag. De onderzoeksgroep is verdeeld op basis van de buurt waarin de respondent woont. De ene helft van de onderzoeksgroep woont in Belgisch Park, een relatief groene buurt met verspreide bebouwing en dichtbij de kust en de andere helft woont in het Zeeheldenkwartier, een binnenstadbuurt met relatief weinig groen en compacte bebouwing. In de interviews is ingegaan op de betekenis van natuur voor de respondenten. Ook in dit onderzoek is de interviewanalyse uitgevoerd met Nvivo.

4 Resultaten Analyse

● Verkiezingsprogramma's

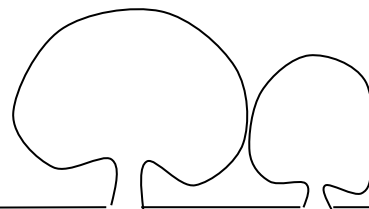
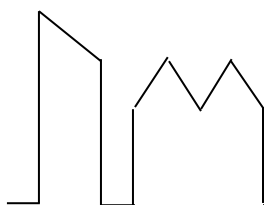
In dit hoofdstuk zullen de resultaten van het onderzoek naar de verkiezingsprogramma's van de Haagse politieke partijen worden gepresenteerd. Dit is een relevante toevoeging op het onderzoek naar het ruimtelijk natuurbeleid van planologen en politici, aangezien de politieke partijen het beleid maken. De voorstellen van deze politieke partijen vermelden ze in hun verkiezingsprogramma's. Aan de hand van de programma-analyse is getracht om de volgende onderzoeksdeelvraag te beantwoorden:

In hoeverre verschillen lokale politieke partijen in de aandacht die ze besteden aan natuur en implicaties van milieu- en gezondheidseffecten?

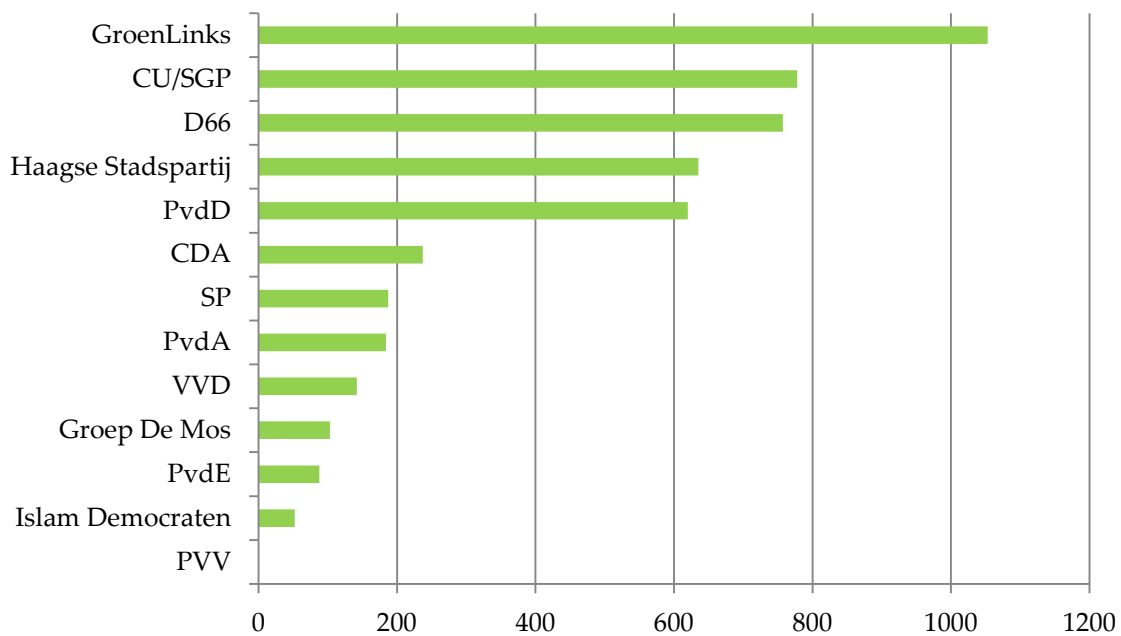
Om de opvattingen van de verschillende politieke partijen in Den Haag omtrent stedelijke natuur in kaart te brengen, is er een analyse gemaakt van de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen die deelnamen aan de meest recente gemeenteraadsverkiezingen in Den Haag en daarbij tenminste een zetel haalden. Deze verkiezingen vonden plaats op 19 maart 2014. In totaal haalden er 13 politieke partijen een zetel of meer. In de analyse is ten eerste gekeken in welke mate de verschillende partijen aandacht schenken aan stedelijke natuur, ten tweede op welke manier ze er aandacht aan schenken en ten slotte in hoeverre de verschillende effecten van natuur in Den Haag worden benoemd. Daarbij is er gekeken in hoeverre en op welke manier de partijen ingaan op de planning van natuur binnen de stedelijke ontwikkeling.

4.1. Aandacht natuur

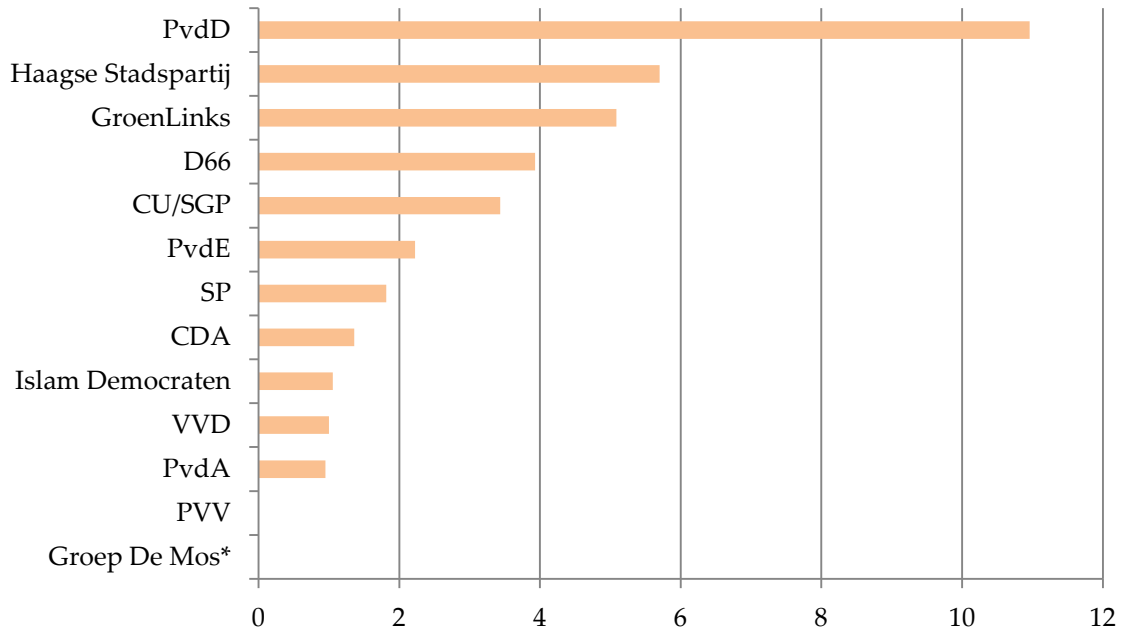
De aandacht voor stedelijke natuur in Den Haag in de verkiezingsprogramma's verschilt sterk per partij. GroenLinks is de partij die het meest aantal woorden aan natuur besteedt. De Partij Voor de Vrijheid (PVV) schenkt de minste aandacht aan natuur; de partij verwijst op geen enkele manier naar natuur of groen in het partijprogramma (figuur 4.1). Als er gekeken wordt naar het aantal woorden ten opzichte van het totaal aantal woorden in het programma, besteedt de Partij voor de Dieren (PvdD) de meeste aandacht aan stedelijke natuur (figuur 4.2). De PvdD is een *one-issue*partij die opkomt voor de rechten van dieren in de samenleving, het is daarom aannemelijk dat deze partij relatief veel aandacht schenkt aan natuur, aangezien (wilde) dieren in de stad onderdeel zijn van stedelijke natuur. Er is geen verschil in mate van aandacht voor natuur tussen landelijke- en lokale partijen, zo besteedt de lokale Haagse Stadspartij relatief veel aandacht aan natuur, terwijl de lokale partij Groep De Mos relatief weinig over natuur in het programma schrijft. Wel blijkt uit het onderzoek

dat progressieve partijen (PvdD, GroenLinks en D66) relatief veel aandacht besteden aan natuur in de stad, ten opzichte van minder progressieve partijen.

Figuur 4.1: Aantal woorden gewijd aan stedelijke natuur in verkiezingsprogramma per partij, hiertoe behoren alle passages die ingaan op natuur in de stad

Figuur 4.2: Percentage aantal woorden gewijd aan stedelijke natuur ten opzichte van totaal aantal woorden in verkiezingsprogramma per partij. * Geen totaal aantal woorden bekend.

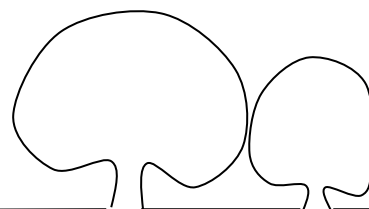
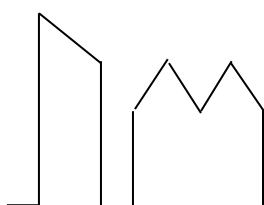
‘strand’ en het woord ‘duinen’. Landelijke partijen doen dit niet. Hierin verschillen de lokale partijen van de partijen met een landelijke basis.

Tabel 4.1: De vijf meest gebruikte woorden in de op natuur ingaande passages in verkiezingsprogramma per partij

CDA	Groen, bomen, wijken, aanplant, nieuw.
CU/SGP	Groen, bomen, laan, stad, groene.
D66	Groen, groene, daken, dak, stad.
GroenLinks	Groen, natuur, stad, bomen, wijken.
Groep De Mos	Bomen, plaatsen, strand.*
Haagse Stadspartij	Groen, bomen, groene, stad, duinen.
Islam Democraten	Terreinen, wijken.*
PvdA	Groen, groene, daken, bomen, buurt.
PvdD	Natuur, dieren, groen, bomen, groene.
PvdE	Stad, groene, longen.*
SP	Stad, groen, groene, wijken, extra.
VVD	Goed, bomen, onderhouden, plantsoenen, groen.

**sommige partijen besteden niet genoeg aan natuur om tot vijf meest gebruikte woorden te komen, zodoende zijn er bij deze partijen minder dan vijf woorden in de tabel vermeld.*

Naast een *wordcloud* voor de gezamenlijke aandacht van de Haagse politieke partijen, is er ook per partij een *wordcloud* gemaakt. Hierin wordt per partij duidelijk welke onderwerpen met betrekking tot stedelijke natuur er het meest aan bod komen in de partijprogramma's. Alle *wordclouds* zijn te vinden in de bijlage 4. Om de verschillen tussen partijen met een landelijke- en een lokale basis weer te kunnen geven zijn twee *wordclouds* naast elkaar gelegd, die van de D66 (figuur 4.4) en die van Haagse Stadspartij (figuur 4.5). Er is voor deze twee partijen gekozen omdat beide partijen ongeveer evenveel woorden aan natuur besteden, maar verschillen van oorsprong, D66 is een landelijke partij, terwijl de Haagse Stadspartij een lokale partij is. Als er gekeken wordt naar de beide *wordclouds* vallen enkele overeenkomsten en enkele verschillen op. De overeenkomst tussen beide partijen is dat de woorden 'groen' en 'groene' veel worden gebruikt. Hierbij valt echter op dat in het programma van D66 het woord 'groene' vaker voorkomt dan het woord 'groen'. Dit komt omdat voor D66 de aanleg van groene daken een van de belangrijke speerpunten omtrent stedelijke natuur is. De woorden 'daken' en 'dak' komen dan ook vaak voor in het programma van D66, terwijl ze niet te zien zijn in de *wordcloud* van de Haagse Stadspartij. Terwijl D66 zich voornamelijk op groene daken richt, besteedt de Haagse Stadspartij veel aandacht aan bomen, het is dan ook een van de grootst afgebeelde woorden in de *wordcloud*. Opvallend is dat net als bij de *wordcloud* van alle partijprogramma's van de politieke partijen in Den Haag (figuur 4.3) het woord 'groen' of 'groene' vaker voorkomt dan het woord 'natuur'. Ook de effecten van stedelijke natuur krijgen relatief weinig aandacht in beide programma's. Hier zal in het vervolg van dit hoofdstuk op in worden gegaan.

4.2. Effecten stedelijke natuur

Naast een verschil in mate van aandacht tussen de verschillende partijen, zoals te zien in figuur 4.1 en 4.2, bestaat er ook een verschil in hoeverre de effecten van stedelijke natuur worden besproken in de verkiezingsprogramma's. Niet alle politieke partijen benoemen alle effecten van natuur in steden. Slechts drie van de dertien partijen beschrijven in hun programma zowel de effecten van stedelijke natuur op het milieu als op de gezondheid van de stadsbewoners: GroenLinks, PvdD en SP. De SP noemt de effecten zelfs in een zin:

"Een groene stad maakt de stad mooi, zorgt voor recreatiemogelijkheden, een gezonde levensstijl, klimaatbeheersing en vangt daarmee water op." (Verkiezingsprogramma SP, 2014)

De overige partijen besteden aandacht aan een selectie van de effecten van stedelijke natuur, echter niet alle effecten. Overigens, zonder daarbij de alle effecten te noemen, schrijven de politieke partijen voornamelijk positief over natuur.

4.2.1. Milieueffecten

Zes partijen schrijven in hun verkiezingsprogramma over de milieueffecten van stedelijke natuur. Slechts een partij, de SP, noemt zowel de afvoer van regenwater, het reguleren van de temperatuur in de stad en het verbeteren van de luchtkwaliteit als effecten van stedelijke natuur. De overige vijf partijen stellen wel dat natuur een positieve invloed op het klimaat in de stad heeft en dat het mogelijke klimaatsveranderingen kan beperken, maar gaan daar niet dieper op in (tabel 4.2). In de interviews met politici en planologen is hier over gesproken, de geïnterviewde van de AVN geeft als verklaring dat politieke partijen niet onbeperkte ruimte hebben in hun programma en dat ze daarom slechts de *highlights* van hun programma weergeven. Uit de inhoudsanalyse blijkt dat bij sommige partijen de effecten wel tot de *highlights* behoren, terwijl dat voor andere partijen niet het geval is.

Sommige effecten worden weggelaten, al dan niet het gevolg van het weergeven van *highlights*. De PvdA noemt bijvoorbeeld de ecologische zones de longen van de stad, maar noemt natuur niet als oplossing voor het verbeteren van de luchtkwaliteit, ze zoeken oplossingen door aanpassingen in het verkeersbeleid:

"We maken ons zorgen om de luchtkwaliteit in Den Haag. Daarom doen we een grootschalig onderzoek naar de effecten van fijnstof in ieder stadsdeel. In onze verkeersparagraaf zijn concrete maatregelen opgenomen om de luchtkwaliteit in onze stad te verbeteren" (Verkiezingsprogramma PvdA, 2014).

In de verkeersparagraaf doet de partij voorstellen om het autoverkeer terug te dringen en meer voorrang te verlenen aan voetgangers en fietsers. Dit sluit aan bij de theorie van Brown & Grant (2005). Volgens Brown & Grant gaat overheidsbeleid voornamelijk in op het terugdringen van de negatieve invloeden op de gezondheid, in plaats van op het verbeteren van de positieve factoren die stedelijke natuur kan bieden in het reduceren van luchtverontreiniging (Brown & Grant, 2005, p.329).

Tabel 4.2: Aanwezigheid aandacht voor milieueffecten in verkiezingsprogramma per partij

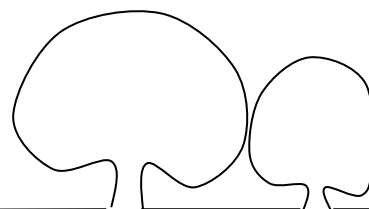
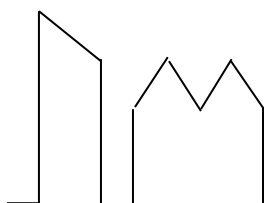
Partij	Milieueffecten	Afvoer regenwater	Afkoelfunctie	Verbeteren luchtkwaliteit
CDA				
CU/SGP				
D66				
GroenLinks				
Groep De Mos				
Haagse Stadspartij				
Islam Democraten				
PvdA				
PvdD				
PvdE				
PVV				
SP				
VVD				

4.2.2. Gezondheidseffecten

Slecht drie partijen spreken in hun partijprogramma's over de effecten van stedelijke natuur op de gezondheid van stadsbewoners; dit zijn GroenLinks, PvdD en SP (tabel 4.3). Dit zijn drie linkse partijen. De PvdD, een partij die voornamelijk het dierenwelzijn als speerpunt heeft, stelt dat een groene omgeving bijdraagt aan een gezond en prettig bestaan voor mensen en dieren. De andere twee partijen gaan wat betreft gezondheidseffecten alleen in op de effecten op de mens. De drie partijen benoemen de effecten wel, maar gaan niet dieper in op de effecten. De effecten met betrekking tot de mentale gezondheid worden bijvoorbeeld door GroenLinks verwoord als:

"Mensen voelen zich beter in een groene omgeving" (Verkiezingsprogramma GroenLinks, 2014).

Ook op de effecten op de fysieke gezondheid wordt niet heel diep ingegaan. In de programma's wordt voornamelijk vermeld dat stedelijke natuur ruimte geeft tot het bieden van mogelijkheden tot bewegen, wat leidt tot een verbetering van de fysieke gezondheid. Als er naar de milieu- en gezondheidseffecten wordt gekeken, kan er gesteld worden dat er vanuit de Haagse politiek meer aandacht is voor de effecten van stedelijke natuur op het milieu dan voor de effecten op gezondheid.

Tabel 4.3: Aanwezigheid aandacht voor gezondheidseffecten in verkiezingsprogramma per partij

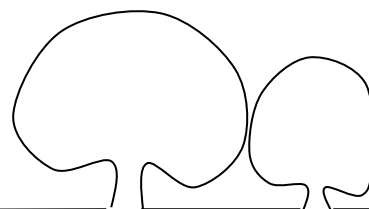
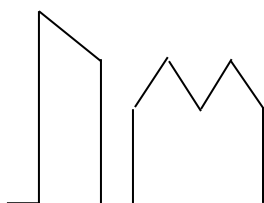
Partij	Gezondheidseffecten	Fysieke gezondheid	Mentale gezondheid
CDA			
CU/SGP			
D66			
GroenLinks			
Groep De Mos			
Haagse Stadspartij			
Islam Democraten			
PvdA			
PvdD			
PvdE			
PVV			
SP			
VVD			

4.2.3. Effecten op de woonomgeving

Volgens Baycam-Levent & Nijkamp (2009) kan stedelijke natuur bijdragen aan de identiteit van een stad. Dit kan leiden tot het aantrekken van meer mensen op het gebied van wonen en werken, en kan het leiden tot een toename van investeringen en toerisme (Baycam-Levent & Nijkamp, 2009, p.1-2). Zes partijen (CU/SGP, D66, GroenLinks, PvdA, PvdE en VVD) vinden dat natuur en groen een positieve invloed heeft op de woonomgeving. Zo stelt CU/SGP dat groen in de wijk bijdraagt aan het woongenot. GroenLinks en de VVD stellen zelfs dat groen bijdraagt aan een positief vestigingsklimaat van de stad. Volgens de VVD hebben grote groengebieden in de stad daarnaast een toeristische functie. Deze opvattingen sluiten aan bij de opvatting van Baycam-Levent & Nijkamp.

4.3. Stedelijke bebouwing

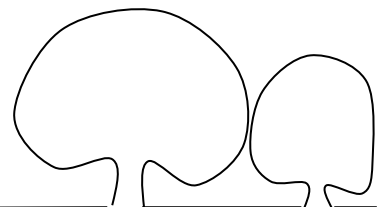
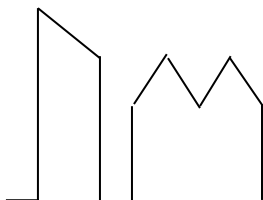
Elf van de dertien partijen besteden in het verkiezingsprogramma aandacht aan de relatie tussen natuur en stedelijke bebouwing; de PVV en Groep De Mos/Ouderenpartij schrijven niets over deze relatie (tabel 4.4). Het meest genoemde voorstel in de programma's, wat gerelateerd is aan de stedelijke bebouwing, is het invullen van braakliggende terreinen in de stad met natuur en groen. Acht partijen stellen voor om natuur aan te leggen op deze braakliggende terreinen. De vorm van invulling van de terreinen verschilt per partij, zo wil de VVD dat op braakliggende terreinen het inzaaien van gras de standaard wordt, terwijl de CU/SGP graag stadslandbouw als nieuwe functie ziet. Deze aanpak van braakliggende terreinen sluit aan bij de landelijke wens van staatssecretaris Dijkema.

Volgens Ugglá (2012) bestaat er onder planologen een debat tussen centralisten en decentralisten. De centralisten zijn voorstanders van een compacte stad, terwijl de decentralisten voorstanders zijn van een verspreide stad (Ugglá, 2012, p.71). Vier partijen hebben in hun programma een standpunt opgenomen gerelateerd aan deze discussie. Drie partijen (CU/SGP, GroenLinks en de PvdD) spreken het doel uit om binnenstedelijk meer te bouwen om zo de natuur in de stad en aan de randen van de stad te sparen (tabel 4.4). De Haagse Stadspartij wil ook de natuur sparen, maar spreekt hierbij niet het doel uit binnenstedelijke ontwikkeling te stimuleren. De partij is geen voorstander van stedelijke groei en is in het bijzonder tegen hoogbouw in de stad. De vier partijen zeggen aanhanger te zijn van een compacte stad, geen enkele partij is voorstander van een verspreide stad. Toch willen de partijen dat er genoeg ruimte is voor natuur in de stad. Dit lijkt een contradictie. Bolund & Hunhammar (1999) stellen immers dat steden met een meer verspreide gebouwde omgeving meer plaats kunnen bieden aan natuur, dan steden met een meer geconcentreerde bebouwing (Bolund & Hunhammar, 1999, p.299). De vier partijen willen juist een compacte stad, met genoeg verspreiding om plaats te bieden aan natuur.

Tabel 4.4: Aanwezigheid aandacht voor relatie natuur en ruimtelijke ontwikkeling in verkiezingsprogramma per partij

Partij	Relatie tussen stedelijke bebouwing en natuur	Braakliggende terreinen invullen met natuur en groen	Binnenstedelijk bouwen om natuur te sparen
CDA			
CU/SGP			
D66			
GroenLinks			
Groep De Mos			
Haagse Stadspartij			
Islam Democraten			
PvdA			
PvdD			
PvdE			
PVV			
SP			
VVD			

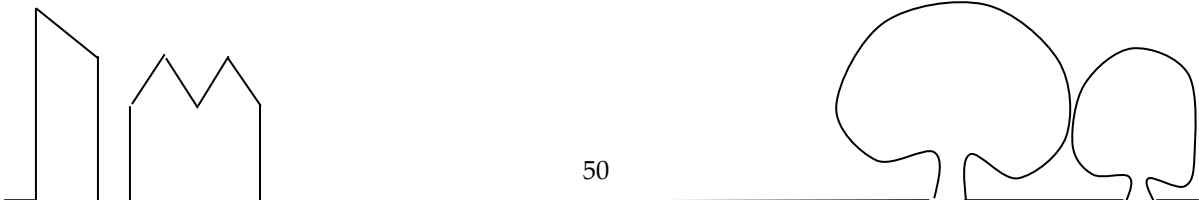

4.4. Conclusie analyse verkiezingsprogramma's

Aan de hand van de analyse van de verkiezingsprogramma's, zoals beschreven in dit hoofdstuk is getracht de volgende onderzoeksdeelvraag te beantwoorden:

In hoeverre verschillen lokale politieke partijen in de aandacht die ze besteden aan natuur en implicaties van milieu- en gezondheidseffecten?

Aangezien de politieke partijen het beleid maken, is de analyse van verkiezingsprogramma's een relevante toevoeging op het onderzoek naar het ruimtelijk natuurbeleid van planologen en politici. Uit de analyse blijkt dat de aandacht voor natuur in Den Haag sterk per politieke partij verschilt; de PVV besteedt geen woord aan natuur, terwijl GroenLinks meer dan 10.000 woorden aan natuur wijdt. Er lijkt geen verschil te zijn tussen linkse- en rechtse partijen en tussen landelijke- en lokale partijen. Wel besteden progressieve partijen meer woorden aan natuur in de partijprogramma's dan minder progressieve partijen. Als er gekeken wordt hoe er over natuur geschreven wordt, lijken vrijwel alle partijen natuur belangrijk te vinden. Ondanks dat benoemen slechts GroenLinks, PvdD en SP alle effecten van stedelijke natuur, zoals die zijn aangetoond in eerder onderzoek. Hierin lijkt zodoende wel een relatie te zijn met de politieke kleur van de partij, de drie genoemde partijen zijn immers alle drie linkse partijen. Als er verder gekeken wordt naar de aandacht voor milieueffecten en gezondheidseffecten, de in de literatuur meest genoemde effecten, valt op dat de partijen meer aandacht schenken aan de milieueffecten dan aan de gezondheidseffecten. Het meest genoemde voorbeeld van stedelijke natuur zijn bomen, vrijwel alle partijen vinden bomen in de stad belangrijk. Concluderend kan er gesteld worden dat de politieke partijen verschillen in mate van aandacht voor natuur en in mate van aandacht voor de effecten van natuur, maar dat vrijwel alle partijen positief tegenover natuur in de stad staan.

5 Resultaten

● Interviewanalyse

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de interviews met politici en planologen worden besproken. Hierbij zal getracht worden de volgende onderzoeksdeelvragen te beantwoorden:

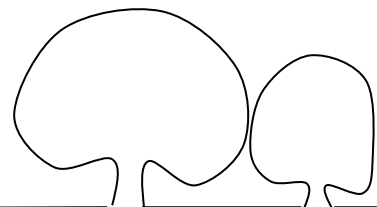
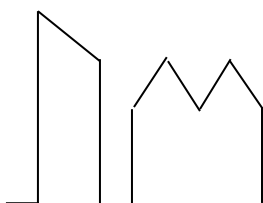
- *Welke invloed heeft de beroepskennis betreffende betekenis van natuur in de stad op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici?*
- *Welke invloed heeft de persoonlijke betekenis van natuur op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici?*
- *Wat is de betekenis van natuur voor stadsbewoners en in hoeverre heeft dit invloed op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici.*

Voor het onderzoek zijn zowel planologen werkzaam bij de gemeente Den Haag, als Haagse politici geïnterviewd. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de door Jillian Benders verzamelde data van het onderzoek naar de betekenis van stedelijke natuur voor bewoners van Den Haag.

5.1. Spatial Triad

In dit onderzoek is de ruimtelijke planning van stedelijke natuur in Den Haag onderzocht. Om de verschillende actoren die meespelen in het planningsproces te kunnen duiden is er gekozen om de Spatial Triad van Lefebvre, zoals beschreven in het Theoretisch Kader, te gebruiken als theoretische basis van dit onderzoek. Lefebvre (1974) stelt dat er op verschillende manieren naar de openbare ruimte gekeken kan worden en maakt daarbij onderscheid tussen de *representations of space*, de ruimte bedacht door planologen; en de *spatial representations*, de door bewoners beleefde ruimte (Lefebvre, 1974, p.38-41). In het geval van dit onderzoek gaat het om de manier hoe enerzijds de planologen en politici en anderzijds de bewoners van Den Haag naar stedelijke natuur kijken. Deze zienswijzen kunnen van elkaar verschillen en het is de vraag waardoor dit komt en in hoeverre dit het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici beïnvloedt.

In de interviews zeggen de ondervraagde politici en planologen dat bewoners enerzijds en planologen en politici anderzijds vaak op een andere manier naar stedelijke natuur kijken, bijvoorbeeld naar herstructureringsprojecten in deze natuur. Dit verschil heeft volgens de respondenten te maken met de invloed van emotie van bewoners omtrent natuur in hun woonomgeving en de meer wetenschappelijke kijk van planologen. De projectleider van de DSO en de Teamleider Groen van de DSB constateren dat bewoners vooral naar de korte

termijn kijken, terwijl zij zelfgezegd veel meer nadenken over de middellange en de lange termijn. De planologen en politici vinden dat zij op een andere manier naar stedelijke natuur kijken dan de gebruikers. Volgens Fenster & Yacobi (2005) is het echter niet zo dat de planners de leidende kennis hebben. Zij vinden dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen de vakkennis van planologen, verkregen uit hoger onderwijs, alsmede uit de praktijk en de lokale kennis van bewoners, die gebaseerd is op percepties en beelden van de stad, verkregen uit hun dagelijkse routines (Fenster & Yacobi, 2005, p.192). Het is dus niet zo dat de zienswijze van de planologen en politici beter is dan de zienswijze van de bewoners. En de vraag is of de zienswijze wel zoveel verschilt als de planologen en politici scheten.

Het is niet vreemd dat er verschillend tegen stedelijke natuur wordt aangekeken door verschillende mensen. De Teamleider Groen van de DSB stelt dat er zelfs binnen de gemeente heel verschillend wordt gedacht over wat natuur is en hoeveel natuur in de stad moet zijn. Sommige mensen vinden bepaalde vormen van stedelijke natuur namelijk maar een zootje, constateert hij. Hij ziet dat de gemeente in sommige gevallen een bloemenweide beloofd heeft, maar dat door natuurlijke omstandigheden, bijvoorbeeld een droog voorjaar, de bloemenweide minder mooi is dan bewoners in gedachte hadden. Bewoners hebben soms dus andere ideeën bij stedelijke natuur dan planologen hebben. Amdur & Epstein-Pliouchtch (2009) stellen dat bij het ontwerpen van een plaats, er van professionals wordt verwacht dat ze een betekenis aan de plaats meegeven, die ook wordt gedeeld door non-professionals (Amdur & Epstein-Pliouchtch, 2009, p.147). Planologen en politici zouden de emotie die volgens hen onder bewoners speelt zodoende niet mogen negeren. Volgens de projectleider van de DSO is het echter van belang de emotie niet te veel mee te laten spelen. Planologen en politici moeten een afweging maken tussen de emoties die onder bewoners spelen en andere belangen die in de gemeente spelen.

Het is niet alleen de emotie van bewoners die een rol speelt, ook de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici en daaraan gerelateerde emoties kunnen van invloed zijn op de planning van stedelijke natuur. Planologen en politici zijn immers naast onderdeel van de *representations of space*; ze bedenken de ruimte, ook onderdeel van de *spatial representations*; ze zijn ook gebruikers van de ruimte. Ze spelen zodoende een dubbelrol in de Spatial Triad van Lefebvre. Harvey (1999) constateert dat de planner net als ieder ander een mens is en ook persoonlijke emoties en gevoelens heeft (Harvey, 1999, p.272). Planologen hebben hun eigen persoonlijke percepties en ethische houding (Fenster & Yacobi, 2005, p.198). Het is dus aannemelijk dat planologen en politici worden beïnvloed door hun persoonlijke betekenis van stedelijke natuur.

5.2. Invloed persoonlijke betekenis natuur op planologen en politici

Over het algemeen vinden de respondenten dat natuur een positieve invloed heeft op hun woonomgeving en hebben soms de plek waarop ze wonen mede gekozen vanwege de nabijheid van natuur. Vaak wordt dit echter door de respondenten als positieve bijkomstigheid gezien. Zo vindt de wethouder Stadsontwikkeling het fijn dat hij veel natuur

in zijn woonomgeving heeft, maar is de bereikbaarheid van uitvalswegen een grotere factor geweest in de keuze voor de woning. Alle respondenten wonen of woonden tot voor kort in Den Haag of in een aangrenzende gemeente. Zij zien de stad dus niet alleen vanuit de ogen als planoloog of politicus, het is ook hun eigen woonomgeving. De enige respondent die niet in Den Haag woonde tijdens het afnemen van het interview is de projectleider bij de DSO, die woonde echter tot drie dagen voor het interview nog wel in Den Haag, dus ook hij heeft de stad als woonomgeving ervaren. Hij verhuisde uit Den Haag vanwege de behoefte naar meer natuur om zich heen. De behoefte aan natuur om zich heen werd niet voldoende vervuld in Den Haag. Hier zal later in de paragraaf nog verder op ingegaan worden.

De plaats van opgroeien heeft in enkele gevallen invloed op de betekenis van stedelijke natuur voor de respondent. Het gemeenteraadslid van het CDA geeft aan dat door het opgroeien buiten de stad hij anders naar stedelijke natuur kijkt:

“Ik heb in die zin met groen van oorsprong wel veel. Ik kom van oorsprong uit een dorpje bij Utrecht en mijn vader was daar boswachter, dus ik woonde midden in het bos. Na mijn achttiende ben ik in Rotterdam gaan studeren en zocht daar een woning. Daarna ook bewust in Den Haag gaan wonen. En voor mij is groen niet zo heel snel groen. Mijn beleving van groen is bepaald eigenlijk een beetje door, nou ja... Ik ben een hele groene jongen en ik vind alle bossen in Den Haag meer parkgroen. Het wordt genoemd als echt natuur, maar is in beleving vaak een park”

Het gemeenteraadslid zegt, als gevolg van zijn plek van opgroeien, anders tegen natuur aan te kijken dan mensen uit de stad. Hij lijkt zichzelf, ondanks dat hij sinds zijn achttiende in een stad woont, niet te zien als stadsmens. In een discussie of bewoners zich te veel laten leiden door emotie wanneer stedelijk groen in hun woonomgeving wordt bedreigd of aangetast, stelt het raadslid:

“Ik weet ook dat mensen enorm kunnen schrikken als er gesnoeid wordt in het openbaar groen. Als het maar tot tien centimeter boven de grond staat, dat men denkt: het gaat hier helemaal kapot. Terwijl dat juist, als dezelfde groenman het gaat uitleggen aan de buurt, dat het nodig is, dat het beter is, vanuit de groenexpertise; ja, dat is af en toe nodig, dat je terugsnoeit. Het heeft heel erg met communicatie te maken en de logica van stadsmensen die heel bang zijn dat in hun openbaar groen, wat ook echt van ze is, dat dat ze afgepakt wordt.”

Het raadslid praat over ‘stadsmensen’ en geeft hiermee impliciet aan dat hij zichzelf niet als stadsmens ziet. Hij geeft aan dat hij op een andere manier kijkt naar natuur dan de zogenaamde ‘stadsmensen’. Het raadslid stelt bijvoorbeeld dat er in de stad een groot gevoel heerst dat je niet aan bomen mag komen, terwijl door de bomen een betere plek te geven, in betere groeiomstandigheden, een betere toekomst voor de bomen gegarandeerd wordt. Hij stelt dat het voor hem, als boswachterszoon, dat gevoel lastig uit te leggen was. Het raadslid geeft aan dat hij te weinig ‘stedeling’ is om dat helemaal aan te voelen:

“Dus de hele ecologische discussie, de ecologische principes, doe dat vooral, maar doe dat niet in een stad. Ik ben daar gewoon iets te nuchter voor.”

Het gemeenteraadslid van de PvdA is opgegroeid in Den Haag en woont nog steeds in de stad.

“Ik ben echt een strandjongen, ik ben daar opgegroeid; mijn kleuterschooltje stond in Kijkduin. Wij gingen gewoon, vaak gewoon zo’n beetje door de duinen naar het strand toe, met onze spulletjes en zo. Dan kwam mijn moeder mij ophalen met een karretje en gingen we een stukje door het strand naar huis toe, dat vonden wij leuk. Ik ben daar gewoon opgegroeid, dus voor mij is dat echt, het is gewoon mijn achtertuin, zal ik maar zeggen.”

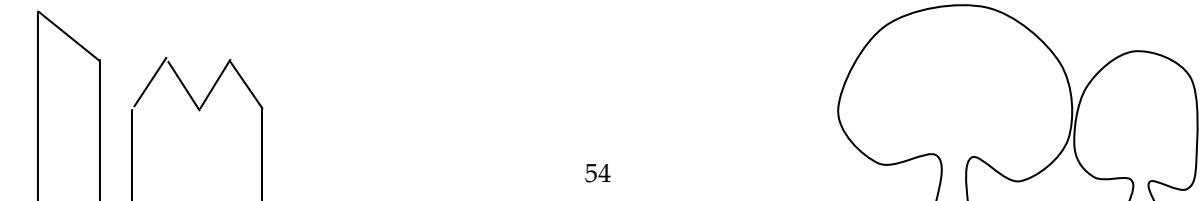
Het raadslid is opgegroeid in Kijkduin, een deel van Den Haag met veel natuur in de nabijheid. Hij ziet als stadsbewoner de groengebieden in zijn woonomgeving als natuur. Het CDA-raadslid, opgegroeid als boswachterszoon, ziet deze groengebieden in de stad niet als natuur. De plek van opgroeien en de mate van natuur in die woonomgeving lijkt van invloed te zijn op de betekenis van natuur in Den Haag.

In een discussie over investeringen in de openbare ruimte, waaronder het ingrijpen in stedelijke natuur, stelt het PvdA-raadslid dat je af en toe even moet ingrijpen in natuur:

“Ja, ik kijk hier toch wel genuanceerd tegenaan, maar je moet niet gaan overdrijven; je moet wel met verstand van zaken er over praten. Bij de duinen ben ik weer kritischer, want die zijn wel degelijk kwetsbaar en daar is de ecologische waarde heel hoog van en de biodiversiteit is ook...ja, de natte stukken in de duinen bij De n Haag zijn echt topnatuur, dat is het bijzonderste. Zo was het in 1600, dat moet je je wel even realiseren.”

Op de vraag of het raadslid kritischer is op ingrijpen in de duingebieden, omdat hij er zelf dicht in de buurt is opgegroeid en er nog steeds in de buurt woont, stelt het raadslid dat hij geen sociaal wetenschapper is, maar wel het gevoel heeft dat als je ergens kennis over en gevoel en emotie bij hebt, dat je dan natuurlijk kritischer bent.

Naast de plek van opgroeien hebben ook verdere levensfasen van de respondenten invloed op de betekenis van stedelijke natuur. Zo geeft de projectleider van de DSO, die net is verhuisd uit Den Haag, dat hij de voorzieningen die Den Haag biedt, zoals uitgaansmogelijkheden, op dit moment in zijn leven minder belangrijk vindt dan de aanwezigheid van natuur in zijn woonomgeving. De voorzieningen in de stad bezoekt hij minder dan eerder het geval was en vindt de aanwezigheid van natuur nu zwaarder meewegen. Uit het onderzoek van Chiesura (2004) naar de redenen tot het bezoeken van een stadspark kwam naar voren dat het hebben van kinderen een van de voornaamste redenen is om het park te bezoeken. Naarmate iemand ouder is bezoekt iemand het park vanwege andere redenen (Chiesura, 2004, p.131-134). Ook in het onderzoek onder planologen politici blijkt dat het bezoek van natuur gerelateerd is aan de levensfase van de respondent. Zo geven de raadsleden van het CDA en de VVD aan dat ze vaker stedelijke natuur bezoeken, omdat ze kleine kinderen hebben. De landschapsarchitect van het Ingenieursbureau en de beleidsadviseur van de DSO geven juist aan dat ze natuur in de stad minder bezoeken dan voorheen, omdat hun kinderen ouder zijn geworden.

De reden tot bezoek van natuur in de stad lijkt ook invloed te hebben op de betekenis van stedelijke natuur voor de respondenten. De wethouder van Stadsontwikkeling geeft aan dat het uitlaten van de hond voor hem persoonlijk de voornaamste reden is voor van het bezoeken van stedelijke natuur. Later in het interview, waarbij het gaat over stadslandbouw, vertelt de wethouder geen voorstander te zijn van stadslandbouwinitiatieven, omdat er maar weinig mensen gebruik van maken:

“Zo extensief, waar maar een paar mensen plezier van hebben, alleen degene die daar de rode bietjes verbouwd. En eigenlijk... je kunt je hond er niet uitlaten, geen vogels, et cetera. Te nikserig eigenlijk.”

De wethouder gaat hier niet in op andere recreatievormen in stedelijke natuur, maar enkel op het uitlaten van honden, de belangrijkste persoonlijke reden van de wethouder om natuur te bezoeken.

Naast de woonomgeving uit de jeugd en de levensfasen heeft ook de persoonlijke beleving van natuur in het algemeen invloed op de kijk op natuur in de stad. Het gemeenteraadslid van D66 vindt bijvoorbeeld de bergen echte natuur, maar concludeert dat we die in Nederland niet hebben. Volgens hem is in Nederland echte natuur maar mondjesmaat te vinden en is het groen wat er is, groen om in te vertoeven. In de Natura2000 gebieden zitten nog wel natuurelementen, stelt hij, maar hij bezoekt het niet met deze reden, maar enkel om in de open lucht te zijn en te kunnen bewegen. Wanneer je een bepaald beeld hebt van natuur, kijk je met een andere blik naar natuur in de stad. Iemand die vindt dat in Nederland eigenlijk geen echte natuur te vinden is, zal een ander idee hebben over de waarde van stedelijke natuur dan iemand die vindt dat er wel echte natuur in Nederland te vinden is.

In de Spatial Triad ziet Lefebvre planologen en politici enkel als onderdeel van de *representations of space*. Ze zijn echter ook gebruikers van de ruimte en volgens de respondenten heeft hun persoonlijke beleving van stedelijke natuur invloed op hun professionele opvatting. Zo zegt het D66-raadslid dat enerzijds het verkiezingsprogramma, waaraan hij heeft meegeschreven, de gehele stad moet vertegenwoordigen en dat er zodoende er weinig ruimte is voor zijn persoonlijke opvatting, maar dat er anderzijds toch een aantal dingen in het verkiezingsprogramma staan die te maken hebben met zijn persoonlijke beleving van natuur. In deze zin spelen planologen en politici dus een dubbelrol in Spatial Triad, een dubbelrol die niet door Lefebvre beschreven is.

De persoonlijke opvatting speelt een rol in professionele opvatting van de respondenten, maar andersom speelt de professionele opvatting van de planologen en politici ook een rol in persoonlijke situaties. Zo antwoordt de landschapsarchitect van het Ingenieursbureau, in de discussie over de bomenkap op de Laan van Meerdervoort, op de vraag of hij het erg zou vinden als er een boom voor zijn deur gekapt zou worden, dat hij er niet direct tegen is:

“Als het plan goed is, dus als ik inhoudelijk achter het plan kan staan, dus dat ik begrijp, ik maak het misschien niet mee, maar mijn kinderen maken het mee dat die boom een betere plek heeft.”

Hij constateert dat bomen soms op verkeerde plekken staan, bijvoorbeeld omdat de boom te groot wordt of omdat de boom of de wortels een gevaar zijn voor omliggende woningen of een aangrenzende rijbaan. De landschaparchitect kijkt naar eigen zeggen anders tegen zo'n situatie aan dan bewoners zonder planologische achtergrond zouden doen.

Maar dat komt natuurlijk omdat het mijn vak is, om me ruimtelijk voor te stellen hoe een nieuwe situatie er over vijftig jaar uitziet. Dus ik kan een tekening lezen en ik ben erin getraind om te bedenken: oké, dat is nu wel even doorbijten, maar het wordt straks heel mooi. Ik ken natuurlijk vergelijkbare situaties, als onderdeel van je vak. Een bewoner ziet een platte tekening en het enige wat hij werkelijk kent is de boom die daar buiten staat, dus die heeft veel meer moeite zich te verplaatsen in de situatie over dertig jaar, waarin die boom misschien weer prachtig is. Dan is het veiliger om datgene te kiezen wat je kent en dat is de boom die er nu staat."

5.3. Bewonersperspectief

Amdur & Epstein-Pliouchtch maken in de ruimtelijke planning onderscheid tussen professionals en non-professionals. Er wordt van professionals verwacht dat de betekenis die ze meegeven aan een plaats, bij het ontwerpen van de plaats, ook wordt gedeeld door non-professionals (Amdur & Epstein-Pliouchtch, 2009, p.147). Het is dus van belang dat planologen en politici weten welke betekenis bepaalde plaatsen voor bewoners hebben. De landschaparchitect ziet een verschil tussen planologen en bewoners in de benadering van bepaalde vormen van herstructurering van stedelijke natuur. De vraag is in hoeverre de betekenis van natuur voor planologen en politici verschilt van de betekenis van natuur voor bewoners. Bij het onderzoeken van deze vraag wordt onder meer gebruik gemaakt van het onderzoek van Jillian Benders naar de betekenis van natuur voor bewoners van Den Haag.

Uit het onderzoek onder bewoners blijkt dat, net als voor planologen en politici, woonmilieukenmerken en sociaal-demografische kenmerken van invloed zijn op de betekenis die natuur voor bewoners heeft. De keuze voor een bepaalde woonplaats wordt bijvoorbeeld ten dele beïnvloed door de aanwezigheid van natuur in de woonomgeving. Dit is echter niet de enige factor, de levensfase waarin iemand zich bevindt en de financiële mogelijkheden spelen ook een rol in de keuze. De mate van natuur in de woonomgeving speelt daarentegen een grote rol op de betekenis van natuur voor bewoners. De helft van de respondenten woont in Belgisch Park, een buurt met verspreide bebouwing en relatief veel natuur in de omgeving en de andere helft van de respondenten woont in het stadcentrum van Den Haag, waar de bebouwing compact is en er relatief weinig natuur in de omgeving is. De meeste bewoners uit Belgisch Park hebben geen planten in hun huis. De natuur in hun buurt is voldoende, stellen ze. De binnenstadbewoners daarentegen hebben juist wel planten in huis, om het gebrek aan natuur in de woonomgeving te compenseren.

Net als uit het onderzoek naar de betekenis van natuur voor planologen en politici blijkt dat de betekenis van natuur voor bewoners beïnvloed wordt door de levensfase waarin de bewoner zich in bevindt. Als de bewoners kinderen krijgen verandert de betekenis van

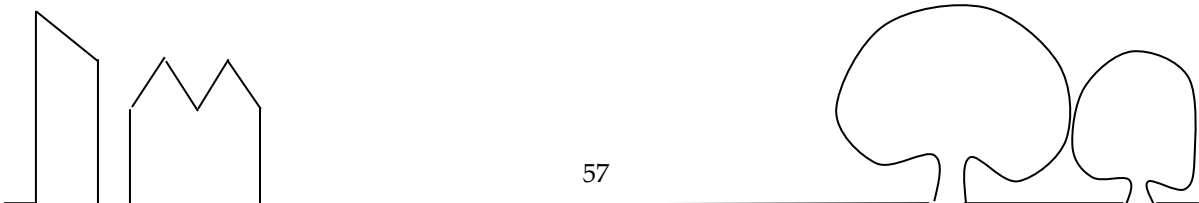
natuur voor ze. Stedelijke natuur wordt een plek waarnaartoe gegaan wordt, omdat kinderen daar kunnen spelen. De respondenten uit het onderzoek onder bewoners geven aan dat ze naarmate ze ouder worden, natuur steeds belangrijker gaan vinden. Op jongere leeftijd heeft men een andere leefstijl en zijn andere voorzieningen belangrijker, op latere leeftijd wordt natuur belangrijker dan de andere voorzieningen. Dit sluit aan bij het verhaal van de projectleider bij de DSO. Hij gaf aan dat hij verhuisd is vanuit Den Haag naar een meer landelijk gebied, vanwege de behoefte naar meer natuur in zijn woonomgeving, een behoefte die hij toen hij jonger was minder had.

Een veel genoemd voorbeeld van een vorm van natuur zijn bomen. Dit geldt zowel voor planologen en politici als voor bewoners. Uit het onderzoek naar de betekenis van natuur voor Haagse stadsbewoners blijkt dat veel bewoners bomen aan als voornaamste voorbeeld van natuur als positieve bijdrage aan hun woonomgeving zien. Een bewoner vindt zelfs dat iedereen recht heeft op een boom voor zijn huis. Een andere bewoners deelt deze mening en zou het liefst elke straat in Den Haag vol bomen zien. Ook planologen en politici noemen bomen vaak als voorbeeld van stedelijke natuur. Een boom staat symbool voor de oerkracht van natuur, stelt de beleidsmedewerker van de DSO; dit heeft zeker op mensen in de stad een sterke invloed concludeert hij. Volgens de Teamleider Groen van de DSB associeer je bomen met iets positiefs, omdat een boom leeft, je de seizoenen meemaakt en er vogels inzitten. Hij constateert dat hoe dichter de bebouwing is, hoe sterker mensen zich aan de bomen in de buurt gaan hechten. In het geval van bomen in de stad hebben dus zowel de planologen en politici (*representations of space* in de Spatial Triad van Lefebvre) en de bewoners (*spatial representations* in de Spatial Triad) in eerste instantie dezelfde opvatting over bomen. In de rol als planner kunnen planologen en politici een andere opvatting omtrent bomen hebben. Dit verschil wordt besproken in de volgende paragraaf.

5.4. Invloed bewonersperspectief op stedelijk natuurbeleid planologen en politici

Uit de interviews met planologen en politici blijkt dat natuur emoties opwekt bij mensen, zowel bij de respondenten zelf als bij bewoners. De geïnterviewde van de AVN stelt bijvoorbeeld dat mensen zich hechten aan bomen en geeft aan dat bomen sterk gekoppeld zijn aan emotie. Een veel voorkomend voorbeeld van het verband tussen stedelijke natuur en emotie van stadsbewoners is de geplande bomenkap op de Laan van Meerdervoort (figuur 5.1, 5.2 en 5.3). Als gevolg van herstructurering van de straat, waarbij er meer ruimte gecreëerd wordt voor fietsverkeer en parkeergelegenheid, moeten bomen wijken. De wethouder Stadsontwikkeling stelt dat als er in de straat wordt overgegaan van langsparkeren naar, zoals hij het noemt, iets meer dwarsparkeren, er veel meer auto's in de straat geparkeerd kunnen worden. Een deel van de omwonenden is tegen de herstructureringsplannen; zij willen de kap van de bomen voorkomen. Volgens de wethouder is dit een minderheid:

“Er is een enorme parkeerdruk daar, dus heel veel bewoners zijn erg blij dat we dat doen. Geld voor geregeld en noem alles maar op. Een aantal bewoners vindt het een heel slecht idee, want die zeggen die bomen worden omgezaagd en die bomen zijn historisch en oud.”

De opvatting van de wethouder, die stelt dat de bomen gekapt moeten worden, wordt vanuit professioneel oogpunt gedeeld door de geïnterviewde van de AVN:

“Ik weet niet of je de plek kent, maar de Laan van Meerdervoort is daar prachtig. Echter, als je met vakkennis ernaar kijkt, zijn dat bomen die daar nu staan, die een beetje aan het eind van hun cyclus zijn. Niet dat ze zo oud zijn dat ze echt om zullen vallen, maar binnen de plek waar ze staan, aan de rand van de trambaan, geven ze problemen, zoals takval op de elektriciteit van de trambaan.”

Ook het D66-gemeenteraadslid van de Commissie Ruimte stelt dat de kap van de bomen in de Laan van Meerdervoort realistisch is. Volgens hem zitten de bomen redelijk op het einde van hun levensduur. De geïnterviewde van de AVN stelt dus dat vanuit professioneel oogpunt de bomenkap te rechtvaardigen is, maar geeft tegelijkertijd aan dat vanuit persoonlijk oogpunt deze opvatting zou kunnen veranderen:

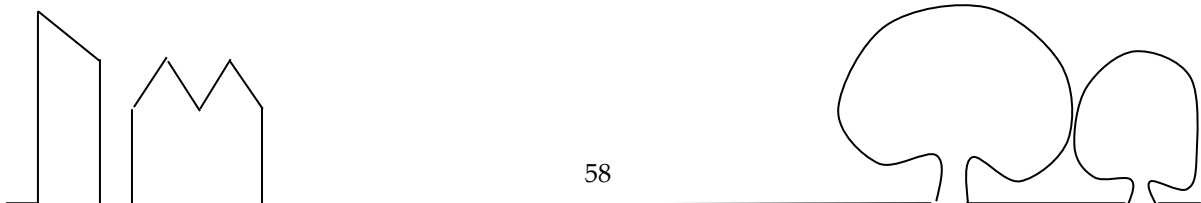
“Als AVN zeiden we van, dat zou moeten kunnen, maar dat vonden de bewoners niet. En ik moet zeggen als ik daar zelf gewoond zou hebben, zou emotie ook misschien wel hebben meegespeeld.” :

Mensen hechten zicht aan bomen, dat blijkt ook uit het onderzoek naar de betekenis van natuur voor bewoners. De bewoners zien daarnaast over het algemeen liever grote, oude bomen dan kleine, jonge bomen. Dit kan een reden zijn waarom bewoners bijvoorbeeld tegen de bomenkap op de Laan van Meerdervoort zijn, waar nadat de oude, grote bomen zijn gekapt, jongere, kleinere bomen er voor in de plaats komen. De respondent van de AVN concludeert dat de bomenkap pure emotie is en ze geeft daarin de bewoners van de Laan van Meerdervoort geen ongelijk:

“Als je bij mij hier de bomen weg zou halen, zou ik ook piepen.”

Hieruit blijkt dus dat de professionele- en persoonlijke betekenis van stedelijke natuur kan verschillen. Planologen en politici spelen een dubbelrol in de Spatial Triad van Lefebvre, naast planners van de ruimte zijn het ook gebruikers van de ruimte. De respondent van de AVN vindt als onderdeel van de *representations of space*, als actor in de ruimtelijke planning, de bomenkap noodzakelijk, maar als onderdeel van de *spatial representations*, als gebruiker van de ruimte, vindt ze het logisch dat de bewoners protesteren tegen de bomenkap.

De geïnterviewde van de AVN ziet dat de politiek inspeelt op de emotie van de stadsbewoners. Ze stelt dat een aantal politieke partijen goede sier hebben gemaakt door zich in te zetten tegen de bomenkap op de Laan van Meerdervoort. Volgens haar heeft de Haagse Stadspartij ingespeeld op de emoties van de bewoners; waardoor de hele wijk op de partij heeft gestemd en ze drie zetels hebben gewonnen. Ze stelt dat dat politiek is, maar niks meer met natuur te maken heeft. De constatering dat de hele wijk op de Haagse Stadspartij heeft gestemd is overdreven, maar het geeft aan dat sommige politieke partijen inspelen op aan natuur gekoppelde emotie en hierdoor stemmen winnen. Uit de analyse van verkiezingsprogramma's, beschreven in het vorige hoofdstuk, kwam naar voren dat het woord 'bomen' relatief vaak voorkwam in de partijprogramma's. Dit duidt erop dat de emotie die leeft onder bewoners, terug te zien is in de verkiezingsprogramma's. Daarnaast is volgens een aantal respondenten ook de planning van natuur in steden sterk gebaseerd op

emoties. Het commissielid Ruimte van D66 stelt dat de emotie die de bewoners hebben doorwerkt in de besluitvorming:

“Die emotie in de politiek is wel iets wat je in meerdere dossiers terugziet. Het Spuiforum is ook zo’n emotiedossier. En dat is wel, vind ik persoonlijk, wel zorgwekkend, want daar gaat democratie niet over.”

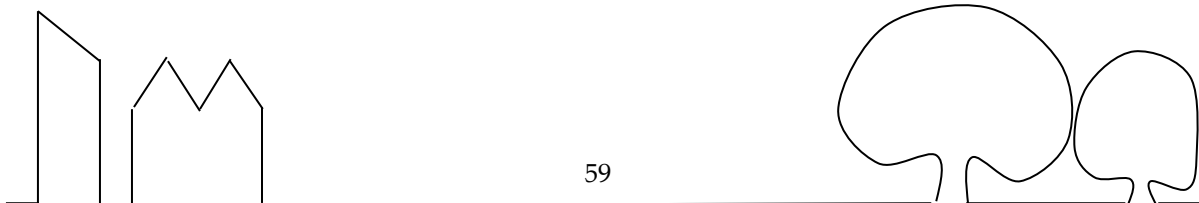
Van de ene kant vinden politici en planologen dus dat bewoners soms met te veel emotie en dus op een verkeerde manier naar stedelijke natuur kijken, van de andere kant hebben bewoners ook aanmerkingen op de rol van de gemeente, zo blijkt uit het onderzoek onder bewoners. Zo hebben een aantal bewoners uit het onderzoek kritiek op de ruimtelijke ontwikkeling in de stad. Een bewoner geeft bijvoorbeeld aan dat hij geen voorstander is van hoogbouw, terwijl dit wel gebeurt in Den Haag:

“Iedereen denkt dat om erbij te horen moet je de hoogte in. Dat vind ik een hele rare gedachte en ik vind het ook niet mooi wat er staat. Dan is het wel een ander hoog ding, maar hoe lang duurt het voordat wij dat weer lelijk gaan vinden?”

Ook beleid omtrent natuur in de stad wordt bekritiseerd door sommige bewoners. Een bewoner hekelt geplande wijken zonder veel ruimte voor groen en een andere bewoners stelt dat er in de ruimtelijke planning te veel op de ruimtelijke structuur wordt gelet:

“Wij denken allemaal in postzegels in Nederland. Wij zijn de uitvinder van zoveel mogelijk op een klein stukje grond willen persen. En wij denken in lijnen, dus alles moet gestructureerd zijn. Dus het is heel logisch om in die lijnen een groen dingetje neer te zetten. Dat is een andere manier van denken. Ik denk dat wij daar wat losser van moeten komen. Wat meer moeten denken vanuit, organiek, en daar is groen een onderdeel van.”

Waar planologen en politici de zienswijzen van bewoners soms bekritisieren, doen bewoners dat andersom soms bij de zienswijzen van planologen en politici. Dit is het verschil tussen de *representations of space* en de *spatial representations*, zoals beschreven door Lefebvre in de Spatial Triad. Zoals eerder gesteld moeten politici en planologen de openbare ruimte zo ontwerpen dat bewoners er gebruik van willen maken. De betekenis die aan een plek wordt meegegeven, zou gedeeld moeten worden door de gebruikers. Toch blijkt uit dit onderzoek naar planologen en politici en uit het onderzoek naar bewoners dat de professionele betekenis van natuur voor planologen en politici kan verschillen van de betekenis van natuur voor bewoners. Een deel van de planologen en politici vinden dat het plannen van stedelijke natuur vanuit een meer wetenschappelijk perspectief benaderd moet worden. Anderzijds vinden ze de lokale kennis van bewoners van belang; deze kennis zou door middel van onderzoek achterhaald moeten worden. Dit sluit aan bij de opvatting van Fenster & Yacobi (2005), zij vinden dat zowel de vakkennis van planologen, als de lokale kennis van de bewoners een rol zou moeten spelen in planningsprocessen (Fenster & Yacobi, 2005, p.192). Volgens Healey (2007) zouden beleidsmakers en bewoners meer informatie moeten uitwisselen, hierdoor ontwikkelen beleidsmakers *streetwise*-vaardigheden en past het beleid beter aan bij de wensen van bewoners (Healey, 2007, p.251-254). Planologen en politici zouden, door het uitwisselen van informatie met bewoners, beter op de hoogte raken welke betekenis bewoners aan bepaalde plaatsen koppelen.

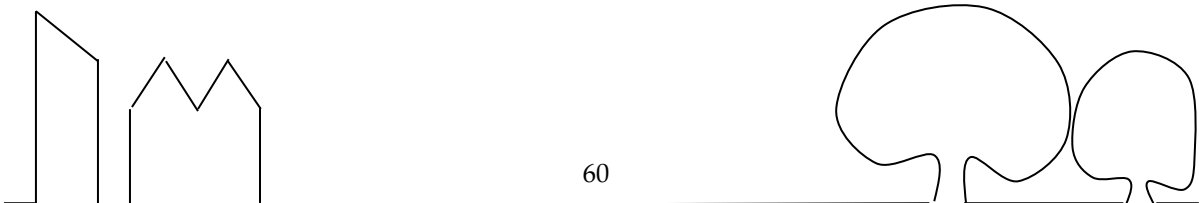

Figuur 5.1: Satellietbeeld Laan van Meerdervoort (ArcGIS, Universiteit Utrecht)

Figuur 5.2. & 5.3: Laan van Meerdervoort (bron: auteur)

Op de vraag of bewoners invloed hebben op de planning van natuur, gaan politici voornamelijk in op het participeren van bewoners in het beheer van groen, terwijl planologen voornamelijk ingaan op de mate van inspraak van bewoners in de planning. Het VVD-raadslid stelt dat het gebruikelijker wordt dat bewoners initiatief nemen om bepaalde pleinen en andere delen van de woonomgeving op te knappen en te onderhouden, terwijl ook het D66-raadslid vindt dat het uitbreiden en onderhouden van groen in de straat meer aan bewoners overgelaten moet worden. Het gemeenteraadslid van de PvdA constateert dat Den Haag op het gebied van gemeenschappelijke aanpak van de woonomgeving door bewoners achterloopt op andere steden in Nederland. Het CDA-raadslid vindt dat op het gebied van groen bewoners meer invloed zouden moeten kunnen hebben, bijvoorbeeld bij de inrichting van de openbare ruimte. Wel vindt hij ook dat bewoners verantwoordelijkheden moeten hebben in het onderhoud van het groen.

De ondervraagde planologen gaan in mindere mate in op de participatie van bewoners in het onderhoud en beheer van stedelijke natuur, maar juist meer op de mogelijkheden van bewoners tot inspraak in het beleid. De landschapsarchitect van het Ingenieursbureau noemt hierbij de AVN als belangenvereniging, die volgens hem op vrij hoog niveau met planologen binnen de gemeente meepraten. De projectleider van de DSO vindt het echter lastig om de werkelijke mate van invloed van bewoners te bepalen:

“Dat is wel een hele goede vraag eigenlijk. Ik ben geneigd heel makkelijk ja te zeggen, maar heel veel beleid komt voort ook uit bestaande regelgeving: bestemmingsplannen, de Wabo, waar onder meer ook bomenverordeningen in zitten verankerd. Heel veel zaken gaan ook over rechtszekerheid, over planologische zekerheid. Die staat vast. Daar kun je wel als bewoner invloed op uitoefenen, maar dat is best lastig; het algemeen belang tegenover het individueel belang. En dan wordt de meest belangrijke vraag of gewoon de planologische bescherming, de juridische bescherming voor andere belanghebbende, dat laat niet zoveel vrijheid voor invloed van individuen of groepen bewoners. Aan de andere kant, dat zie je in de Laan van Meerdervoort, als het gaat om het vervangen van bomen, (...) daar is toch behoorlijk wat invloed op. Dat zijn best wel lange lanen, waar dan het besluit uiteindelijk anders is dan oorspronkelijk de bedoeling was.”

Zowel planologen als politici stellen wel dat de invloed van bewoners zo groot is dat het vrijwel onmogelijk is om de hoeveelheid natuur in Den Haag te verkleinen, omdat bewoners er anders tegen in opstand zouden komen. Deze opvatting weerlegt de constatering van Brown & Grant (2005), zij stellen dat stedelijke natuur onder druk staat (Brown & Grant, 2005, p.326). De wethouder van Stadsontwikkeling zegt dat dit in Den Haag niet zo is, omdat de roep om natuur er altijd zal zijn in Den Haag.

5.5. Relatie tussen planologen en politici

De onderzoeksgroep bestaat uit Haagse politici en planologen van de Gemeente Den Haag. Beide groepen hebben met elkaar te maken, aangezien de politiek het beleid maakt en de planologen het beleid uitvoeren. Tijdens de interviews is er ingegaan op de relatie tussen beide groepen en onderlinge invloed. De invloed van de politiek op planologen sluit deels

aan bij de hiervoor behandelde invloed van de bewoners, aangezien de politieke partijen in Den Haag de bewoners van de stad vertegenwoordigen. De invloed van bewoners werkt zodoende door in de invloed van de politiek. De projectleider bij de DSO vindt dat de opinie van politiek en bewoners in feite hetzelfde is, de politiek schat in volgens hem hoe bewoners op bepaalde besluiten zullen reageren. Volgens het D66-gemeenteraadslid spelen sommige politieke partijen heel erg in op emoties die er spelen onder bewoners. Het gemeenteraadslid van het CDA deelt deze mening en stelt dat er veel opportunisme in zit. Volgens hem zijn politici extra tegen bepaalde plannen, omdat ze zien dat bewoners er op tegen zijn.

De politiek in Den Haag maakt beleid omtrent natuur in de stad. Het zal echter, volgens het PvdA-raadslid niet meer gaan om het aanleggen van nieuwe natuur, maar om het toegankelijk en toekomstbestendig maken van de huidige natuur. Het beleid hierop zal niet veel verschillen tussen de politieke partijen in Den Haag, denkt de projectleider bij de DSO. Het raadslid van de VVD stelt dat iedereen wel voor natuur in de stad is, maar dat elke partij er net op een andere manier naar zal kijken. Ondanks dat de landschapsarchitect het raar zou vinden dat een verandering binnen de coalitie geen invloed zou hebben op het beleid, lijkt het beleid omtrent natuur in Den Haag van de verschillende politieke partijen niet veel van elkaar te verschillen. Uiteraard verschilt de mate van aandacht voor natuur, zoals blijkt uit de analyse van de verkiezingsprogramma's en zullen bepaalde partijen meer geld vrijmaken voor de onderhoud en bescherming van natuur dan andere partijen, maar zoals de raadsleden van de PvdA en de VVD stellen: geen enkele partij is tegen groen. Ondanks de nuanceverschillen, zal het beleid omtrent natuur grotendeels hetzelfde zijn. Dat denkt de projectleider bij de DSO ook:

“In november ben ik al 25 jaar in overheidsdienst, ik heb voor verschillende overheden gewerkt, en wat mij wel opgevallen is dat de politieke verschillen uiteindelijk vrij klein zijn. We willen allemaal groen, we willen allemaal de burger niet pesten, dus geen onnodige regels en parkeren voor de deur vinden we eigenlijk ook wel een beetje logisch, dus al die dingen naast elkaar, de politieke verschillen vind ik erg beperkt.”

Het beleid wat door de Haagse politiek wordt gemaakt, wordt uitgevoerd door de planologen van de gemeente. In de interviews is ingegaan op de mate van invloed van de planologen op het beleid omtrent stedelijke natuur in Den Haag. De landschapsarchitect van het Ingenieursbureau ziet het adviseren en inzichtelijk maken van bepaalde keuzes als zijn rol binnen het planningsproces. Hij stelt wel dat hij als landschapsarchitect op een ander manier in het planningsproces zit dan beleidsmakers en planologen. Het gemeenteraadslid van de PvdA stelt dat bepaalde ingrijpende beslissingen, zoals het slopen van woningen om plaats te maken voor natuur, enkel door de politiek kunnen worden genomen. De projectleider van de DSO constateert als verschil tussen planologen en politici de mate van wetenschappelijke benadering; volgens hem kijken planologen op een meer wetenschappelijke manier naar stedelijke natuur en zouden politici dat meer mogen doen. Dit wordt door meerdere respondenten als belangrijk verbeterpunt genoemd. De respondent van de AVN vindt dat de kennis over natuur in de stad binnen de Gemeente Den Haag

steeds meer aanwezig is, maar dat dit nog altijd moet groeien. Amsterdam wordt enkele malen als positief voorbeeld aangehaald als het gaat om het toepassen van de wensen van bewoners in beleid. Volgens de projectleider bij de DSO heeft Amsterdam een hele goede traditie in het doen van onderzoek en daarmee een behoorlijke hoeveelheid data opgebouwd. De beleidsadviseur van de DSO deelt deze mening. Door het doen van onderzoek kunnen ze meten wat bepaalde ontwikkelingen opleveren en kunnen ze bepaalde keuzes onderbouwen. Daarnaast stelt de projectleider bij de DSO dat er vroeger te veel gekeken werd naar de kosten, maar dat er inmiddels vee meer wordt gekeken naar wat stedelijke natuur oplevert. Hij vindt wel dat politieke partijen dat meer zouden moeten doen.

5.6. Invloed effecten van stedelijke natuur

In het Theoretisch Kader is er ingegaan op wat stedelijke natuur oplevert; hierin zijn de belangrijkste effecten van stedelijke natuur bekend uit bestaande literatuur beschreven. De positieve effecten op het milieu in de stad en op de gezondheid van de stadsbewoners kwamen als belangrijkste effecten naar voren. Uit de analyse van de verkiezingsprogramma's blijkt, zoals eerder te lezen was, dat veel Haagse politieke partijen vrij weinig aandacht aan milieu- en gezondheidseffecten schenken. Ook in de interviews kwamen deze effecten niet als belangrijkste effecten naar voren. De wethouder van Stadsontwikkeling ziet bijvoorbeeld de effecten op gezondheid en milieu als verkoopargument, maar vindt het belangrijker dat natuur gewaardeerd wordt en bijdraagt aan een mooiere stad. De esthetische waarde van natuur wordt vaker genoemd door de respondenten. Het raadslid van de VVD stelt bijvoorbeeld dat bomen een straat aantrekkelijker maken. Het lijkt of de milieu- en gezondheidseffecten wel gezien worden, maar niet worden gebruikt. De projectleider bij de DSO valt het op dat binnen zijn vriendenkring natuur en de kwetsbaarheid ervan een ver-van-mijn-bedshow is en vooral als overheidstaak wordt gezien. Hierdoor is er naar zijn idee waarschijnlijk weinig aandacht voor in de verkiezingsprogramma's.

Ook in de interviews zijn de milieueffecten vaak niet de eerste effecten van stedelijke natuur die genoemd worden door de respondenten. De effecten worden door sommige respondenten niet genoemd of zijn een bijkomstigheid waar de stedelijke natuur in eerste instantie niet voor bedoeld is. Zo stelt het CDA-raadslid dat het inrichten van groen voor recreatie gepaard kan gaan met het afvoeren van regenwater. De milieueffecten lijken zo een positieve bijkomstigheid van stedelijke natuur, wat eigenlijk voor recreatie bedoeld is. In de discussie in hoeverre er ruimte aan natuur in de stad gegeven moet worden met het oog op de positieve effecten op het milieu in de stad stelt de landschapsarchitect van het Ingenieursbureau dat er niet altijd gekeken moet worden naar de oorspronkelijke milieuwaaarde van het gebied:

“Het stedelijke milieu is op zichzelf een milieu geworden, natuurlijk. In sommige stedelijke gebieden komen meer soorten voor dan in het vroegere weidelandschap, zal ik maar zeggen. Omdat je bepaalde biotopen creëert in de stad, waar bepaalde dieren gewoon heel veel voordeel bij hebben. Het gaat van huismussen tot kleine roofdieren, van insecten

tot bepaalde vissoorten die in een stedelijke gebied kunnen gedijen en daar buiten eigenlijk niet."

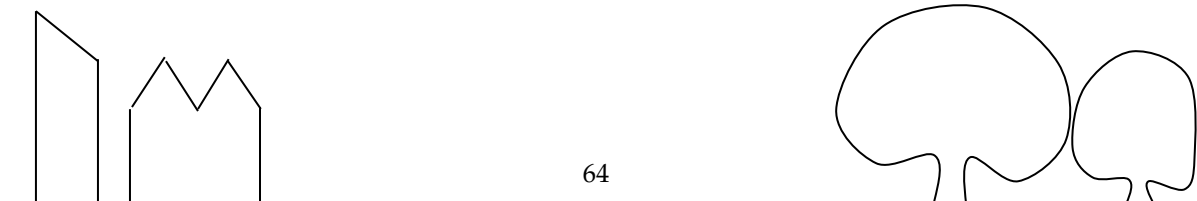
Hoewel er in de interviews niet veel aandacht wordt geschonken door respondenten aan milieueffecten, ziet de beleidsadviseur van de DSO dat er al wel beleid op milieueffecten wordt gemaakt, terwijl de effecten op gezondheid nog niet veel zijn terug te vinden in het beleid. Toch worden bepaalde elementen van de gezondheidseffecten van stedelijke natuur wel genoemd door de respondenten. Zowel de respondent van de AVN, als de landschapsarchitect van het Ingenieursbureau stellen dat natuur een bepaalde soort van rust aan mensen geeft. Daarnaast is er volgens de projectleider van de DSO steeds meer aandacht voor de gezondheidseffecten van natuur in de stad:

"Er is in Den Haag onderzoek gedaan naar de gezondheid van mensen in verschillende wijken en met name in de achterstandswijken, de krachtwijken, ligt de gemiddelde levensverwachting zeven jaar later dan het gemiddelde in Den Haag en hebben ze veertien jaar eerder zorg nodig, extra zorg. Even terug naar die zorginstellingen en die verzekeraars, die weten dat natuurlijk ook. Even heel bot gezegd: die zeven jaar eerder overlijden is alleen maar gunstig, maar die veertien jaar eerder zorg nodig is natuurlijk een gigantische kostenpost. En dat zijn ook dingen waar je als stad terdege bewust van moet zijn. Met de decentralisatie van de zorgtaken komt eigenlijk dat argument nu veel prominenter op de agenda dan dat we ooit hadden."

De groeiende aandacht voldoet aan de wens van Grahn & Stigsdotter, die vinden dat planners een progressievere houding aan moeten nemen om het stressniveau onder stadsbewoners te reduceren (Grahn & Stigsdotter, 2003, p.16). De beleidsadviseur van de DSO stelt dat door meer aandacht te schenken aan gezondheidseffecten, investeringen in stedelijke natuur beter te verantwoorden zijn. Volgens hem wordt natuur vaak als kostenpost gezien, terwijl door het in kaart weten te brengen hoeveel het aan ziektekosten bespaart, dit minder het geval zal zijn.

Waar er in de interviews niet veel op de milieu- en gezondheidseffecten wordt ingegaan door de respondenten, worden er wel andere effecten van natuur in de stad aangehaald. Een veel genoemd effect van stedelijke natuur is dat de nabijheid van natuur zorgt voor een hogere waarde van de omliggende bebouwing. Een door meerdere respondenten genoemd voorbeeld, wanneer het ging over de relatie tussen stedelijke natuur en omliggende bebouwing, is het Central Park in New York. De wethouder Stadsontwikkeling geeft aan dat hij in Den Haag dezelfde benadering heeft als New York heeft met het Central Park. Hij stelt dat de omliggende bebouwing veel meer waard wordt, omdat niet in het park wordt gebouwd. De beleidsadviseur van de DSO deelt deze mening, hij stelt dat als je de stad vol bouwt en geen groen meer overhoudt, je geen stad meer overhoudt. Volgens hem gaat de stad juist om de mix van functies en omschrijft hij het Central Park als het ultieme voorbeeld van de mix van stedelijke bebouwing en stedelijke natuur:

"Het ultieme voorbeeld is natuurlijk het Central Park in New York, het is een stedelijk park, dus het is geen ruwe natuur zoals je in de middle of nowherezult vinden, maar ik

denk dat het zowel als natuurlijke biotoop in de stad echt een betekenis heeft, maar tegelijkertijd als kwaliteit van de leefomgeving van de mensen die daar direct omheen wonen, of erop uitzien, of vanuit daar direct het park in kunnen komen. Natuurlijk, als je een heel klein snippertje groen hebt en je zet er vier torenflats omheen, nou dan houdt het niet over. Dus je moet natuurlijk de balans zoeken."

Deze balans ligt voor iedereen anders. De geïnterviewde van de AVN geeft ook het Central Park als voorbeeld, echter zij doet dat om de negatieve aspecten van hoogbouw rond natuur weer te geven. Ze stelt dat hoogbouw de natuurwaarden van het groen aantast; de gebouwen zorgen voor schaduwvormig en hebben invloed op de wind. Zo wordt hetzelfde voorbeeld, het Central Park in New York, gebruikt om zowel positieve als negatieve effecten van hoogbouw rond stedelijk natuur weer te geven. De respondenten aan de kant van stadsontwikkeling doen dat op een positieve manier, de respondent die zich inzet voor de bescherming voor natuur in de stad geeft de negatieve effecten aan. Zo lijkt het doel van de betrokken persoon invloed te hebben op de kijk naar hetzelfde voorbeeld.

Een ander vaak genoemd effect van stedelijke natuur is het positieve effect op de woonomgeving. Volgens het VVD-raadslid vinden mensen het fijn om in een groene omgeving te wonen. Een groene omgeving zorgt er daarnaast voor dat mensen zich in een stad willen vestigen. Ook bedrijven willen zich, volgens een aantal respondenten, eerder vestigen in een stad met veel natuur. De Teamleider Groen van de DSB stelt dat stedelijke natuur een enorme invloed heeft op het vestigingsklimaat van de stad. Het PvdA-raadslid deelt deze mening:

"Die bedrijven komen hier en denken: ja, dit ziet er wel goed uit, dit is wel de omgeving waar ik mijn mensen wil laten werken."

Volgens de projectleider van de DSO is Den Haag een *expatstad* en hechten veel *expats* veel waarde aan een groene omgeving. De wethouder van Stadsontwikkeling geeft de recente vestiging van Shell in de stad als voorbeeld. Volgens hem heeft het bedrijf gekozen voor Den Haag vanwege de groene leefomgeving.

5.7. Ruimte voor stedelijke natuur in Den Haag

Den Haag wordt door veel planologen en politici, over het algemeen, als groene stad ervaren. Ook uit het onderzoek onder bewoners blijkt dat de Haagse bewoners over het algemeen positief zijn over de hoeveelheid natuur in de stad. De politici en planologen reageren echter gemengd op de CBS-cijfers over het aandeel natuurlijk oppervlak in Nederlandse steden. Uit deze cijfers blijkt dat Den Haag een stad met meer natuur is dan Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. De topografische ligging van Den Haag wordt door planologen en politici als achterliggende reden en als groot voordeel gezien. Den Haag ligt als enige grote stad in Nederland aan de kust en als gevolg hiervan heeft Den Haag grote duingebieden binnen de gemeentegrenzen. Het CDA-raadslid en de landschapsarchitect van het Ingenieursbureau stellen dat hierdoor Den Haag zo al gauw meer natuurlijk oppervlak heeft dan de andere steden. De beleidsadviseur van de DSO wijt daarnaast de grote hoeveelheid natuur in de stad aan het feit dat Den Haag geen historie als industriestad heeft.

Echter, niet elke respondent vindt Den Haag een groene stad. De projectleider bij de DSO stelt juist dat uit ander onderzoek blijkt dat, vergeleken met de andere genoemde steden, juist geen groene stad is. Hij wijt dit aan het feit dat de bebouwde kom van Den Haag de gemeentegrenzen heeft bereikt.

Ook is er in de interviews gesproken over de verspreiding van de stedelijke bebouwing in Den Haag. Dit sluit aan bij de door Ugglá (2012) geconstateerde discussie tussen centralisten en decentralisten (Ugglá, 2012, p.71). Binnen de stad zijn volgens het raadslid van de PvdA grote verschillen in de dichtheid van de bebouwing. In de stadsdelen die minder dicht bebouwd zijn, zijn de groengebieden dichterbij. Dit sluit aan bij de opvatting van Bolund & Hunhammar (1999), die stellen dat er in steden met een verspreide bebouwing meer ruimte is voor natuur (Bolund & Hunhammar, 1999, p.299). Dit geldt in Den Haag slechts voor bepaalde delen van de stad. Andere delen zijn dichter bebouwd en daar is minder ruimte voor natuur. In de door Ugglá geschetste discussie is Den Haag dus lastig te plaatsen, in bepaalde delen van de stad is de bebouwing compact, terwijl in andere delen de bebouwing meer verspreid is. Ook volgens de landschapsarchitect van het Ingenieursbureau is het groen in Den Haag ongelijk verdeeld:

“Er is een deel van de stad wat er heel goed uitkomt, alles wat tegen Scheveningen aanligt: Statenkwartier, Bezuidenhout, Benoordenhout, Belgisch Park, Scheveningen zelf, dat is allemaal gewoon een grote riante boel. Maar ga je naar Transvaal en de Schilderwijk, dan is het een heel ander verhaal.”

De landschapsarchitect stelt dat het gemeentebestuur zich erg druk heeft gemaakt om de ongelijkheid terug proberen te brengen. Dit wordt getracht bereikt te worden door groengebieden aan te leggen in de dichter bebouwde delen van de stad.

De mate van verspreiding van de bebouwing in Den Haag verschilt dus per wijk, enkele wijken kennen een verspreide bebouwing, andere wijken niet. Baycan-Levant & Nijkamp (2009) stellen dat stedelijke verspreiding niet wenselijk is, omdat zo ruraal gebied rond de stad verloren gaat (Baycan-Levant & Nijkamp, 2009, p.2). Den Haag is echter volgens de projectleider bij de DSO niet te omschrijven als verspreide stad; hij stelt dat Den Haag nogal strak in zijn jasje zit. De gemeentegrenzen zijn vrijwel gelijk aan de grens van de bebouwde kom. Ook de wethouder van Stadsontwikkeling concludeert dat Den Haag klem zit. Toch stelt de projectleider bij de DSO dat er weldegelijk grote groengebieden binnen de gemeentegrenzen zijn. Den Haag lijkt zo dus op een combinatie van een compacte en verspreide stad. Dit wordt beaamd door de wethouder:

“Het lijkt een tegenstelling, maar dat hoeft het niet. We zijn wel een compacte stad, maar we kiezen er niet voor om de laatste stukjes natuur die we hebben, vol te bouwen; die worden niet bedreigd door stadsontwikkeling.”

Het is de vraag of er in de stad nog plek is voor natuur. Volgens Campbell (2007) moeten planologen rekening houden met conflicterende aspecten; enerzijds het beschermen van de groene stad en anderzijds de economische groei van de stad (Campbell, 2007, p.296).

Ondanks dat de respondenten positief tegenover natuur in de stad staan, vinden ze dat men zich moet realiseren dat het wel een stedelijke omgeving is. En in een stedelijke omgeving is niet altijd plek voor natuur. Het gemeenteraadslid van het CDA vindt dat natuur in de stad er echt voor de mens is. Volgens hem is er in de stad geen plek voor oer-natuur, waar mensen niet of weinig in kunnen recreëren:

“De duingebieden, dat is wel redelijke natuur. Ook dat is niet zoals op de Hoge Veluwe of als in Zeeland. Het is wel heel erg gecultiveerd al, voor mijn gevoel dan. Maar, het is meer recreatief groen. En dat vind ik ook helemaal niet erg. Daar is het ook voor bedoeld. Ik ben ook voor zoveel mogelijk gebruik van dat groen dan ook.”

Het raadslid van D66 deelt deze opvatting en stelt dat er amper echte natuur is in Nederland en dat het meer een soort groen is om in te vertoeven. Het afschermen van de stedelijke natuur met een hek wordt voornamelijk als negatief ervaren. Door het afschermen van bepaalde natuurgebieden kunnen mensen deze gebieden niet meer bezoeken, hiermee bestaat de kans dat ze de waarde van deze natuur gebieden vergeten. Uit vrijwel elk interview blijkt dat de grootste discussie omtrent natuur in de stad gaat over de balans tussen enerzijds ruimte voor recreatie in natuur en anderzijds de ruimte voor natuurwaarden in de stedelijke natuur. De balans tussen recreatiewaarden en milieuwaarden in stedelijke natuur is voor elke respondent anders.

5.8. Conclusie interviewanalyse planologen en politici

Aan de hand van interviews met planologen en politici en de interviews met bewoners uit onderzoek van Jillian Benders, is in dit hoofdstuk getracht de onderzoeksdeelvragen zoals gesteld in de inleiding van dit hoofdstuk te beantwoorden. In het Theoretisch Kader is de Spatial Triad van Lefebvre (1974) geïntroduceerd. Lefebvre stelt dat op verschillende manieren naar de openbare ruimte gekeken kan worden en maakt daarbij onderscheid tussen de *representations of space*, de ruimte bedacht door planologen; en de *spatial representations*, de door bewoners beleefde ruimte. Planologen en politici ontwerpen een ruimte die gebruikt wordt door bewoners. Het is de vraag of de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici, de betekenis van natuur voor bewoners en de door onderzoek aangetoonde effecten van natuur van invloed zijn op het werk van planologen en politici in de ruimtelijke planning van stedelijke natuur.

Er is een verschil tussen de professionele betekenis van natuur en de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici. Ze spelen namelijk een dubbelrol in de Spatial Triad van Lefebvre, ze zijn naast de planners ook gebruikers van de ruimte. Den Haag is immers voor de respondenten naast hun werkomgeving ook hun woonomgeving. De persoonlijke betekenis beïnvloedt het werk van planologen en politici. De respondenten gaven aan dat ze proberen hun persoonlijke opvatting van hun professionele opvatting te scheiden, maar dat het vaak lastig is om het helemaal los van elkaar te zien. De persoonlijke betekenis van natuur is voor iedereen anders. Dit wordt beïnvloed door de plek waar iemand is opgegroeid en door de levensfase waarin iemand zich bevindt.

De betekenis van stedelijke natuur voor bewoners speelt ook een rol in de ruimtelijke planning, bewoners kunnen immers door middel van verkiezingen en inspraakprocedures het beleid sturen. In dit onderzoek is getracht te achterhalen in hoeverre de betekenis van natuur voor bewoners het werk van planologen en politici beïnvloedt. De respondenten stellen dat planologen en politici enerzijds en bewoners anderzijds verschillend tegen natuur aankijken. De ondervraagde planologen en politici vinden dat bewoners soms te veel geleid worden door emotie en dat zij als planners van de ruimte hun professionele kijk soms zwaarder moeten laten wegen. Uit het onderzoek naar de betekenis van natuur voor bewoners blijkt echter dat bewoners ook niet altijd positief zijn over de rol van de planologen en politici. Wederzijds begrip lijkt essentieel voor een optimale ruimtelijke planning, aangezien de betekenis die professionals, de planologen en politici, meegeven aan en plek gedeeld moet worden door non-professionals, de bewoners.

Naast de invloed van de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici en de betekenis van natuur voor bewoners is in de interviews ook ingegaan op de door onderzoek aangetoonde effecten van stedelijke natuur, zoals beschreven in het Theoretisch Kader. De in de literatuur als meest belangrijk aangeduide effecten, de effecten op milieu en gezondheid, spelen een kleine rol in het werk van planologen en politici in de ruimtelijke planning van natuur in de stad. De respondenten vinden voornamelijk het positieve effect op de waarde van de omliggende bebouwing en het positieve effect op de woonomgeving van belang. De milieu- en gezondheidseffecten lijken eerder een positieve bijkomstigheid te zijn van natuur die bedoeld is voor de mens om in te recreëren.

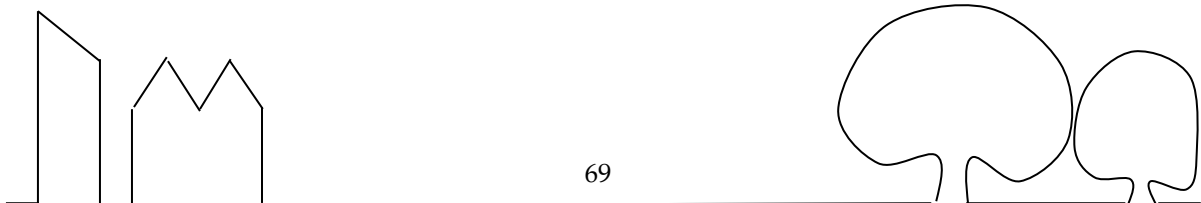
6. Conclusie & Discussie

Uit onderzoek blijkt dat natuur in de stad belangrijk is; stedelijke natuur heeft immers positieve effecten op de stad en de stadsbewoners. Maar vindt iedereen dit of zien bewoners dit anders dan planologen en politici? Aangezien stedelijke natuur voornamelijk deel uitmaakt van de openbare ruimte, zullen verschillende mensen gebruik maken van deze ruimte. Uit de Spatial Triad van Lefebvre blijkt dat (openbare) ruimte wordt geproduceerd door zowel de planners, als de gebruikers van de ruimte. De Spatial Triad is in dit onderzoek gebruikt om de productie van stedelijke natuur te onderzoeken. Deze stedelijke natuur is gepland door politici en planologen, maar wordt gebruikt door bewoners. Voor beide groepen heeft deze natuur een bepaalde betekenis. Daarbij moet opgemerkt worden dat politici en planologen naast de planners ook gebruikers van de openbare ruimte zijn. Daarom heeft natuur voor planologen en politici ook een persoonlijke betekenis. In het kader van deze thesis is de invloed van de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici, alsmede de invloed van de betekenis van natuur voor stadsbewoners op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici onderzocht. In dit hoofdstuk wordt daarom, aan de hand van deze resultaten, de hoofdvraag van deze thesis beantwoord:

Wat is de persoonlijke betekenis die planologen, politici en bewoners geven aan natuur in de stad en wat is de invloed hiervan op het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici?

Het onderzoek heeft zich gericht op stedelijke natuur in Den Haag. Uit cijfers van het CBS blijkt dat Den Haag, ten opzichte van de andere grote steden in Nederland, een stad is met relatief veel natuur binnen de gemeentegrenzen. In het kader van dit onderzoek zijn interviews afgenomen met planologen werkzaam bij de gemeente Den Haag en politici van de Haagse coalitiepartijen. Daarnaast is er gebruik gemaakt van het onderzoek van Jillian Benders naar betekenis van natuur voor bewoners van Den Haag.

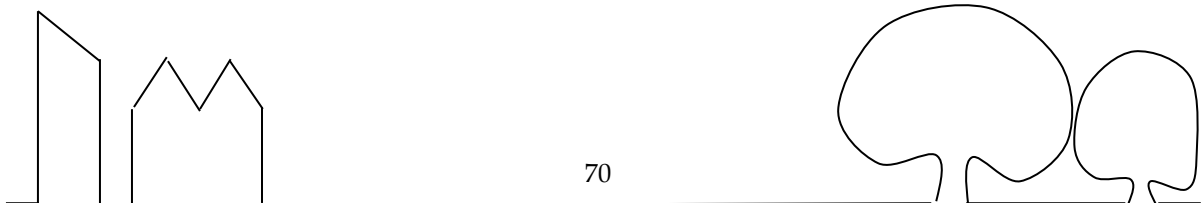
De planologen en politici zijn geïnterviewd om de invloed van de persoonlijke betekenis op hun stedelijk natuurbeleid te onderzoeken. De respondenten zijn geïnterviewd in hun rol als planoloog of politicus, maar zij zijn naast de planners van de openbare ruimte, ook gebruikers van de openbare ruimte. De planologen en politici spelen zodoende een dubbelrol in de Spatial Triad van Lefebvre. Ze bedenken enerzijds de ruimte, in hun rol in de *representations of space*, maar maken ook gebruik van de ruimte, en behoren daardoor ook tot de *spatial representations*. Op basis van de interviews kan er gekeken worden naar zowel de

professionele betekenis als naar de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur voor planologen en politici.

De persoonlijke betekenis van stedelijke natuur voor de planologen en politici wordt beïnvloed door sociaal-demografische- en woonmilieukenmerken. Ten eerste beïnvloedt de plaats van opgroeien de persoonlijke betekenis van natuur. Het gemeenteraadslid dat is opgegroeid als boswachterszoon in het bos kijkt bijvoorbeeld anders tegen natuur aan dan iemand die in de stad is opgegroeid. In het geval van dit onderzoek vindt de respondent die opgegroeid is in het bos de natuur in Den Haag geen echte natuur, terwijl een respondent die opgegroeid is in de stad dat juist wel vindt. Ten tweede zijn naast de omgevingskenmerken van de plek van opgroeien ook de huidige woonmilieukenmerken van invloed op de betekenis van stedelijke natuur. De respondenten vinden namelijk dat natuur een positieve invloed heeft op hun woonomgeving. Toch is de aanwezigheid van natuur niet de hoofdreden van vestiging op een bepaalde plaats; de nabijheid van voorzieningen en bereikbaarheid lijken hierin een grotere rol te spelen. Natuur in de woonomgeving wordt over het algemeen wel als prettig ervaren. Zo ondervinden respondenten, naar eigen zeggen, de seizoenen als er een boom voor hun huis staat. En zorgt de nabijheid van grotere groengebieden voor meer mogelijkheden tot het bezoeken van stedelijke natuur. Ten derde speelt ook de levensfase waarin de respondenten zich bevinden een rol in de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur. In de levensfase waarin de respondent jonge kinderen heeft, bezoekt de respondent natuur in de stad vaak met de kinderen. De kinderen zijn hier dus de reden stedelijke natuur te bezoeken. Als de kinderen ouder zijn bezoekt men stedelijke natuur in mindere mate of met een andere reden, bijvoorbeeld om individueel te sporten.

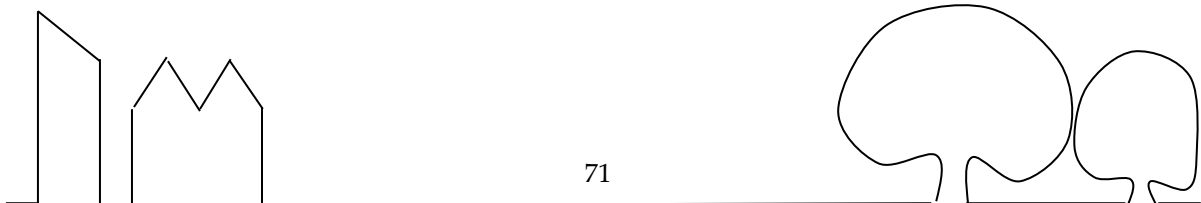
Den Haag is behalve de werkomgeving ook de woonomgeving van de ondervraagde planologen en politici. Zij wonen, of woonden tot voor kort, allemaal in Den Haag of in een aangrenzende gemeente. Het is zodoende aannemelijk dat ze in hun professionele werkzaamheden beïnvloed worden door hun persoonlijke betekenis van stedelijke natuur. Volgens een gemeenteraadslid ben je immers altijd kritischer als iets in je eigen woonomgeving gebeurt. Hoewel planologen en politici aangeven dat ze soms beleid uit moeten voeren of steunen waar ze persoonlijk niet achter staan, geven sommige respondenten aan dat hun persoonlijke betekenis van stedelijke natuur soms weldegelijk een rol speelt in hun professionele rol als politicus of planoloog. Andersom speelt de professionele kijk op stedelijke natuur ook een rol in de persoonlijke betekenis van natuur in de stad. De respondenten zeggen bepaalde ingrepen in hun woonomgeving vaak ook vanuit hun rol als politicus of planoloog te bekijken. Hierin verschillen de politici en planologen, naar eigen zeggen, van bewoners, aangezien stadsbewoners volgens de planners hun kijk op stedelijke natuur vaak laten leiden door emotie. De constatering dat planologen en politici vanuit hun professionele rol anders naar stedelijke natuur kijken dan bewoners sluit aan bij de Spatial Triad van Lefebvre; de *representations of space* en de *spatial representations* verschillen in dit geval van elkaar. Echter, hierbij wordt geen rekening gehouden met de persoonlijke betekenis van natuur in het eigen leven van planologen en politici. In dat

opzicht moet de Spatial Triad worden aangepast. Lefebvre ziet planologen en politici in de Spatial Triad als onderdeel van de *representations of space*, maar door de dubbelrol die planologen en politici spelen in de Spatial Triad maken ze zowel deel uit van de *representations of space* als van de *spatial representations*.

Naast de invloed van de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur voor planologen is in dit onderzoek ook getracht de invloed van de beroepsmatige kennis van planologen en politici te onderzoeken. Daartoe behoort de vraag in hoeverre bewoners invloed hebben op het ruimtelijk natuurbeleid van planologen en politici. Om deze vraag te beantwoorden is er naast de interviews met planologen en politici, ook gebruik gemaakt van het onderzoek van Jillian Benders, waarin bewoners van Den Haag zijn geïnterviewd over de betekenis die zij geven aan natuur in de stad. Hierdoor kunnen de verschillen en overeenkomsten in betekenis tussen enerzijds planologen en politici en anderzijds bewoners worden vergeleken. Ondanks dat politici en planologen stellen dat ze, door hun professionele achtergrond anders naar natuur kijken dan bewoners, vinden zowel planologen en politici als bewoners dat natuur een positief effect heeft op hun woonomgeving. Beide groepen noemen bomen daarbij het meest als voorbeeld. Bomen zijn rustgevend en laten je de natuur ervaren, vinden beide groepen. In dit opzicht verschilt de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen niet van de betekenis van natuur voor bewoners. Toch stellen planologen en politici dat er soms besluiten genomen moeten worden waar planologen en politici van overtuigd zijn dat deze noodzakelijk zijn, terwijl bewoners hierop tegen zijn. Hierbij wordt de Laan van Meerdervoort vaak als voorbeeld genoemd. Hier worden, als gevolg van een herstructurering van de straat, oude bomen gekapt. Bewoners kunnen door middel van inspraakprocedures en verkiezingen invloed op de planning uitoefenen, maar het herstructureren van bepaalde ruimten in de stad wordt door planologen en politici soms noodzakelijk geacht. In dit geval komt de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici overeen met de betekenis van natuur voor bewoners, maar is de professionele opvatting van planologen en politici ook van invloed op hun stedelijk natuurbeleid.

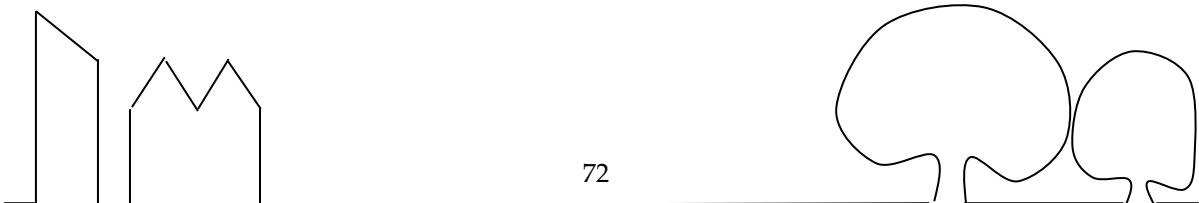
De planologen en politici stellen dat het professionele oogpunt beter overgedragen moet worden aan de bewoners, zodat er onder bewoners meer begrip komt waarom er bepaalde ingrepen in stedelijke natuur worden gedaan. De planologen en politici zien hierbij een verbetering van de communicatie naar bewoners als een belangrijk verbeterpunt. Daarentegen vinden de planologen en politici ook dat de behoeftes van bewoners niet altijd duidelijk zijn. Ze geven aan dat er in Den Haag meer structureel onderzoek gedaan zou moeten worden naar het gebruik van stedelijke natuur en de behoeftes van bewoners omtrent natuur in de stad. Een aantal respondenten geeft Amsterdam hierbij als positief voorbeeld. Door het doen van structureel vervolgonderzoek in Den Haag kunnen trends worden ontdekt en kan de gemeente hierop anticiperen in de ruimtelijke planning. Naast onderzoek naar behoeftes van bewoners, een traditioneel instrument, zouden planologen en politici in hun werk ook meer gebruik moeten maken van de kennis van bewoners. Dit sluit aan bij de opvatting van Fenster & Yacobi (2005), zij vinden dat naast vakkennis van

planologen, ook lokale kennis een rol moet spelen in ruimtelijke planning. Het doen van onderzoek kan bijdragen aan het benutten van de lokale kennis, maar belangrijker is dat planologen en politici *streetwise* worden, zoals Healey (2007) stelt. Planologen en politici worden *streetwise* door het uitwisselen van informatie met bewoners, maar zouden ook gebruik kunnen maken van hun eigen persoonlijke opvatting, aangezien ze naast ontwerpers ook gebruikers van de openbare ruimte zijn. Het beleid dat ze als planoloog of politicus maken en uitvoeren heeft immers ook invloed op hun eigen woonomgeving.

De twee andere concepten die zijn onderzocht op mate van invloed op de beroepsmatige kennis van planologen en politici zijn de politiek en de door onderzoek aangetoonde effecten van stedelijke natuur. Dit is wederom onderzocht aan de hand van de interviews met planologen en politici. Ook is de invloed van de effecten van stedelijke natuur op de politiek onderzocht. Dit is gebeurd aan de hand van een inhoudsanalyse van verkiezingsprogramma's van Haagse politieke partijen. Uit de inhoudsanalyse blijkt dat de mate van aandacht voor stedelijke natuur sterk verschilt per partij, maar dat over het algemeen de partijen niet negatief tegenover natuur in de stad staan. Hierbij valt geen onderscheid te ontdekken tussen lokale partijen en partijen met een landelijke basis en ook een verschil tussen linkse- en rechtse partijen is niet gevonden. Echter, als er gekeken wordt naar de genoemde effecten van stedelijke natuur valt op dat slechts drie van de dertien partijen zowel de milieueffecten als de effecten op de stedelijke gezondheid noemen in het verkiezingsprogramma. Dit zijn GroenLinks, PvdD en SP, alle drie linkse partijen. Als de effecten onderverdeeld worden valt op dat de partijen in het algemeen meer aandacht schenken aan de milieueffecten dan aan de gezondheidseffecten; zes partijen noemen de effecten op het milieu in de stad, drie partijen noemen de effecten op de gezondheid van de stadsbewoners. Milieueffecten lijken dus relevanter voor de politieke partijen dan de gezondheidseffecten van natuur in de stad.

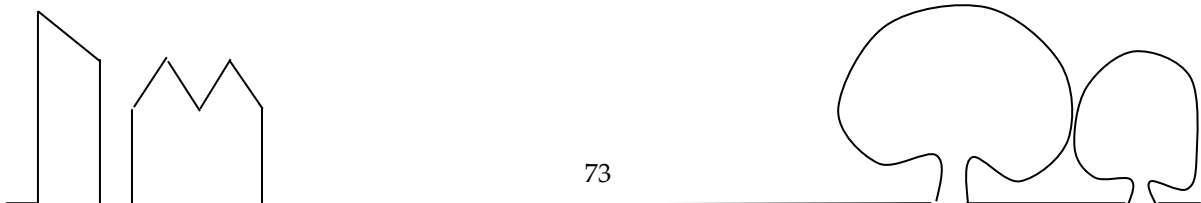
Ook in de interviews wordt er door politici en planologen vrij weinig aandacht aan de milieueffecten en gezondheidseffecten geschonken. Deze effecten worden door de respondenten niet genoemd, of pas genoemd na het noemen van andere effecten van natuur in de stad. De respondenten vinden dat stedelijke natuur in eerste instantie bedoeld is voor de mens. Hierbij is er meer aandacht voor de positieve effecten op de woonomgeving, de waarde van de omliggende bebouwing en het vestigingsklimaat, dan voor de milieu- en gezondheidseffecten. Dit kan enerzijds duiden op een gebrek aan kennis van politici en planologen, maar de respondenten kennen de effecten op milieu en gezondheid wel. Dus kan er anderzijds gesteld worden dat de literatuur omtrent effecten van stedelijke natuur zich te veel richt op milieu- en gezondheidseffecten, terwijl professionals uit het vakgebied andere effecten belangrijker vinden. De effecten op milieu en gezondheid worden door planologen en politici immers eerder als positieve bijwerking gezien van stedelijke natuur, natuur die eigenlijk voor recreatie bedoeld is. Dus in zoverre worden de milieu- en gezondheidseffecten wel gezien, maar niet gebruikt als reden voor de aanwezigheid van natuur in de stad. Echter, investeringen in stedelijke natuur zullen beter te verantwoorden

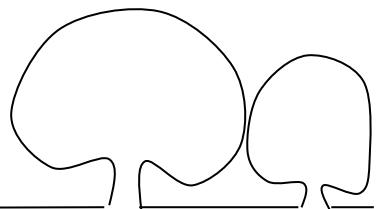
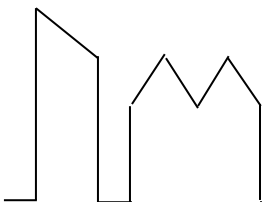

zijn door meer aandacht te schenken aan de positieve effecten van natuur in de stad. Dit zijn naast de positieve effecten op de waarde van de omliggende bebouwing en het vestigingsklimaat, ook de milieu- en gezondheidseffecten. Natuur wordt volgens planologen en politici door bewoners vaak als kostenpost gezien, terwijl het op het gebied van milieu en gezondheid juist geld kan opleveren. De vraag is of bewoners natuur daadwerkelijk als kostenpost zien. Uit het onderzoek onder bewoners komt dit namelijk niet naar voren. Feit is wel dat het afvoeren van regenwater bijvoorbeeld schade bij overstromingen voorkomt en dat een positief effect op de volksgezondheid een daling van de ziektekosten oplevert. Door het beter verantwoorden van de uitgaven in stedelijke natuur, door bijvoorbeeld beter uit te dragen dat investeringen in stedelijke natuur indirect geld opleveren in plaats van geld kosten, kan de gemeente deze uitgaven beter onderbouwen.

Omdat in dit onderzoek de respondenten vanuit hun functie als politicus of planoloog zijn geïnterviewd, was het soms moeilijk om op de persoonlijke betekenis van stedelijke natuur in te gaan. De respondenten spraken vaak vanuit hun functie en daarom kwam soms de rol als planner meer naar voren dan de rol als gebruiker van stedelijke natuur. Dit werd waarschijnlijk versterkt door het feit dat vrijwel alle interviews in de werkomgeving van de respondenten plaatsvonden. In vervolgonderzoek naar de dubbelrol van planologen en politici in de Spatial Triad zou er meer aandacht voor de persoonlijke opvatting van planologen en politici moeten zijn.

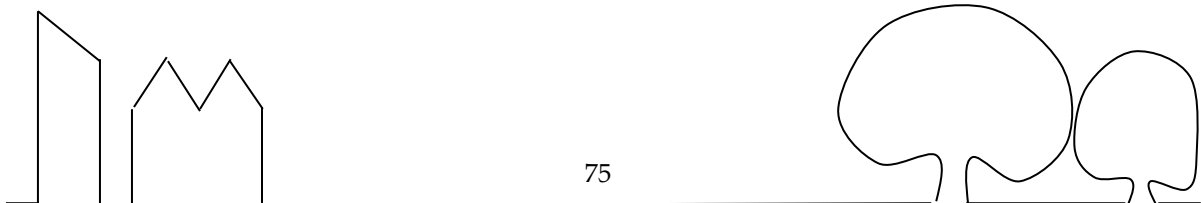
Concluderend kan worden gesteld dat de persoonlijke betekenis van natuur voor planologen en politici niet verschilt van de betekenis van natuur voor bewoners. Echter, het stedelijk natuurbeleid van planologen en politici wordt niet enkel beïnvloed door hun persoonlijke betekenis van natuur. De beroepsmatige kennis is hierop ook van invloed. De professionele opvatting van planologen en politici omtrent stedelijke natuur kan verschillen van de opvatting van bewoners, waardoor het stedelijk natuurbeleid niet altijd aan zal sluiten bij de behoeftes van bewoners. Toch zal hier altijd rekening mee gehouden moeten worden. Het is namelijk de taak voor planologen en politici om een betekenis aan bepaalde openbare ruimte mee te geven die wordt gedeeld door bewoners. Hierbij is zowel een rol voor de beroepsmatige kennis van planologen en politici, als voor de lokale kennis van bewoners. Natuur in de stad wordt namelijk niet alleen gemaakt door de planologen en politici die de natuur ontwerpen en plannen, de ruimte wordt ook bepaald door hoe bewoners de natuur gebruiken. Zo zijn zowel planologen en politici, als bewoners verantwoordelijke voor de productie van stedelijke natuur.

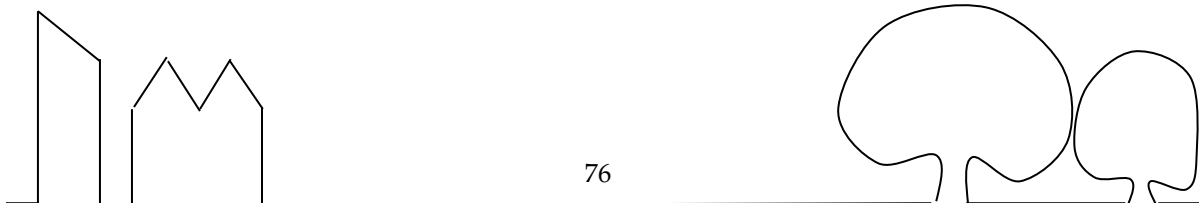

L. Literatuur

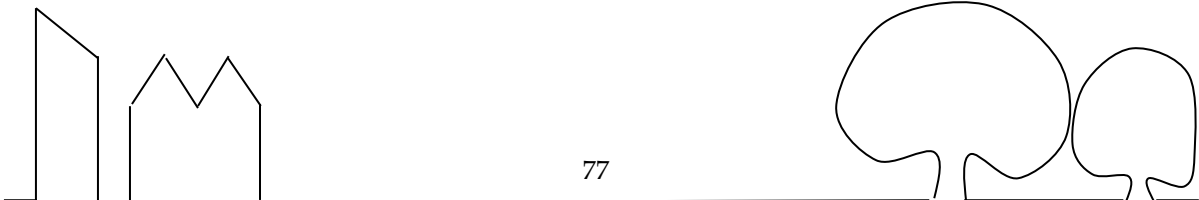
- Aertsens, J., L. de Nocker, H. Lauwers, K. Norga, I. Simoens, L. Meiresonne, F. Turkelboom & S. Broekx (2012), *Daarom Groen! Waarom U Wint bij Groen in uw Stad of Gemeente*, Studie uitgevoerd in opdracht van: ANB – Afdeling Natuur en Bos.
- Amdur, L. & M. Epstein-Pliouchtch (2009), Architects' Places, Users' Places: Place Meanings at the New Central Bus Station, Tel Aviv, *Journal of Urban Design*, 14 (2), p.147-161.
- ArcGIS (2014), via Universiteit Utrecht.
- Baur, J.W.R., J.F. Tynon & E. Gómez (2013), Attitudes about Urban Nature Parks: A Case Study of Users and Nonusers in Portland, Oregon, *Landscape and Urban Planning*, 117, p.100-111.
- Baycan-Levent, T. & P. Nijkamp (2009), Planning and Management of Urban Green Spaces in Europe: Comparative Analysis, *Journal of Urban Planning and Development*, 1, p.1-12.
- Bolund, P. & S. Hunhammar (1999), Ecosystem Services in Urban Areas, *Ecological Economics*, 29, p.293-301.
- Brown, C. & M. Grant (2005), Biodiversity and Human Health: What Role for Nature in Healthy Urban Planning?, *Built Environment*, 31 (4), p.326-338.
- Bryman, A. (2012), *Social Research Methods*, Oxford University Press, New York.
- Campbell, S. (2007), Green Cities, Growing Cities, Just Cities?: Urban Planning and the Contradiction of Sustainable Development, *Journal of the American Planning Association*, 62 (3), p.296-312.
- CDA Den Haag (2014), *Durf te Kiezen: Verkiezingsprogramma CDA Den Haag 2014-2018*, Den Haag.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014), *Statline*, www.cbs.nl/statweb
- Chiesura, A. (2004), The Role of Parks for the Sustainable City, *Landscape and Urban Planning*, 68, p.129-138.
- Coenen, F., R. van de peppel & J. Woltjer (2001), De Evolutie van Inspraak in de Nederlandse Planning, *Beleidswetenschap*, p.313-332.
- CU/SGP (2014), *Dichtbij en Dienstbaar: Verkiezingsprogramma ChristenUnie/SGP Den Haag 2014-2018*, Den Haag.
- D66 (2014), *Nu Vooruit; Verkiezingsprogramma d66 Den Haag 2014-2018*, Den Haag.
- Dijksma, S.A.M. (2013), Kamerbrief: Toezegging Groen en Boer in en om de Stad.
- Fenster, T. & H. Yacobi (2005), Whose City is it? On Urban Planning and Local Knowledge in Globalizing Tel Aviv-Jaffa, *Planning Theory & Practice*, 6 (2), p.191-211.

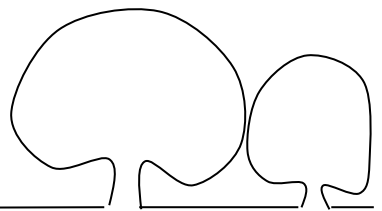
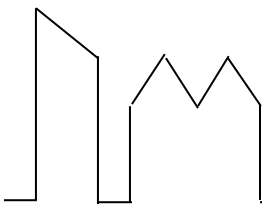

- Fuller, R.A. & K.J. Gaston (2009), The Scaling of Green Space Coverage in European Cities, *Biology Letters*, 5, p.352-355.
- Gemeente Den Haag (2014), www.denhaag.nl
- Grahn, P. & U.A. Stigsdotter (2003), Landscape Planning and Stress, *Urban Forestry & Urban Green*, 2, p.1-18.
- GroenLinks (2014), *Duurzaam, Sociaal en Tolerant Den Haag; Verkiezingsprogramma 2014-2018*, Den Haag.
- Groep De Mos/Ouderenpartij (2014), *terug naar de Menselijke Maat; Verkiezingsprogramma 2014-2018*, Den Haag.
- Haagse Stadspartij (2014), *Verkiezingsprogramma 2014*, Den Haag.
- Harvey, D. (1999), Frontiers of insurgent planning, *Plurimondi*, 1 (2), p.272.
- Healey, P. (2007), *Urban Complexity and Spatial Strategies; Towards a Relational Planning for Our Times*, Taylor & Francis Ltd, Oxford.
- Islam Democraten (2014), *Verkiezingsprogramma Islam Democraten*, Den Haag.
- Kaczynski, A.T. & K.A. Henderson (2007), Environmental Correlates of Physical Activity: A Review of Evidence about Parks and Recreation, *Leisure Sciences*, 29, p.315-354.
- Kaplan, R. (1984), Impact of Urban Nature: A Theoretical Analysis, *Urban Ecology*, 8, p.189-197.
- Kaufman, J.L. & M. Escuin (2000), Thinking Alike; Similarities in Attitudes of Dutch, Spanish, and American Planners, *APA Journal*, 66 (1), p.34-45.
- Koster, A., A. Oosterbaan & J.H. Spijker (2001), *Ontwikkeling van Natuur in de Nederlandse Steden*, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen.
- Lea, J. (2008), Retreating to nature: rethinking 'therapeutic landscapes', *Area*, 40 (1), p.90-98.
- Leary, M.E. (2009), The Production of Space through a Shrine and Vendetta in Manchester: Lefebvre's Spatial Triad and the Regeneration of a Place Renamed Castlefield, *Planning Theory & Practice*, 10 (2), p.189-212.
- Liempt, I. van, (2013), *Advanced Research Methods; The nature of Qualitative Research & (Participant) Observation*, College Universiteit Utrecht, 4/10/2013.
- Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, Blackwell Publishing, Engelsevertaling, eerste originele druk 1974.
- Leikkilä, J., M. Faehnle & M. Galanakis (2013), Promoting Interculturalism by Planning of Urban Nature, *Urban Forestry & Urban Greening*, 12, p.183-190.
- Merrifield, A. (1993), Place and Space: a Lefebvrian reconciliation, *The Royal Geographical Society*, p.516-531.
- Ministerie van Economische Zaken (2013), *Natuurpact Ontwikkeling en Beheer van Natuur in Nederland*.
- PvdA (2014), *Schouders Eronder, Dat Werkt; Verkiezingsprogramma voor een sociale stad, 2014-2018*, Den Haag.
- PvdD (2014), *Jouw Idealen in Den Haag; Verkiezingsprogramma Gemeenteraadsverkiezingen 2014*, Den Haag.
- PvdE (2014), *Programma 2014-2018*, Den Haag.
- PVV (2014), *Duidelijke Taal; Verkiezingsprogramma PVV Den Haag 2013-2018*, Den Haag.

- Sager, T. (2009), Planners' Role: Torn between Dialogical Ideals and Neo-liberal Realities, *European Planning Studies*, 17 (1), p.65-84.
- SP (2014), *100% Sociaal, Verkiezingsprogramma SP Den Haag*, Den Haag.
- Swanwick, C., N. Dunnett & H. Woolley (2003), Nature, Role and Value of Green Space in Towns and Cities: An Overview, *Built Environment*, 29 (2), p.94-106.
- Thwaites, K., E. Helleur & I.M. Simkins (2005), Restorative Urban Open Space: Exploring the Spatial Configuration of Human Emotional Fulfilment in Urban Open Space, *Landscape Research*, 30 (4), p.525-547.
- Tyrväinen, L., A. Ojala, K. Korpela, T. Lanki, Y. Tsunetsugu & T. Kagawa (2014), The Influence of Urban Green Environments on Stress Relief Measures: A Field Experiment, *Journal of Environmental Psychology*, 38, p.1-9.
- Uggla, Y. (2012), Construction of 'nature' in urban planning: a case study of Stockholm, *Town Planning Review*, p.69-85.
- VVD (2014), *Meer Stad, Minder Gemeente; Voorstellen voor een sterk, leefbaar en veilig Den Haag*, *Verkiezingsprogramma 2014-2018*, Den Haag.
- Watkins, C. (2005), Representations of Space, Spatial Practices and Spaces of Representation: An Application of Lefebvre's Spatial Triad, *Culture and Organization*, 11 (3), p.209-220.
- Windt, H.J. van der, J.A.A. Swart & J. Keulartz (2007) Nature and Landscape Planning: Exploring the Dynamics of Valuation, the case of the Netherlands, *Landscape and Urban Planning*, 79, p.218-228.
- Yu, C. & W.N. Hien (2006), Thermal Benefits of City Park, *Energy and Buildings*, 38, p.105-120.
- Zoest, J. van & M. Melchers (2006), *Leven in de stad*, KNNV Uitgeverij, Utrecht

B. Bijlagen

Bijlage 1: Interviewopzet

Onderwerp

Deelonderwerp

Mogelijke vraag

Figuur B1.1: Voorbeeldopzet

Woonmilieukenmerken

Woonplaats respondent:

Waar woont u op dit moment?

Hoeveelheid natuur in woonomgeving respondent:

Hoeveel natuur is er in uw huidige directe woonomgeving?

Eerdere woonplaatsen respondent:

Waar heeft u in uw leven gewoond?

Hoeveelheid natuur in voormalige woonomgeving(en) respondent:

Hoeveel natuur is er in uw huidige directe woonomgeving?

Persoonlijke betekenis stedelijke natuur

Frequentie bezoek stedelijke natuur:

Hoe vaak bezoekt u stedelijke natuur?

Reden bezoek stedelijke natuur

Waarom bezoekt u natuur in steden?

Voorkeur soort natuur, verdeeld in drie categorieën:

Welke soort natuur heeft uw voorkeur?

Waarde stedelijke natuur

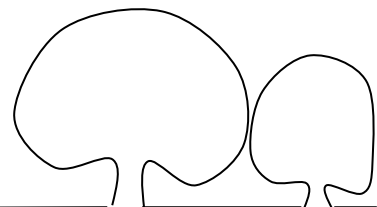
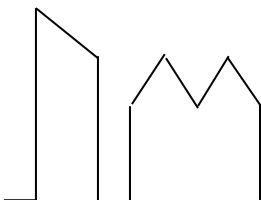
Invloed natuur op de stad:

Wat zijn de effecten van natuur op de stad

Zijn deze effecten positief of negatief?

Planning stedelijke natuur

Gewenste hoeveelheid natuur in steden:

Hoeveel natuur is wenselijk in steden

Natuur versus andere functies:

Hoeveel natuur is haalbaar in steden?

Moeten andere functies wijken voor natuur?

Invloed recessie:

Geldt dit ook in een andere economische situatie?

Compacte stad versus verspreide stad:

Bent u voorstander van een compacte stad met minder natuur of een verspreide stad met meer natuur in de stad?

Planningsproces

Invloed persoonlijk gebruik en betekenis van stedelijke natuur respondent op planning:

In hoeverre heeft uw persoonlijk gebruik en betekenis van stedelijke natuur invloed op de planning van natuur in de stad?

Invloed gebruik en betekenis van stedelijke natuur bewoners op planning:

In hoeverre heeft het gebruik en betekenis van stedelijke natuur door bewoners invloed op de planning van natuur in de stad?

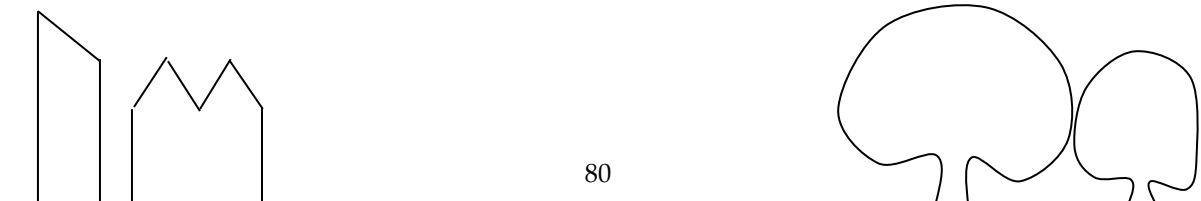
Invloed politieke verandering op planning:

Heeft een verandering van wethouder invloed op de planning van natuur?

Heeft een verandering van de samenstelling van de gemeenteraad invloed op de planning van natuur?

Invloed Commissie Ruimte op planning:

In hoeverre heeft de Commissie Ruimte invloed op de planning van natuur?

Bijlage 2: Codeboom Analyse Verkiezingsprogramma's

Planning stedelijke natuur

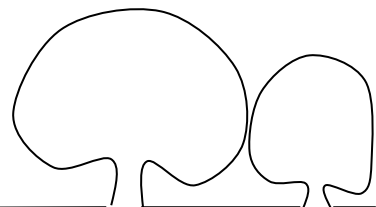
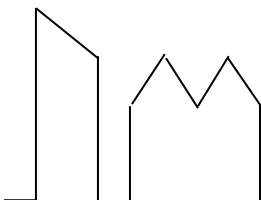
- Emotie
- Invloed bewoners
- Invloed recessie

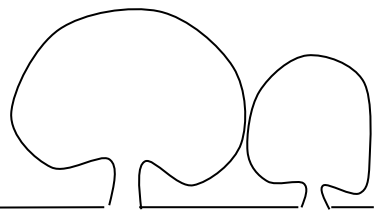
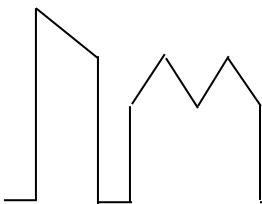
Stedelijke dichtheid

- Compacte stad
- Verspreide stad

Stedelijke natuur

- Behoud natuur
- Bomen
- Effecten stedelijke natuur
 - Effecten op mens
 - Effecten op vestigingsklimaat
 - Effecten op woonomgeving
 - Esthetische waarde
 - Milieueffecten
 - Sociale effecten
 - Toeristische waarde
 - Veiligheid
- Geldwaarde stedelijke natuur
- Groene daken
- Natuureducatie
- Schaal
- Stadslandbouw

Bijlage 3: Codeboom Analyse Interviews

Aanwezigheid stedelijke natuur

- Hoeveelheid stedelijke natuur
- Natuurwaarden versus recreatie
- Ruimtegebruik
- Vergelijking met andere steden
- Verspreiding stedelijke bebouwing

Algemene betekenis natuur

- Belang natuur in steden
 - Effecten op woonomgeving
 - Esthetische waarde
 - Gezondheidseffecten
 - Milieueffecten
 - Effect op biodiversiteit
 - Natuureducatie
 - Recreatiefunctie
 - Vestigingsfactor
 - Waarde bebouwing
 - Waarde stedelijke natuur
- Bezoek stedelijke natuur
 - Reden bezoek stedelijke natuur
 - Reden tot niet bezoeken stedelijke natuur

Bescherming natuur

Bomen

Persoonlijke betekenis natuur respondent

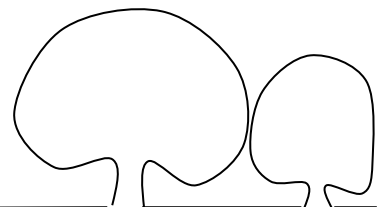
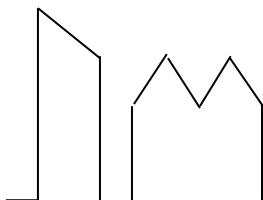
- Bezoek stedelijke natuur
 - Reden bezoek stedelijk natuur
 - Reden tot niet bezoeken stedelijke natuur
- Voorkeur soort natuur

Planning stedelijke natuur

- Invloed bewoners
- Invloed economische situatie
- Invloed media
- Invloed persoonlijke betekenis stedelijke natuur
- Invloed planoloog
- Invloed politiek
- Kennis planologen en politici

Woonmilieukenmerken respondent

- Eerdere woonmilieukenmerken
 - Eerdere woonplaatsen
 - Natuur in eerdere woonomgevingen

- Redenen eerdere woonplaatsen
- Huidige woonmilieukenmerken
 - Huidige woonplaats
 - Natuur in huidige woonomgeving
 - Redenen huidige woonplaats

